

POŠTNINA
V KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI
PLAČANA
V GOTOVINI

ČAS

revija
leonove
družbe

letnik:
XXIX

VII-VIII
1934-35

VSEBINA: Žitomir Janežič: Evharistija — mikrokozmos krščanstva (str. 201) // Dr. L. Sušnik: Šolstvo na Holandskem (str. 214) // Dr. Mihael Kamin: Razvoj in stanje sodobne psihiatrije (str. 237) // Emil Hrovat: Vrednote in življenje (str. 243) // Obzornik: Papež Pij XI. o vojski in miru (str. 246) // Masarykove misli o narodnosti (str. 248) // Ocene (str. 249) // Zapiski (str. 258)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Dunajska c. 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljišču v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 5; tel. št. 3030.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Dr. Fr. Stelè, **Monumenta artis slovenicae**, 5. snopič (Ladja cerkve v Turnišču); 6. snopič (Poslednja sodba). Akademsko založba v Ljubljani.

Dr. Josip Jeraj, **Cerkvena zgodovina**. Maribor 1935. Samozaložba.

Ivan Pregelj, **Izbrani spisi**. 10. zvezek: Otroci solnca. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1935.

Jože Langus, **Praktični govornik**. Založila Jugoslovanska strokovna zveza. Ljubljana 1935.

Vinko Möderndorfer, **Narodno blago koroških Slovencev**. Narodopisna knjižnica Zgodovinskega društva v Mariboru II. 1934.

Burkhard Seuffert, **Drei Register** aus den Jahren 1478—1519. Untersuchungen zur Politik, Verwaltung und Recht des Reiches besonders des deutschen Südostens. Universitätsverlag Wagner. Innsbruck 1934.

Dr. Josip Žontar, **Hauptprobleme der jugoslawischen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte**. (Sonderabdruck aus Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Stuttgart 1934.)

Vladimir Kostanjevec, **Kako je s Cerkvijo?** (Mala biblioteka 6.) Ljubljana 1935.

EVHARISTIJA — MIKROKOZMOS KRŠČANSTVA.

Žitomir Janežič.

Kakor se v kapljici rose zrcali solnce z vsem nebeškim prostorom in se zdi, da je v njej ves vsemir v malem, tako proseva iz Evharistije najgloblja misel vseh religij in njih solnca — krščanstva. Misel o skrivnostni združitvi stvari s stvarnikom, človeka z Bogom, leži na dnu sleherne religije. Že ime religija samo govori o tej njeni najgloblji misli. Uresničenje te združitve je zadnji cilj vsega religioznega stremjenja in zato pogon vsega versko-nravnega prizadevanja človekovega. Čim tesnejšo zvezo človeka z Bogom hoče doseči vsaka religija; ostvaritev te zveze pomeni povsod višek človekovega religioznega doživetja.

Prastara je misel, da človek, ki uživa božanstvu posvečeno jed, postane z njim nekako združen. Lahko, da to naziranje kaže še nazaj na prarazodetje, a vsekakor vidimo podobno misel ostvarjeno že tudi v življenju narave same, kjer se hrana najtesneje druži s tistim, ki jo uživa, spreminja se vanj in postaja z njim eno. Vsi skrivnostni obredi starih verstev, v katerih so se po daritvah vršile nekake verske pojedine, kjer so uživali svojemu božanstvu darovano jed, niso nič drugega kot v meso besed in dejanj zavito omenjeno naziranje. Če sv. Pavel imenuje te stare obrede sence prihodnjih, t. j. krščanskih skrivnosti, potem so gotovo te pojedine bile senca Evharistije. (Prim. Hebr 10, 1.)

Veliko hrepenenje človeka po združitvi z Bogom, ki si je v starih verstvih nadelo včasih tako čudne in stvarne oblike, pa končno vendarle ni bilo nič drugega kot zgolj hrepenenje in neučinkovita želja. Resnične združitve človeka z Bogom ni moglo biti vse dotlej, dokler se ni Bog združil s človekom. Edino Bog more določiti, kako naj se mu bliža človek. Šele ko je Bog postal človek, se je človek mogel tesno združiti z Bogom. »Bog je postal človek, da bi človek postal Bog« (Atanazij). Ko se je pa Sin božji po učlovečenju združil

Ta članek je bil prvotno namenjen za uvod knjigi, v kateri bi izšli v slovenskem jeziku evharistični teksti cerkvenih očetov in starokrščanskih liturgij. Knjiga pa je morala zaradi nepričakovanih ovir izostati. Tu je članek nekoliko drugačen kot v prvotni obliki.

z vsem človeškim rodom, je hotel naj bi se to združenje v svoji resničnosti in tesnosti nadaljevalo in poglobilo tako, da bi se prav do zadnje možnosti izvršilo tudi pri vsakem posameznem človeku. In v tem je božja zamisel o Evharistiji. Zastonj bi bilo vse človekovo prizadevanje, če bi se ne bil Bog z nedoumljivo ljubeznijo spustil do človeka in se mu na tako čudovit način predal. To se je zgodilo na tisti veliki večer, ko je ustanovil božji Sin Evharistijo, v kateri se daje kot jed človeku. »Vzemite in jejte: To je moje telo... to je moja kri.« Z božansko besedo je trdno zagotovil: »Kdor je moje telo in pije mojo kri, ostane v meni in jaz v njem.«¹ Šele od tega trenutka naprej je postala človekova največja želja nekaj mogočega. Vse religiozno stremljenje človekovo je v božanskem daru Evharistije prišlo do možnosti popolne sprostitev. In v tem je razlika in vzvišenost krščanstva nad vsemi religijami.

Če se za Evharistijo lahko reče, da iz nje proseva najgloblja misel vseh religij sploh, potem velja to gotovo še posebno za krščanstvo. V resnici o Evharistiji je zgoščeno celotno krščanstvo. Zdravo krščansko mišljenje in življenje se steka v Evharistiji kot v srcu. Kdor se je vglobil v skrivnost Evharistije, lahko reče, da pozna krščanstvo. Cerkev se dobro zaveda, da je Evharistija njeno življenjsko duhovno središče. Ta verska zavest diha iz vsega cerkvenega bogoslužja, navdihuje cerkveno umetniško ustvarjanje, odseva iz zlatih posod in bisernih monštranc. Z materinskim očesom pazi Cerkev na vse, kar se nanaša na Evharistijo. V prvi dobi, ko so maloštevilni kristjani še živeli pomešani v poganski večini, jim je Cerkev sploh prepovedovala pred nekristjani govoriti o tej svoji srečni skrivnosti. Čim večji je zaklad, čim dragocenejši biser, s tem večjo skrbnostjo ga obdajajo. O Evharistiji velja že od začetka pri kristjanih izrek: »Ne dajajte svetega psom in ne mečite svojih biserov pred svinje.« (Mat 7, 6.) To more govoriti edinole globoka in živa zavest o veličini evharistične skrivnosti.

I.

Pravega pomena in značaja Evharistije v krščanstvu ni mogoče doumeti brez poznavanja odnosov Evharistije do ostalih skrivnosti krščanstva. Šele ožarjena z lučjo največjih krščanskih skrivnosti sv. Trojice in Učlovečenja zasije Evharistija kot solnce krščanstva. V vseh teh treh skrivnostih gledamo namreč z očmi vere božjega Sina: najprej v naročju Očeta, iz katerega po večnem rojstvu izhaja, potem v naročju Device, iz katere se je kot Bogočlovek v času rodil, in tretjič — v Evharistiji — v naročju Cerkve, kjer prihaja vsak

¹ Jan 6, 56.

dan k človeku, ki pred njega poklekujе. Večno in časovno rojstvo Sinu božjega sta predpogoj njegovega rojstva v Cerkvi, v Evharistiji. Kakor je za Evharistijo predpogoj in podlaga Učlovečenje, časovno rojstvo Sinu božjega, tako ima njegovo časovno rojstvo podlago v njegovem večnem rojstvu iz Očeta in tako končno v notranjem življenju sv. Trojice. Evharistija je takó krona največjih krščanskih skrivnosti.

Če se z lučjo vere spustimo v globine skrivnosti Učlovečenja, vidimo najprej, da gre tu za nadaljevanje podeljevanja iste božje narave, ki jo je po večnem rojstvu dal Oče Sinu. Po učlovečenju se tisto notranje podeljevanje Očetove narave Sinu nadaljuje tako, da se razširi tudi navzven na človeka. To se je zgodilo tako, da si je Sin privzel človeško naravo v božjo osebo ter tako podelil človeku svojo božjo naravo. Po tako tesni združitvi človeške narave z drugo božjo Osebo je vse tisto, kar ima človeško naravo, dvignjeno v naročje sv. Trojice in prejema iz nje novo božansko življenje, postaja deležno božje narave. Skozi tako dvignjenega človeka začne teči naenkrat novo božansko življenje, isto, ki prehaja iz Očeta v Sina. Življenje božje se more pretakati v človeka samo, ako se je včlenil v telo Kristusovo in tako stopil v tesno zvezo s sv. Trojico. To se zgodi pri krstu. Kakor v deblo vcepljena mladika prične človek po krstu v Kristusu živeti njegovo življenje. Temu novemu življenju pravimo posvečujoča milost, ali nadnaravno življenje ali otroštvo božje, ker z njim dejansko postanemo otroci Očeta, ki nam je dal po milosti prerojenja delež iste narave, ki jo je dal svojemu prvorojenemu Sinu, našemu bratu. Na dan krsta govori Oče vsakemu isto, kar je govoril prvič Kristus: »Moj sin si, danes sem te rodil.« Ta nova božanska narava je vtisnjena predvsem v našo dušo, a — kakor bomo videli — tudi v telo, zlasti po Evharistiji. Na zunaj smo sicer še ljudje kot drugi in ni se še razodela — kot pravi sveti Pavel — slava božjih otrok.² »Ne govori sv. Pavel — pravi sv. Janez Zlatoust — o slavi, ki bo šele nastopila, ampak o slavi, ki je že in ki se bo le razodela.«³ Na zunaj je vse to še prikrito telesnemu očesu, a naše novo življenje je že s Kristusom skrito v Bogu.⁴ Naša združitev s Kristusom ni taka, kot je združitev več ljudi, ki hočejo doseči skupen koristen cilj.⁵ Ne, naša združitev s Kristusom je sicer ne-

² Rimlj 8, 19; Gl. o tem obširno: Scheeben, *Mysterien* (ed. Grünwald) str. 443—503.

³ In ep. ad Rom. Homil. XIV.

⁴ Kol 3, 3.

⁵ Zelo globoko govori o tem sv. Hilarij v delu o sv. Trojici, ko dokazuje, da je zveza med Sinom in Očetom isto tako stvarna, kot zveza Kristusa z nami po mesu in krvi v Evharistiji (De Trin. VIII. 13).

vidna, a vendar tako tesna in stvarna, kot je združitev glave s telesom ali mladike s trto. Kakor dobiva vcepljena mladika svojo življenjsko hrano iz trte, tako prejema otrok božji življenjsko moč iz Kristusa, s katerim je eno kot mladika s trto. Trta daje na neki način s a m o s e b e , svoj življenjski sok svojim mladikam; enako daje Kristus samega sebe za življenjsko hrano tistim, ki so vanj cepljeni. V tem je skrivnost Evharistije.

Pri Evharistiji se ne druží — kot pri navadni jedi — mrtva hrana z živim telesom, ampak živo se druží z živim. Od mrtvega Kristusovega telesa — kar je precej sirova misel — se pač ne bi mogli hraniti. Tistim, ki so tako mislili, je Kristus sam dejal: »Duh je, ki oživlja. Meso ne koristi nič.«⁶ Evharistija, telo Kristusovo prav zato hrani, ker je v njem duh življenja. Razlika, kako hrani navadna jed in kako Evharistija, je v tem, da se navadna jed spremeni v telo tistega, ki jo vživa, Evharistija pa stori, da se tisti, ki jo zauživa spremeni v Kristusa, t. j. zaživi od Kristusovega duha, ki je v njej. »Kruh sem za vélike — je dejal lepo sv. Avguštin — zrasti in me boš užival. Vendar se ne bom jaz spremenil vate — kot sicer tvoja telesna hrana — ampak se boš ti spremenil vame.«⁷

Kdor je Kristusovo telo, postane z njim eno telo in ena kri. Cerkveni očetje, ki se včasih izražajo s takó naravno jasnostjo, pravijo, da takšen človek postaja »sotelesen« ali »istotelesen« in »istokrven« s Kristusom. »Pod podobo kruha — govori sv. Ciril Jeruzalemski novokrščenim — se ti daje telo in pod podobo vina kri Kristusova, da bi, ko sprejmeš telo in kri Kristusovo, postal z njim eno telo in ena kri. Kristusa nosimo v sebi, ko njegovo telo in kri sprejmemo vase. In tako po besedi blaženega Petra postajamo deležni božje narave.«⁸ Prav v tem pa je osnovana resnica, da se znamenje božje narave vtisne nekako tudi v telo, in da bo tudi človeško telo zaradi tega enkrat povečano. Kar je božanskega, ne more razpasti v nič. Cerkveni očetje pravijo, da sprejemamo z Evharistijo »seme večnega življenja« in »lek nesmrtnosti«. »Kako naj bi naše telo ne bilo deležno večnega življenja — vzklika sv. Irenej —, ko se vendar hrani s telesom in krvjo Gospodovo in je njegov ud!«⁹ »V Evharistiji se druží Gospod s telesi vernikov zato, da bi z Nesmrtnim tudi človek dosegel nesmrtnost,« pravi sv. Gregor Nisenski.¹⁰ Nad vse jasno

⁶ Jan 6, 63.

⁷ Confessiones, VII, 10.

⁸ Catech. mystag. 4, 3. Moč besede, ki jo rabi sv. Ciril za »eno telo« in »ena kri« v slov. prevodu, nekoliko oslabi. On rabi namreč za to izraz: *σώσωμος* in *σύναιμος*.

⁹ Adv. haer. V, 2. 3. in IV, 18. 5.

¹⁰ Catech. magn. c. 37. Gl. o tem zl. tekste sv. Cirila Aleks.: In Joan. Evang. IV, 2.; XI, 11.

pa o tem govori globoki mislec sv. Ciril Aleksandrijski. V starih obhajilnih molitvah mnogih vzhodnih in zapadnih liturgij se Evharistija imenuje »hrana nesmrtnosti«, »jamstvo vstajenja« in podobno.¹¹ V človeku je po krstu vzkliko novo duhovno življenje, ki se hrani z živim Kristusovim telesom v Evharistiji, a obenem prepaja Kristusov Duh tudi telo — saj je zato telo tempelj Duha — in vsadi tudi vanj kal nesmrtnosti, poveličanja in večnega življenja. Za sedaj je to seveda še skrito. Tudi v Kristusovem telesu je bila božanska slava skrita in šele po smrti je bilo poveličano. Kal poveličanja imamo že v svojem telesu, a njegovo pravo in popolno poveličanje je še daleč. Toda »trpljenje sedanjega časa se ne da primerjati s slavo, ki se bo razodela nad nami . . . tudi mi, ki imamo prvine Duha, tudi mi sami pri sebi zdihujemo, ko čakamo posinovljenja, odrešenja svojega telesa; tudi »vse stvarstvo pričakuje razodetja« (slava božjih sinov.«¹² Skozi vse oznanilo prvega krščanstva zveni vesel vzklik: Kristus je vstal, prvi izmed tistih, ki so umrli. Če je pa on vstal, bomo tudi mi, ki smo z njim eno telo, ena kri in en duh!

II.

Do tu smo videli, kako se nadaljuje podeljevanje obilja božje narave tudi navzven na stvarstvo, in sicer najprej na posameznega človeka. Iz razloženega nauka o Evharistiji se vidi, kako se po evharistični hrani Kristus — skoraj bi rekel — znova učlovečuje v posameznem človeku. »Prilíči ga sebi.« A še mnogo dalje segajo meje božje zamisli o podeljevanju obilja svoje narave in življenja. Telo in kri Kristusova nas družita v »eno telo« po besedah sv. Pavla. Cerkvni očetje primerjajo to telo kruhu. Iz enakih pšeničnih zrn, ki so zmleta in spečena, je narejen kruh. Tako smo tudi vsi posamezniki, ki živimo, od istega mesa in krvi Kristusove, eno »telo«. To je osnova velike misli o skrivnostnem telesu Kristusovem, ki ga tvorijo vsi udje Kristusovi, vse mladike, ki rastejo na skupni trti, Kristusu. Udje Kristusovi smo, iz njegovega mesa in krvi živimo, eno telo smo vsi skupaj, ki mu je On glava. Lepo in točno je to povedal sv. Janez Zlatoust. K besedam sv. Pavla: »Kruh, ki ga lomimo, ali ni skupnost s telesom Kristusovim?« pravi: »Zakaj ni rekel apostol le udeležba? Zato, ker je hotel še nekaj več povedati in označiti še tesnejšo zvezo s Kristusom. Res je, da se združujemo z njim že ko ga uživamo in se ga udeležujemo, a še v večji meri se to zgodi, če postanemo z njim eno. Kakor se po tem kruhu

¹¹ Gl.: »Postcommunio« dom. XXI. p. Peutec; dom II. Quadrag. etc.

¹² Rimlj 8, 18—25.

vsak posameznik združuje v eno s Kristusom, tako se tudi mi vsi po tem kruhu združujemo v eno z njim.«¹³

Dotakniti pa se je tu treba še neke druge globoke misli, o kateri nam govore v zvezi z Evharistijo cerkveni očetje in ki veje iz splošnega prepričanja vernikov, izraženega v molitvah starokrščanskih liturgij. To je misel, da se po Evharistiji ne vrši samo posvetitev in povečanje posameznega človeka in tudi ne samo vsega občestva (skrivnostno telo Kristusovo), ampak da se to povečanje razteza tudi še dalje na vse stvarstvo. Vse ostalo stvarstvo, ki je nižje od človeka, je posvečeno že s tem, da služi novemu človeku, otroku božjemu; a še bolj stvarno, kot je to posvečenje po smotru, je drugo posvečenje, o katerem govore cerkveni očetje. V Evharistiji je namreč dana možnost, da more tudi vsak delec stvarstva, nižjega od človeka, priti v stik z nadnaravo in sprejeti od nje posvečenje. V Evharistiji je telo Kristusovo v tako tesni zvezi s podobami, ki so mrtva narava, da jih že sam ta stik posvečuje. To se vidi že iz spoštovanja, ki ga ima Cerkev do tistega kruha in vina, ki je namenjeno za Evharistijo. Evharistija je »celica«, v kateri se vrši sprememba narave v nadnaravo, po kateri prihaja nadnarava v naravo. Pomembna sličnost je v naravni organski celici, kjer se mrtva narava spreminja v živo. Sv. Irenej gleda v podobah kruha in vina najplemenitejše prvence vsega nerazumnega stvarstva. Kruh in vino sta mu zastopnika vse nerazumne narave. S tem, da je božji Sin te prvine stvarstva spremenil v svoje telo, je stvarstvo doprineslo svojo daritev prvencev in tako zopet pridobilo posvečenje po dolgi dobi prekletstva. »Za kelih vina, ki je iz stvarstva, je rekel, da je njegova kri, ki bo hranila našo kri, in za kruh, ki je tudi stvar, je dejal, da je njegovo pravo telo, s katerim naj se hranimo. Če vino in kruh (ki sta mrtvi stvari) po posvetitveni besedi postaneta telo in kri Kristusova, naša hrana, kako da potem naše telo, ki je vendar njegov živi ud, ne bi moglo sprejeti božjega daru take posvetitve?«¹⁴ Splošna misel cerkvenih očetov je, da sta v Evharistiji dve prvini, nebeška in zemeljska. V tem gledajo spravo vsega zemeljskega in nebeškega. Tako pravi že sv. Ignacij Antiohijski, govoreč v svojem listu Efežanom o Evharistiji, da po njej prihaja mir in odprava boja med nebeškim in zemeljskim.¹⁵ Sv. Efreem vidi v Evharistiji obnovo in posvetitev nekoč prekleto prirode, kajti: ni si Bog mogel prevzeti nečistega telesa.¹⁶ Misel, da je po Evharistiji poleg človeka posvečeno tudi vse ostalo stvarstvo, veje tudi iz vseh starih krščanskih liturgij.

¹³ In ep. I ad Cor. Homil. XXIV; gl. tudi Jan. Damašč.: De fide orthod. IV.

¹⁴ Adv. haer. V. 2.

¹⁵ Eph. 13.

¹⁶ Homil. 47 (Bibliothek d. Kirchenväter II. 294).

V njihovih molitvah, zlasti tistih okrog posvetitve darov in obhajila, se neprestano poziva vse stvarstvo živo in mrtvo, naj poveljuje mogočnega Stvarnika, naj ga hvali za vse, zlasti pa za učlovečenje Sinu božjega, za njegovo trpljenje in smrt in pa za »nebeški dar« Evharistije. Zato vsa tista, včasih na prvi pogled čudna naštevanja vseh vidnih in nevidnih, razumnih in nerazumnih stvari, naj slavijo Boga, niso le gola naštevanja, le za okras molitve, ampak imajo svoj globok pomen. V liturgiji, ki jo razlaga sv. Ciril Jeruzalemski, je bila molitev, ki o njej takole govori: »Potem se spominjamo nebes in zemlje in morja, solnca in meseca, zvezd in vseh stvari, razumnih in nerazumnih, vidnih in nevidnih, angelov, nadangelov, moči, gospostev, vladarjev, oblasti, prestolov, mnogoobraznih kerubov mogočno jih pozivljajoč: Poveljučite skupaj z menoj Gospoda...«¹⁷ Vse stvarstvo je pozvano, naj se zahvaljuje Bogu in naj ga poveljuje, prav zaradi tega, ker je poveljučano in posvečeno po Kristusovih skrivnostih. »Zares polna sta nebo in zemlja tvoje svete slave po prihodu našega Gospoda in Boga Zveličarja Jezusa Kristusa.«¹⁸ »Čez vse stvarstvo se je razlila milost.«¹⁹ V luči skrivnosti Učlovečenja in Evharistije je sprava med nebesi in zemljo popolna. Vse časovno, vse stvarstvo, dobi v teh skrivnostih nov smisel in novo središče v Kristusu. Vse se podreja Kristusu in Kristus Očetu. Tako naj bi po teh skrivnostih Bog zopet postal vse o vsem, česar tako težko pričakuje odrešeni človek in z njim vse stvarstvo. Cerkveni očetje to imenujejo »poboženje stvarstva«.²⁰

Vsa veličina skrivnosti Evharistije se nam razodeva v njenem vesoljnem pomenu, ki ga ima za poveličanje in poboženje vsega stvarstva. Če pravimo, da so zakramenti sredstva posvečenja, potem to gotovo velja za Evharistijo še na poseben način. Evharistija ni namreč kakor drugi zakramenti samo sredstvo posvečenja, ampak je po svoji naravi sploh vir posvečevanja. Njena vsebina je različna od vsebine vseh drugih zakramentov. Vsi drugi zakramenti so zakramenti, le če jih kdo sprejme, odvisni so od uporabe. Evharistija je pa zakrament, če jo kdo sprejme ali ne. S tem presega Evharistija daleč vse zakramente. Njena vsebina ni stvar, kakor pri drugih zakramentih, ampak Stvarnik sam, ki v njej kaže neprestano svojo stvariteljno moč, ko posega pri spremembi kruha in vina v naj-

¹⁷ Catech. mystag. 5, 6.

¹⁸ Iz tako zvane liturgije sv. Marka (Brightman, Eastern liturg. I. 132).

¹⁹ V fragmentu perzijske liturgije Brightmann, o. c. 514.

²⁰ Cerkveni očetje vzhoda rabijo zato besedo »θεωσις«. Gl. o tem krasnem nauku delo: K. Bornhäuser: Die Vergottungslehre des Athanasius und Johannes Damasc. (Gütersloh 1903).

globlje bistvo stvari same. S tem, da se izpreminjajo stvari kruha in vina v telo in kri Kristusovo, pa dobiva Evharistija še drug veliko večji pomen, kot da je samo zakrament. Po spremembi, ki se s posvečenjem izvrši v kruhu in vinu, po kateri postane božji Sin pričujoč v ločenih ponižnih podobah stvari, se izvrši v Evharistiji tudi Kristusova daritev. V njej je tudi najgloblja osnova sprave med nebom in zemljo, med človekom in Bogom.

III.

Da je Evharistija daritev, je od prvega začetka dalje skozi pol-drugo tisočletje — tja do dobe protestantskega odpada — skupna vera vseh kristjanov. Verniki zbrani okrog evharistične mize ne doživljajo samo prihoda in pričujočnosti Gospodove, ampak tudi njegovo trpljenje in smrt. Iz vseh liturgij diha pri spremembi kruha in vina v telo Kristusovo zavest, da je Kristus s smrtjo na križu izvršil daritev, ki se sedaj tu pred navzočimi ponavlja na nekrvav način. »Spomin« Gospodove smrti, ki jo verniki pri vsaki daritvi vedno znova doživljajo, skrivnostno, a vendar resnično obnavljanje golgotske daritve — to je srce vsega krščanskega bogoslužja.²¹ V zelo stari liturgiji škofa Serapiona pomeni obhajati Evharistijo isto kot »živo žrtev, nekrvavo daritev prinašati Bogu«. »Po tej daritvi bodi spravljen z nami vsemi in nam bodi milostljiv, o Bog resnice.«²² Sv. Ciprijan je vso resnico o tej daritvi povedal v jedrnatem in globokem stavku: »Njegovo trpljenje je namreč daritev, ki jo darujemo.«²³ Njegov nauk o Evharistiji kot daritvi je tako izčrpen in jasen, da so protestanti v svoji zadregi trdili, da je to vse šele Ciprijan začel učiti.²⁴ V mašni molitvi, ki stoji v rimskem obredu neposredno po spremenjenju, moli duhovnik: »Spominjamo se, Gospod, zveličavnega trpljenja, vstajenja od mrtvih in častitljivega vnebohoda istega Kristusa, tvojega Sina...« Sv. Ciril Jeruzalemski, ko razlaga novokrščenim skrivnost Evharistije in krščansko bogoslužje, pravi: »Mi darujemo Kristusa, umorjenega za naše grehe, da bi za rajne in zase dosegli spravo pri milem Bogu.«²⁵ »Če gledaš — pravi sv. Janez Zlatoust — kako Gospod tu leži kot klavna daritev, kako duhovnik stopi pred to žrtev in jo moli in kako smo vsi kakor zardeli od te dragocene krvi, ali tedaj misliš, da si še na zemlji med ljudmi? Mar

²¹ V rim. mašnem oberdu molitev »Memores igitur«. (Anamneza.)

²² Anafora Serap. c. II, 11; c. III, 13.

²³ Ep. 63, 17.

²⁴ Gl. Döllinger: Hippolyt u. Kallistus (1853) str. 345; Poschmann: Die Sichtbarkeit d. Kirche nach d. Lehre d. hl. Cypr. (1903) str. 121—135.

²⁵ Catech. mystag. 5, 10.

se ti ne zdi, kakor da si že v nebesa dvignjen?« — »Mi darujemo vedno isto, ne danes eno in jutri drugo Jagnje. Zato je daritev samo ena . . . Naš veliki duhovnik je isti, ki je na križu opravil daritev za naše očiščenje: isto daritev, ki jo je takrat daroval on, darujemo sedaj tudi mi; neizčrppljiva je v svojem bogastvu.«²⁶

Celotna verska resnica in vse globoko prepričanje cerkvenih očetov in vernega ljudstva o tem, da je Evharistija daritev, v kateri se Kristus daruje, ima svojo podlago v trdnih verskih dejstvih, da je Kristus v Evharistiji resnično pričujoč in da je on sam postavil Evharistijo kot novo in vedno daritev. Oboje je oprto na njegove, kakor solnce jasne besede pri zadnji večerji. Vzel je v roke kruh, ga dal učencem in rekel: »Vzemite in jejte, to je moje telo, ki se za vas daje. To delajte v moj spomin.« S tem je — kolikor je sploh mogoče jasno — povedal, da je pod videzom kruha njegovo telo in da je to telo žrtev, darovana za vse ljudi, ki naj se vedno ponavlja. In ko je držal v rokah kelih vina, je dejal podobno: To je moja kri nove zaveze, ki bo za mnoge prelita v odpuščenje grehov. Tudi svojo kri je označil za daritveno kri, ki bo ustvarila novo zavezo. Popolnoma se značaj daritve v tem slučaju pojasni iz pojmovanja Judov, ki ga vidimo v stari zavezi in ga srečujemo tudi pri sv. Pavlu, da namreč ni mogoče ustvariti zaveze med Bogom in človekom brez daritvene krvi. Kakor je bila prej v Mozesovem času sklenjena zaveza z Bogom po krvi darovanih živali, tako je sedaj ustvarjena nova zaveza po darovani krvi Kristusovi. Iz te vzporeditve in iz dejstva, da govori Kristus pri ustanovitvi Evharistije o novi zavezi v svoji krvi, se vidi, da je ustanovil Evharistijo kot daritev, ki naj se do konca sveta obnavlja.«²⁷

Kristus je s svojo smrtjo na križu izvršil popolno daritev. On je daroval in se daroval na križu kot naš svečenik in naša glava. Toda prav zaradi tega, ker je z nami tako tesno združen — videli smo že, kako smo po krstu in Evharistiji z njim eno telo — je hotel, naj bi to daritev vršili tudi mi, njegovi udje. Kakor Kristus živi v nas, svojih udih svoje bogočloveško življenje, tako je hotel, naj se v njih nadaljuje tudi njegova daritev. Prav zaradi tega je v Evharistiji hotel biti pričujoč na tak način, ki bi nam zmeraj predočeval njegovo daritev na križu in ki bi nam obenem omogočil tesno in resnično skupnost z njim pri obnavljanju njegove daritve.²⁸ V ločenih podobah kruha in vina je predočena njegova smrt, saj ločitev krvi od telesa pomeni zmeraj smrt, z druge

²⁶ De sacerdot. 3, 4; In ep. ad Hebr. Homil. XVII, 3.

²⁷ Gl. Prat: Theologie de St. Paul I. 457 sl.; Bartmann: Dogmatik II. (1929) str. 343.

²⁸ Gl. Scheeben: Dogmatik IV. str. 557 (ed. Herder 1933); Denz.-Banw., 938.

strani pa je Kristus s posebnim načinom svojega bivanja v evharistiji omogočil, da tudi mi z njim res darujemo. Vrednost in pomen ima ta daritev prav odtod, ker On daruje. Toda mi smo z njim eno telo, zato moremo tudi mi darovati in vendar pri tem ostane nedotaknjena resnica, da je »isti Kristus, ki daruje in ki se daruje.«²⁹ Naša daritev ima na sebi vse tisto, kar Kristusova; tudi mi se udeležujemo češčenja, ki ga Sin v daritvi izkazuje Očetu, in tudi naša daritev dosega spravo z Očetom in odpusčenje grehov. Vse to pa je možno samo po tem, da smo tako tesno združeni s Kristusom. »Kristus je hotel enkratno daritev na križu obnavljati na tak način, da bi tudi udje njegovega skrivnostnega telesa z njim — svojo glavo — darovali Očetu njegovo, a tudi svojo daritev obenem in tako dajali Očetu najvišje češčenje ter obenem dosegli lastno poveličanje.«³⁰ Vidimo, da je končno naša tesna edinost s Kristusom res zadnja osnova in pogoj vsega našega bogočastja in bogoslužja. Le zato ker smo združeni s Kristusom, moremo mi vršiti največje bogočastno dejanje — evharistično daritev.³¹

Čeprav je evharistična daritev v bistvu ista s Kristusovo daritvijo na križu, so pa vendar med obema nebstvene razlike. Po katoliškem verovanju je med obema razlika le v tem, da je v evharistični daritvi »drugačen način darovanja«. V evharistični daritvi se daruje Kristus po rokah duhovnikovih, dočim se je na križu daroval sam; na križu se je izvršila daritev na krvav način, v evharistiji pa na nekrvav, skrivnosten način. V vsem drugem pa sta obe daritvi enaki. Tudi to je najlaglje umeti v luči nauka o naši tesni zvezi s Kristusom v enem skrivnostnem telesu.

Obe daritvi sta v tako tesni zvezi, da ne bi bila mogoča evharistična daritev, če ne bi bilo Kristusove krvave daritve na križu. Mi ne bi mogli darovati, če poprej ne bi daroval Kristus; najprej je izvršila daritev glava, sedaj pa jo izvršujejo tudi udje. Prvo daritev na križu je izvršil zgodovinski Kristus, v telesu, ki mu ga je dala Marija, sedaj daruje nevidni, skrivnostni Kristus, ki živi v nas, svojih udih. Tudi sedaj je Kristus oboje: darovavec, ki daruje, in daritev. O sebi lahko rečemo, da darujemo, le kolikor smo eno s Kristusom. Kakor resnično smo, a vendar nevidno s Kristusom »eno telo in ena kri«, tako resnično, a vendar nevidno darujemo in se darujemo skupaj s Kristusom v evharistični daritvi. Oboje se godi na isti način. To pomeni v nauku Cerkve beseda »na nekrvavi način«. Ne vidimo — vsaj s telesnim očesom ne — svoje

²⁹ Avgustin: De Civ. Dei X, 20. Trid. koncil: »Una eademque est hostia, idem nunc offerens... qui se ipsum tunc in cruce obtulit...«; Denz.-Banw., 940.

³⁰ Jürgensmayer: Der myst. Leib Christi (Paderborn 1933) str. 249.

³¹ Scheeben: Mystrien, str. 468.

zveze s Kristusom, a vendar naša trdna vera je, da smo z njim »eno telo in ena kri«: v evharistični daritvi ne vidimo, da bi tekla kri, a vendar verujemo, da je ta resnično darovana. — Prav iz resnice, da moremo darovati evharistično daritev, le ker smo eno s Kristusom, sledi tudi resnica, da je Kristusova daritev samo ena. Evharistična daritev, ki jo sedaj izvršuje Cerkev ni nova in druga daritev, ki bi bila neodvisna od Kristusove daritve na križu. Kristus je izvršil daritev enkrat za vselej.³² V evharistični daritvi se le tudi na udih skrivnostnega Kristusovega telesa izvršuje tisto, kar je glava že izvršila. Ovire časa in kraja tu ne pridejo v poštev, kajti dogajanje je tu duhovno. Preteklost postane na skrivnosten način sedanost, v obeh se vrši isti dogodek. V sodobnem liturgičnem gibanju pravijo temu »misterij«.³³ Cel Kristus daruje, udje darujejo skupaj z glavo — čeprav je ta že svojo daritev izvršila — in dar je zopet cel Kristus: glava in udje. Krščansko občestvo skrivnostno združeno s Kristusom daruje kot celota in enota in s tem izkazuje Očetu zopet isto dejanje vdanosti in ljubezni, ki mu je bilo izkazano na golgotškem žrtveniku. Ni daritve na oltarju brez daritve na križu; obe sta na skrivnosten način eno, kot smo udje s Kristusom eno.

Mnogo poizkusov je že bilo, ki so hoteli določiti, v čem je značaj daritve pri evharistiji, ali kaj je bistvo evharistične daritve. Videli smo, da evharistija je daritev, in videli, kako se to zgodi, a ugibamo, kaj je prav tisto, po čemer ima evharistija značaj daritve. To vprašanje je namreč v zvezi z vprašanjem, kaj je bistvo daritve sploh. Kolikor je različnih mišljenj o tem, toliko jih je tudi o prvem vprašanju. Jedro vseh teh številnih mnenj o daritvenem značaju evharistije je v tem: Učenjaki bogoslovja so vsaj večinoma gledali bistvo daritve sploh v »uničenju« darov. Prav radi tega so mnogi bistvo evharistične daritve videli v tem, da se kruh in vino, ki se spremenita v telo in kri Kristusovo, »uničita«. A to je napačno. Saj se v evharistični daritvi ne darujeta kruh in vino, ampak Kristus. Drugi so pa mislili, da se evharistična daritev izvrši s tem, da se telo in kri Kristusova pojavita tu pod ločenima podobama in se tako izvrši »uničenje« na telesu Kristusovem — kajti ločitev krvi od telesa pomeni smrt. Tako bi se iskano »uničenje« izvršilo na Kristusu, kar je še bolj nemogoče. Niti na kruhu in vinu niti na Kristusu se ne izvrši »uničenje«, ki bi pomenilo daritev. Čeprav se kruh in vino v bistvu spremenita in tako na neki način uničita, je to vendar za evharistično daritev brez pomena, ker v njej se ne daruje kruh

³² Hebr. 7, 27; 9, 12.

³³ Gl. Kramp: Eucharistia, (Herder 1926) str. 7.

in vino, ampak Kristus. A tudi na Kristusu se ne more izvršiti nobeno »uničenje«, ker »Kristus ne more več umreti«. Skratka, osnova za daritveni značaj evharistije ne more biti v »uničenju«.

Možnost daritve Kristusa v evharistiji je, kakor smo videli edino v tisti skrivnostni zvezi, ki je med verniki in Kristusom, v resnici o skrivnostnem telesu Kristusovem, ki smo mi, njegova Cerkev. Značaj daritve Kristusove v evharistiji pa more biti edinole v njegovi vdani volji, s katero se je podvrgel Očetu, ko je namesto nas izvrši daritev na križu.³⁴ S tem pa, da se je Kristus izročil in na tako tesen način zvezal s svojo Cerkvijo ji je izročil tudi svojo voljo, ki jo je imel, ko se je daroval na križu. Tako je možno v Cerkvi neprestano obnavljanje Kristusove daritve. Kadarkoli hoče Cerkev, pride Kristus pod ponižni podobi kruha in vina in izvrši s tem skupaj s Cerkvijo dejanje one iste vdane volje in ljubezni, s katero je šel nekoč na žrtvenik križa. Na križ je šel, da bi se daroval in dal vsem; v evharistiji pa postane Kristus daritev, da bi se lahko dal tudi vsakemu posamezniku.³⁵ Na ta način je bistvo evharistične daritve končno v njenem notranjem duhovnem elementu, a vendar ne odpade zunanji vidni element. Gledamo ga seveda le z očmi vere v simboličnih dejanjih in podobah.

IV.

Evharistija kot verska resnica posega globoko v vse življenje kristjana. Ne samo njegovo nadnaravno, ampak tudi naravno življenje — saj sta oba v tesni zvezi — dobivata svoj življenjski dih iz Evharistije. Življenje prvih kristjanov njihovo osebno, a tudi občestveno medsebojno razmerje uravnava zavest o isti mizi, s katere jedo, o istem telesu, katerega udje so. Njihovo nravno vedenje dobiva nagibe iz te zavesti. Ko sv. Pavel graja malikovanje in udeleževanje kristjanov pri poganskih šegah, se sklicuje prav na to zavest: »Ali ne veste, da ne morete biti deležni mize Gospodove in mize satanove?« Ko graja nečistost, pa pravi: »Ali ne veste, da ste udje Kristusovi? Ali boste iz udov Kristusovih napravili telo vlačuge?« To sta opori vsega nravnega življenja kristjanov. V njih je osredotočena vsa njihova morala in sociologija. Svoj odnos do bližnjega in Cerkve, do stvarstva in Boga gleda in uravnava kristjan v luči teh resnic. In kako plodovito in pestro je bilo takratno versko

³⁴ To misel je v zadnji dobi uspešno razvil in zagovarjal Max ten Hompel: *Das Opfer als Selbsthingabe und seine ideale Verwirklichung im Opfer Christi* (Herder 1920) str. 150—173.

³⁵ Gl. Moehler: *Symbolik I*, 34.

in cerkveno življenje. Živa zavest o teh resnicah je plodovita zemlja, iz katere je vzklilo in se razcveto tisto žlahtno cvetje mučencev in devic, kateremu se danes kvečjemu še čudimo. Zadostuje prebrati n. pr. samo tiste veličastne molitve najstarejše ohranjene — tako zvane Klemenove — liturgije in lahko zaslutimo, kaj je pomenila evharistija takrat v življenju kristjanov.

Če vržemo samo en pogled na tistega duha, s katerim so se kristjani udeleževali evharistije, bodisi kot zakramenta ali daritve — saj je to bilo v njihovi dobi vsaj praktično še nerazdružljivo, — bomo takoj videli, v čem so bile vzrasle korenine tako bujno cve-točega verskega življenja. Dobro so se zavedali, da ima Evharistija vso moč sama v sebi, da je zakrament. Vendar pa se obenem tudi živo zavedajo, da je za zveličavno in posvetitveno delovanje tega zakramenta treba dokaj naporenega človekovega sodelovanja. Delo-vanje evharistije v človeku je v tesni zvezi z vsem nravnim človekovim življenjem. Samo nravno neoporečni, samo sveti so vredni, da pristopijo k svetemu. »Če je kdo svet, naj pristopi, če ni, naj pa dela pokoro,« stoji že v najstarejšem krščanskem spisu, ki govori — po sv. pismu — o Evharistiji.³⁶ K evharistiji sme pristopiti samo ta, ki je v ljubezni z bližnjim in Bogom.³⁷ Verniki so se med seboj pri evharističnem obedu poljubljali v znamenje sprave in odpuščanja in bratske ljubezni, potem so šele prejemale evharistijo.³⁸ Vse tudi najstarejše liturgije poznajo poljub miru pred obhajilom, kar je ostalo v slovesnih mašah še do danes. Kjer vlada en duh, tam mora biti ljubezen. Vse sovrašтво izvira namreč iz različnosti duha. In ker je občestvo, v katerem je vsak užival v isti hrani istega duha, preveval en sam — namreč Kristusov — duh, je razumljivo, da je bila ljubezen združujoča vez in sila kristjanov, po kateri so se ločili od vseh drugih kot svetniki in ljudje ljubezni. Prav na njihovo ljubezen so vsi z začudenjem kazali, kajti to je bil do tedaj še neznan pojav.

Tudi iz vseh liturgij in molitev prve krščanske dobe zveni klic prošnje po očiščenju, po nravnem preporedu in svetem življenju. V vzhodni liturgiji sv. Bazilija vidimo lep primer: »Očisti nas — tako moli pred obhajilom — vsakega madeža na telesu in duši in uči nas, sveto opravilo v tvojem strahu izvršiti, da bomo s pričevanjem čiste vesti, prejeli del posvečenih podob in se zedinili s svetim telesom in krvjo tvojega Kristusa in po vrednem prejemu imeli Kristusa prebivajočega v svojih srcih in postali svetišče svetega Duha.«³⁹ — Življenje kot priprava za udeležbo Evharistije in življenje iz Evhari-

³⁶ Didache, c. 10.

³⁷ Ign. Ant.: Eph. 13; Philad. 4.

³⁸ Justini: Apolog. I, c. 65.

³⁹ Brightman, o. c. 338.

stije, to je katoliška pobožnost prvih kristjanov. Vzvišena verska doživetja v teh verskih skrivnostih so bila tisto gibalno, ki je tako plodovito oblikovalo vse življenje kristjanov skozi dolga stoletja.

*

Vrgli smo en pogled v osrčje krščanstva. Kako mnogiboljševalci sveta pišejo danes nabrekle fraze o krščanstvu, a da v njegovo bistvo niso niti pogledali. Iz njih veje mrtva praznosta. Morda poznajo nekoliko filozofemov o krščanski morali iz Tolstoja ali Chateaubrianda in že mislijo, da so najboljši poznavalci krščanske religije. Toda krščanstvo je nekaj ogromnega, čudovit duhovni kozmos. Če ga hočeš tako spoznati, da lahko o njem pišeš, mu je treba skratka posvetiti življenje. Ogromno delo je spoznavanje krščanstva. Vedeti je treba, da krščanstvo ni samo teorija, zapisana v knjigi, ki se imenuje »Evangeliji«, ampak je krščanstvo živa resnica, ki deluje v svetu, ter ga pripravlja za končno vesoljno poveličanje. Kako se je ta resnica uveljavljala v svetu, pa govori krščanska tradicija. Zato tudi v tradiciji spoznavamo krščanstvo. Ta tradicija obsega kupe folijantov, skozi katere se mora preriti, kdor hoče, da ne ostane samo pri teoriji krščanstva, ampak hoče spoznati njegove življenjske sile in tako celo njegovo živo naravo.

Za človeka pravijo, da je mikrokozmos vsega stvarstva. Spoznaj samega sebe, če hočeš spoznati kozmos vsega stvarstva. Enako lahko rečemo za Evharistijo: Evharistija je mikrokozmos velikega krščanskega kozmosa. V njej je — kot smo videli — v malem obsežena vsa krščanska dogmatika in morala, ona je središče bogoslužja.

ŠOLSTVO NA HOLANDSKEM.

Dr. L. Sušnik.

Holandska ali Nizozemska slovi kot bogata in napredna dežela. Ni velika — saj meri brez kolonij le 34.222 km² —, a je zelo gosto naseljena. Prebivalcev šteje 8,300.000, in sicer 3,850.000 protestantov (največ nizozemsko reformiranih), 3,000.000 (ca 36%) katoličanov (v 5 škofijah), ki razmeroma najbolj naraščajo, ter 1,450.000 brezvercev, judov i. dr. Po narodnosti so v veliki večini Holandci.

Na čelu države je kraljica s posvetovalnim zborom »Raad van State« in demokratična vlada: ministri se izbirajo iz obeh zbornic (Staten-Generaal). Dežela se deli na 11 provinc: Noord-Brabant, Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Noord-Holand, Zuid-Holland, Limburg, Overijsel, Zeeland in Utrecht; načelujejo jim kr. poverjeniki in pokrajinski sveti (Gedeputeerde Staten) oziroma skupščine (Provinciale Staten). Občinam stoje na čelu župani in svetovalci (Burgemeester, en Wethouders) oziroma občinski odbori (Gemeenteraad). Pokrajine in občine imajo široko avtonomijo. Sploh je dežela svobodoljubna (»kronana republika«). Glavno mesto

je Amsterdam (780.000 prebivalcev), prestolnica pa Haag ali 's-Gravenhage (470.000 prebivalcev).

Pri katoličanih po svetu je Holandska še posebej na glasu zaradi nove, razmeroma posrečene ureditve šolstva. In prav to šolsko zakonodajo si hočemo v naslednjem poglavju ogledati.

SPLOŠNO ŠOLSTVO.

Borbe za pravično ureditev šolstva.

Od reformacije do francoske revolucije so bile osnovne šole na Nizozemskem v rokah krajevnih uprav, plemičev in privatnih organizacij pod kontrolo in vrhovnim vodstvom protestantske cerkve, ki je strogo čuvala njihov verski značaj (nadzorstvo je bilo v rokah predikantov). Srednje in višje šole so bili avtonomni zavodi, neodvisni od civilne in cerkvene oblasti in brez uradne ureditve. Katoličani so bili zaničevani in zatirani tudi na šolskem polju.

Z ločitvijo cerkve od države in enakostjo vseh ver pred zakonom (leta 1795) je prenehal kalvinizem kot državna vera, a privilegirano stališče glede šole je prevzela od njega (v večini protestantska) država, ki je dajala prednost protestantom. Po zakonu iz leta 1806 so dobile pokrajinske uprave zaeno z občinskimi nalogo, da poskrbe za osnovno šolstvo event. s podporo države in pod kontrolo drž. nadzornikov, ki so tvorili v vsaki provinci osnovnošolsko komisijo. (Napoleonov drž. šolski monopol.)

Javna osnovna šola je bila sedaj simultanska, medverska; pouk je moral sloneti na občnih načelih krščanske morale, a brez specialne dogmatične usmerjenosti. Poleg tega je dopuščal zakon tudi privatne verske ali nevtralne šole z izrečnim dovoljenjem vlade ali pokrajinske ozir. občinske uprave, če so se o tem ugodno izrekli šolski nadzorniki: učitelji so morali imeti javne diplome in biti dobrega moralnega in državljanjskega ponašanja. Te stroge omejitve so omogočale oblastem izvedbo dejanskega državnega monopola v osnovnem šolstvu, kar je še olajšala ustava iz leta 1815, po kateri je bilo šolstvo sploh stvar vlade (kralja in generalnih stanov, t. j. narodne skupščine). Pod despotičnim Viljemom I. je vlada z različnimi ukrepi dejansko uveljavila svojo oblast pri šolstvu vseh stopenj: kat. starši so bili kaznovani, kat. šole šikanirane in zapirane (celo semenišča), učitelji preganjani. Neprijazno zadržanje upravnih faktorjev in pristranost pouka v javnih šolah je katoličane hudo bolela. (Belgijci so se l. 1830 celo odcepili od Holandske.) Združevali so se v obrambo svojih pravic in s sodelovanjem liberalcev, ki jim je šlo za dosego osnovnih državljanjskih svoboščin, dosegli leta 1848 spremembo ustave v tem zmislu, da je postalo versko zasebno šolstvo zagotovljeno neglede na dovolitve osrednje ali krajevne oblasti — po določbah zakona (svoboda privatne šole). Zakaj, kot je dejal vodja protirevolucionarcev G. van Prinsterer, »imeti svobodo do ustanavljanja svobodnih (zasebnih) šol — le z državnim dovoljenjem — je suženjska svoboda.«

V praksi se pa še dolgo ni bogve kaj spremenilo in nezadovoljstvo je bilo čedalje večje. Verni protestanti so si želeli javne verske šole, ločene po raznih veroizpovedih, tako da bi imela v krajih, kjer je več javnih šol, vsaka vera svojo. Liberalci so nasprotno vztrajno branili nevtralnost javne šole, pri čemer naj bi preskrbela za verouk vsaka veroizpoved sama. Katoliki so se bali, da bodo v večini krajev, kjer so bili v manjšini, dobili

protestantske šole, kar jih je še bolj plašilo kot nevtralna šola; zahtevali so zase čisto svobodno in javni enakopravno versko šolo.

Zakon iz l. 1857 je torej uvedel — 30 let prej kot v Franciji — nevtralnno šolo brez kakršnegakoli verskega pouka: verouk naj bi se poučeval izven običajnih učnih ur v na prosto danih šolskih prostorih po želji in predstavnikih raznih veroizpovedi. Javni učitelji naj bi vzgajali otroke v izvrševanju »socialnih in krščanskih čednosti«, sicer pa jim je bilo prepovedano učiti ali storiti kaj takega, kar bi bilo nasprotno verskemu mišljenju učencev. Občine so dobile več pravic na šolskem polju, ki jih imajo še zdaj: določale so število šol, imenovali in odpuščale javne učitelje in jim določale plačo. Zato pa so morale vzdrževati javne šole, a provinca in država sta jim lahko dali v potrebi, priznani od vlade, podporo. Najvažnejše pa je, da je ta zakon priznal faktično pravico ustanavljati zasebne šole brez predhodnega dovoljenja oblasti — a brez pravice do državne podpore; bile pa so pod nadzorstvom države glede dobrega nramnega ponašanja učitelja, ki je moral imeti isto usposobljenost kot javni, in pouka, da ni v nasprotju z zakoni in dobrimi nrami. Če so hotele prejemati te šole podporo od občine, so morale postati nevtralne.

Kljub temu zasebne šole seveda niso mogle tekmovati z javnimi, ki so jih bogato vzdrževale občine in v katerih je bila nevtralnost navadno le na papirju. Zato je pozval l. 1868 katoliški episkopat v skupnem pastirskem pismu vernike, da se izogibajo nezadostnim in za vero nevarnim javnim šolam in da ustanavljajo za svoje otroke kat. privatne verske šole. To je povzročilo močan porast katoliških šol.

L. 1878 je izdala svobodomiselnna vlada zakon, ki je hotel zatreti konkurenco verskih šol: katoličani so ga nazvali »škorpijonsko delo«. Občine so morale po njem poskrbeti za število nevtralnih javnih šol, ki je zado-stovalo za potrebe vsega prebivalstva; bile so lahko brezplačne. Država je prispevala k stroškom 30%. Privatnim šolam ni bila dodeljena od države nikaka podpora, od občine le še 10 let, če so jo že dobivale (po l. 1866), drugače pa nič. Posledice so bile za privatno šolstvo tako hude, da so se l. 1885 združili kat. in verni prot. poslanci v koalicijo (desnica) z zahtevo po finančni in juridični enakosti zasebne verske in javne šole. Vlada je morala priznati, da javne podpore zasebnim šolam niso izključene in se lahko z zakonom dovolijo. Po volitvah l. 1888 je bil končno ta zakon popravljen (l. 1889) tako, da je dobilo privatno šolstvo pravico do državne podpore (30% učiteljskih plač) in da se je uvedla splošna šolnina; javnim šolam je prispevala država vrhu tega 25% k gradbenim stroškom.

L. 1900 je bila vpeljana šolska obveznost — a upošteva je svobodo vesti staršev, ki so bili oproščeni te obveznosti za svoje otroke, če so imeli po vesti pomisleke zoper način pouka v šolah v okolici 4 km. Vrhutega so lahko dali poučevati otroke (do 3) doma po zasebnem učitelju. Takšna domača ali očetovska šola je bila tudi pod nadzorstvom župana (sporočilo imen in predmetov) in šolskega nadzornika; če je ta imel dvom glede zadostnosti pouka, je lahko enkrat na leto poklical otroke k sebi v lokal (ne dalje od 4 km), da se je o tem prepričal. Pod nadzorstvom so bile tudi zasebne šole: poučevati so morale vse predpisane predmete, lahko pa so jim pridejale še druge kot proste.

Zaradi šolske obveznosti je bilo lažje še izboljšati dajatve s strani države (l. 1901 oz. 1905) kar zadeva plače in pokojnine učiteljstva in pa šolska poslopja. L. 1907 so dobile zasebne šole $\frac{2}{5}$ vseh podpor, a so šteje

³/₅ vseh učencev. Velika neenakost je bila še glede podpor s strani občin, ki so prispevale za učence zasebnih šol le za hrano, obleko itd., dočim so krile pri javnih šolah vse še ostale izdatke.

Leta 1913 je plačevala država za otroka 20 hol. gld. manj, če je le-ta hodil v privatno šolo kakor če je hodil v javno, kar da razliko 10 milijonov gld. v škodo privatnim šolam. Tistih 75% manjkajočih stroškov za gradnjo i. dr. je občina za svoje šole lahko dobila iz splošnih šolskih dajatev, a za privatne šole je pomenilo to dvakrat težko breme, ki je padlo na verne starše; revnim med njimi je bilo zato skoraj onemogočeno, da bi nudili otrokom ugodnost ustrežajočih šol. A država je potrebnim občinam dajala še izredne podpore (l. 1910 650.000 gld.), zasebnim šolskim odborom pa ne. Zato so občine lahko bolje plačevale svoje učiteljstvo, zniževale šolnino in sploh boljše urejevale svoje šole, kar je vse šlo tudi na škodo kat. šol in kat. staršev, ki so imele tako dvojne, vedno večje izdatke. Tu je prineslo izboljšanje šole l. 1917 oz. 1920.

In res občudovati je treba nizozemske katoličane, ki so nosili glavno težino vseh teh sto let trajajočih bojev za dosego pravice na šolskem polju. Pod vodstvom svojih škofov so neumorno in neustrašeno delali za svojo stvar, najprej do l. 1848 za priznanje oz. svobodo zasebnega šolstva sploh, potem pa za zenačenje v gmotnem oziru. Ogromne so bile njihove žrtve za vzdrževanje zasebnih šol, za katere so morali dolgo sami preskrbovati sredstva — neglede na to, da so nosili tudi dajatve za splošne nevtralne šole. Hudo je bilo zlasti v 80-letih, ko je morala vsaka občina zidati javno šolo — ne glede na morebiti že obstoječo zasebno. Ker so vsled tega stroški silno narastli (do trikratne višine) in je grozil velik polom, se je začel odpor proti temu celo na nasprotni strani, tako da so po l. 1885 tudi verni protestanti potegnili s katoličani. Holandci so kot realni ljudje dobri računarji in so kmalu sprevideali, da vodi takšna šolska politika v čedalje hujše stroške, ki bi se ob upoštevanju privatnih šol oz. medsebojni pomiritvi lahko močno zmanjšali, ker bi bili marsikje vsi zadovoljni le z eno, že obstoječo šolo. Zraven pa so pokazali verni katoičani in tudi protestanti toliko navdušenja, požrtvovalne odpornosti in vnete vztrajnosti, ki je Holandcem tudi sicer vsled stalne borbe z neprijazno naravo dežele lastna, da so kljub vsem težavam njihove organizacije vedno bolj naraščale in ni bilo izgleda, da bi odnehale. Žal ne moremo orisati tu поблиže posameznih faz teh napetih bojev in vsestranskih naporov, kot jih obširno popisuje dr. C. Hentzen¹ in v katerih so se posebno odlikovali na kat. strani Mgr. dr. S c h a e p m a n, na prot. (kalvinski) pa pastor dr. K u y p e r (protirevol. stranka) in Savornin L o h m a n (krščansko historična stranka) i. dr. Povejmo le, da je končno res prišlo do spremembe ustave in osnovnošolskega zakona, ki je prinesel katoličanom, protestantom i. dr. še finančno enakost za njihove privatne šole in s tem splošno pomirjenje.

Ko je namreč skupščinska levica želela spremembo ustave zaradi uvedbe splošne volilne pravice (tudi za ženske) in proporca, je desnica pristala na to s pogojem, da se spremeni ustava tudi glede osnov šolstva v smislu finančnega zenačenja zasebnih in javnih šol pri državnih in občinskih dajatvah. Bila je imenovana pomirjevalna komisija, ki je po vsestranskih debatah sestavila zadeven kompromis za besedilo ustave, ki je bilo slednjič l. 1917 sprejeto.

¹ Gl. vire ob koncu razprave.

Sedanje ustavne določbe.

Zadevni člen 192 (oz. sedaj 195) holandske ustave je določil:

1. Šolstvo je za vlado predmet stalne skrbi.
2. Pouk je svoboden; a oblast si pridržuje njega nadzorstvo in vrhu tega — kar zadeva osnovne pa realne in višje realne šole — presojo strokovne in moralne sposobnosti učnega osebja — vse po predpisih zakona.
3. Javni pouk, ki spoštuj verske nazore vsakogar, se uredi z zakonom.
4. V vsaki občini poskrbi oblast, da se daje javni osnovni pouk v zadostnem številu šol. Na osnovi predpisov, ki jih določi zakon, so dopuščene izjeme od le-teh pravil, da se le nudi možnost slediti omenjeni pouk.
5. Zahteve za dobrino pouka, vzdrževanega v celoti ali deloma iz javnih sredstev, se določijo z zakonom ob varovanju svobode smeri, kolikor to zadeva privatno šolstvo.
6. Te zahteve se za osnovni pouk določijo tako, da se dobrina docela iz javnih blagajn plačanega zasebnega šolstva in pa javnega šolstva enakovredno zajamči. Ta ureditev mora zlasti zagotoviti svobodo privatnega pouka pri izbiri učnih sredstev in nastavljanju učnega osebja.
7. Zasebni osnovni pouk, kateri ustreza zakonitim določbam, se plačuje iz javnih sredstev v isti meri kot javni. Zakon določi pogoje, s katerimi se dovoljujejo realnim in višjim realnim šolam podpore iz javnih sredstev.
8. Vsako leto pošlje kralj narodni skupščini poročilo o stanju šolstva.

V teh ustavnih določbah je torej jasno izraženo načelo, da sta za vlado javno in zasebno šolstvo enaki. Javna šola se lahko nadomesti s privatno (stvarne izjeme pod 4). Tako imajo zasebne osnovne šole pravico, da so deležne vseh javnih podpor, državnih ali občinskih, v isti meri kot javne. Če se nakloni javnim šolam glede na finančno možnost več oz. manj, velja isto tudi za privatne. Država se v gmočnem oziru zanima za vse šole enakomerno: torej **f i n a n č n o z e n a č e n j e**.

Država se ne smatra več za poklicano, da usmerja mladino s svojo šolsko politiko v kak določen duhovni pravec v svetovnonazornem ozir. verskem pogledu ter prepušča to stran vzgoje drugim faktorjem (staršem, cerkvam itd.). S kakršnikoli določnim stališčem v tem oziru bi postala enostranska v korist enih in v škodo drugih. A celo za nevtralno šolo se ne zavzema posebej, ker bi bilo tudi to zavzemanje že pristransko v tem smislu, kakor da je nevtralnost v šoli nekaj boljšega, pravilnejšega, kar pa faktično seveda ne more biti. Saj je možno tu le dvoje: da takšna šola v resnici ni nevtralna, temveč le bolj indirektno vodi v kako smer (poudarjanje nevtralnosti je tudi že določen, versko indiferenten svetovni nazor, kot je bilo v debatah priznano s socialistične strani) ali pa je vzgojno mrtva, ker učitelj ne more oz. ne sme dati iz sebe tistega, kar je najbistvenejšega v njem. Zato ustava izrečno izjavlja, da ima zasebna šola kljub javnim podporam popolno prostost, da uravnava svoj pouk po poljubnih načelih oziroma doktrinah, le ne proti zakonom in javni moralii. Vsem staršem mora biti torej za njihove otroke dana na razpolago takšna šola, ki ustreza njihovim verskim pojmom oz. njihovemu svetovnemu nazoru ali, če to ni mogoče, vsaj šola, ki dotično usmerjenost spoštuje: nevtralna šola je torej le bolj izhod v zadregi. Zato je privatni šoli zajamčeno svobodno imenovanje učnih moči in izbira didaktičnih sredstev (knjig, učil i. dr.); javna oblast se torej ne sme zanimati, ali poučujejo v njej katoliški, protestantski, židovski ali racionalistični učitelji — v verskem ali nevtralnem

smislu, da so le moralno in strokovno sposobni. Tedaj popolna prostost glede smeri šole.

Država gleda razen na zakonitost in javno moralo le na zadostno višino pouka (dobrino): zato si pridržuje nadzorstvo in v osnovni in realni šoli pravico preskusiti strokovno usposobljenost javnih in zasebnih učiteljev ter zahteva enakovreden pouk za one, ki hočejo biti vzdrževane z javnim denarjem. Da gre pri tem oblast še vedno tako daleč, da zahteva enakost pri obeh vrstah šol celo v malopomembnih podrobnostih (pri učnem načrtu itd.), je le še znak birokratske želje po čim večji uniformnosti. V tem pogledu potemtakem holandsko privatno šolstvo po ustavi še ni docela svobodno — kakor je n. pr. v Belgiji.

Te načelne določbe so se kmalu uvedle v praksi. V dodatku k ustavi je bilo namreč v posebnem členu določeno, da bo kralj v 3 letih predložil skupščini potrebne organske zakone za izvedbo ustavnih določb za osnovni pouk, kar se je l. 1920 res zgodilo.

Osnovnošolski zakon.

Po volitvah l. 1918 je po daljši vsestranski obravnavi v skupščini pod ministrom za prosveto dr. J.-Th. Visserjem iz krščansko historične stranke prišlo do sprejetja zakona za osnovne šole z dne 9. oktobra 1920, ki je zadovoljil v bistvu vse stranke. Po njem so poleg javnih občinskih in zasebnih šol tudi nekatere državne šole (n. pr. vadnice pri učiteljskih).

Osnovno načelo je, da je osnovni pouk (lager onderwijs) stvar občine, ki nosi v načelu tudi vse stroške. Ustanavljanje, vzdrževanje in vodstvo gre občinam pod nadzorom pokrajinske odn. osrednje oblasti in s potrebnimi državnimi prispevki. Država povrne izdatke za učiteljske plače, ostalo da občina oz. starši otrok z obveznim šolskim davkom, češ, da ti šolo potem bolj cenijo. Zmerno šolnino, ki je na splošno enaka v vseh občinah iste vrste, čeprav jo te same določajo, plačujejo vsi starši, ki imajo otroke v javnih ali privatnih šolah, sorazmerno z dohodki družine, ki se odmerjajo po dohodnini očetovi, do določenega minima, izpod katerega so popolnoma oproščeni. Pouk torej niti v javnih osnovnih šolah ni brezplačen, da bi nasprotniki s takšno brezplačnostjo ne mogli škodovati privatnim šolam.²

Vsaka občina mora torej na svoje stroške poskrbeti za toliko šol, kot je dovolj za potrebe prebivalstva; zasebne šole smejo pri tem nadomestiti javne. Vendar se občina lahko primora, da že za 12 otrok ustanovi in vzdržuje (za 8 vzdržuje) občinsko šolo (torej še nekaj prednosti javnega šolstva). Zakon določa obvezne predmete za osnovni pouk, a šolski urnik, izbira učnih knjig in imenovanje učiteljev spada v delokrog občine v soglasju z vladnim šolskim nadzornikom.

Javna šola (openbare school) je nevtralna (nepristranska) (§ 42). Pouk naj pospešuje s pridobivanjem primernega in koristnega znanja duševni in telesni razvoj otrok in naj jih navaja k vsem krščanskim in socialnim čednostim. Učitelj naj se varuje, da ne uči, stori ali pripusti nečesa, kar je v nasprotju s spoštovanjem verskih nazorov drugovercev. Kdor se v tem pogledu pregreši, ga kralj lahko za največ eno leto in v ponovnem primeru

² Gl. Revue catholique des Institutions et du Droit (Paris), mars-avril 1926, str. 112 ss. (Félix Colmet-Daage.)

za nedoločen čas zaradi nesposobnosti odpusti od pouka v javni šoli. Verski pouk je stvar veroučiteljev.

Pri določanju urnika je treba (po § 26) pustiti v sporazumu s cerkveno občino i. sl. v šolskem času proste ure za verouk, ki ga poučujejo od verske oblasti vsake veroizpovedi določeni veroučitelji v istih šolskih prostorih ali drugod; kurjavo in razsvetljavo preskrbi brezplačno občina. Verouk sam ni obvezen in veroučitelji nimajo pravice do podpore iz javne blagajne.

Toda holandski katoličani vedo, da take šole ne morejo dati resnične krščanske vzgoje oz. izoblikovati trdne kat. značaje, pa hočejo — z redkimi izjemami — imeti čisto kat. šole.

Katoliške — kot tudi protestantske, svobodomiselnne, brezbožne — šole so svobodne. Vsaka cerkev, društvo, oseba lahko otvori privatno (b i j z o n d e r e) osnovno šolo brez oblastnega dovoljenja ter sme zbirati učence, postavljati poljubne učitelje z zakonito usposobljenostjo in uporabljati učne načrte, metode in knjige, ki se ji zde najboljše (čl. 72 ss. zakona).

Ako pa hoče biti zasebna šola zenačena z javno glede javnih prispevkov, mora spolniti neke zakonske pogoje:

a) Vodstvo šole mora biti v rokah juridične osebe, neodvisne — razen pri kongregacijah — od učnega osebja in včlanjene v kaki zvezi za zasebne šole (n. pr. »De Nederlandsche Roomsche Schoolraad« za katoličane i. dr.), torej v rokah združenja staršev, škofije, pobožne ustanove, zavoda, društva, družbe i. sl. Vložiti mora za nakup zemljišča, postavitev, povečanje, preureditev, nabavo opreme, všteti učna sredstva in šolske potrebščine, na občinski svet prošnjo z načrtom, proračunom, navedbo števila razredov in učencev (v celoti in po razredih) ter položiti kavcijo 15% za ustanovitev potrebnih stroškov, od katerih mu plačuje občina potem obresti. Število učencev (po podpisih staršev) mora dosežati pri nad 100.000 prebivalcih vsaj 100, pri nad 50.000 vsaj 80, pri nad 25.000 vsaj 60, pri manj prebivalcih pa vsaj 40 učencev. Za višje osnovne šole se zahteva manj učencev, t. j. v istem redu 60, 48, 36, 24. V uvaževanja vrednih primerih se lahko to število z dovoljenjem prosvetnega sveta še zniža od 40—25 oz. od 24—18. Za varščino rabi lahko tudi vrednost lastnega zemljišča v celoti ali deloma. Te določbe imajo očitno namen preprečiti pretirano ustanavljanje ev. nepotrebnih šol oz. izkoriščanje občin za neresne poskuse.

Občinski svet sklepa o zadevi v teku 3 mesecev in sme odbiti prošnjo le, če ni zadoščeno zgornjim pogojem. Če gre za v občini novo vrsto šole ali zmanjšano število učencev po razredih, mora še pretresati, ali ne kaže uvesti tega zboljšanja tudi za občinske šole. Trideset dni po objavi odločitve se lahko pritoži vsak prebivalec in vodstvo šole na pokrajinski svet, ki po zaslišanju prosvetnega sveta odloči v 3 mesecih. V spornih vprašanjih glede ponudbe že obstoječega poslopja, glede načrtov in proračunov i. dr., pri katerih imata besedo tudi šolski nadzornik odn. arhitekt, odloča minister. Če je predviden v šoli verouk, spada ta k postavnemu učnemu načrtu in občina mora prispevati za to potrebno vsoto.

Če je po preteku 6 let 3 leta zaporedoma število učencev manjše od $\frac{2}{3}$ določenega, zapade občini sorazmeren del kavcije, če pa je manjše od polovice odn. pri 25.000 prebivalcih ne doseže celotnega predpisanega števila (25 odn. 18), pa cela; v zadnjem primeru in če šola sploh preneha, preide tudi poslojje v last občine. Če je bilo 20 let število zadostno, vrne

občina varščino vodstvu šole. Možni so tudi drugačni dogovori, da n. pr. odstopi občina sama zemljišče, da zgradi ali posodi poslopje in sl. Spore glede predružačenja načrtov, prekoračenja proračuna, uporabe in vzdrževanja ali premembe poslopja, ki ga prevzame vodstvo v 3 mesecih in ga zavaruje i. sl., rešujejo iste instance kot zgoraj. Šola je last dotičnega društva, a se ne sme obremeniti s hipotekami, prodati pa le pod določenimi pogoji. Občina odplača v malih letnih obrokih tudi že obstoječe privatne osnovne šole, država pa učiteljišča.

Podobne določbe veljajo, kar se tiče povečanja, preuredbe šole ali zboljšanje opreme i. sl. Razne morda potrebne cenitve izvrši komisija 3 izvedencev, ki jih imenujejo prosvetni svet, občinski svet in vodstvo šole. Če obiskujejo šolo otroci iz drugih občin, morajo tudi njihove občine prispevati k stroškom; če prebivajo ti nad 4 km od šole, ustrezajoče njihovemu prepričanju, se jim povrne na zahtevo del zadevnih stroškov iz blagajne njihove občine.

b) Tudi za vzdrževanje zasebnih šol od strani občine ozir. države so predpisani nekateri pogoji (čl. 97—105) glede učnega načrta, urnika, števila učiteljev, njih službenega položaja in disciplinskega postopka, ureditve prostorov i. dr. Učitelji morajo biti plačani natanko tako kot v javnih šolah; v primeru predčasnega odpusta ali upokojitve se lahko pritožijo na posebno komisijo iz 7 članov in 6 namestnikov, voljeno paritetno od vodstev šol in učiteljstva (a ne izmed sebe), katere odločitvi se mora šolsko vodstvo podvreči. Pouk mora trajati vsaj 40 tednov, po vsaj 22 ur na teden, v višjih osnovnih pa prvo leto 14 in drugo oz. naslednja leta vsaj 20 ur. Razpored učne snovi mora biti podroben in primeren. Načrt obsega lahko posebne predmete v smislu duhovne tendence pouka (verouk, katekizem, svete zgodbe, zgodovino cerkve i. dr.). Ko presoja nadzornik odn. pri sporih prosvetni svet učni načrt, se duhovna smer pouka ne upošteva. Lahko se dovoli tudi oddaljitev od običajnega učnega načrta.

Če so izpolnjeni ti pogoji, povrne država letno za vodje in učitelje plače in pokojnine tako kot pri javnih šolah: ne smejo pa se ti baviti s kakim drugim poklicem (razen cerkvenim i. p.) ali biti le na razpoloženju.

Če ima kaka javna šola v občini več učiteljev kot normalno, lahko zahteva ondotna privatna šola od občine, da nakaže tudi njej plačo za sorazmerno večje število učnih moči. Za osnovo računa se jemlje povprečno število učencev, ki pridejo na enega učitelja v ustrežajočih javnih šolah. Podobno načelo velja, če vzdržuje občina pri javni šoli strokovne tečaje ali nadaljevalen 2-letni pouk (150—300 ur na leto). Pri kakšnem drugačnem pošolskem pouku to ne velja.

c) Vsako leto povrne končno občina vodstvom privatnih šol, ki izpolnijo omenjene pogoje, ostale stroške za vzdrževanje šole, tako da pride povprečno na vsakega učenca v njih isto toliko kot plača sama na učenca v svojih šolah (oz. kaka druga občina iste vrste, če sama nima javne šole); revnim občinam lahko nakloni država podporo. Sem spadajo poleg vzdrževalnih stroškov izdatki za manjše poprave, za spopolnitev oprave, učnih knjig in šolskih potrebščin, za razsvetljavo, kurjavo in čiščenje šolskega poslopja, za šolske knjižnice in drugi izdatki za zagotovitev dobrega poteka pouka (zdravstvena oskrba, podpiranje učencev i. sl.) pa ev. najemnina ali stroški za amortizacijo šolskega zemljišča. Pri tem pa se odšteje iznos šolnine, ki jo pobira vodstvo ali na njegovo prošnjo občina; če znese ta več kot so stroški, pripade odvišek občini.

Ti prispevki prenehajo, če več let ni dovolj učencev, če učiteljska mesta niso pravočasno zasedena ali če se izrablja šola v pridobitne namene.

Tudi tukaj veljajo za spore gornje instance, zlasti pokrajinski svet (ev. po izjavi prosvetnega sveta). Za učence iz drugih občin velja isto kot zgoraj i za te stroške. Če občina ne vzdržuje nikake javne šole dotične vrste, ne sme biti zabranjen nobenemu učencu zaradi različnih verskih prepričanaj obisk take podpirane privatne šole razen, če je le no-tranja (zavod). Takšni učenci so oproščeni obiskovanja verouka.

Poskrbljeno je slednjič tudi za primere, ko je zaželena šola le predaleč ali težko dostopna: tedaj imajo starši pravico zahtevati od občine, da jim preskrbi za otroke brezplačen domači pouk. Tak pouk se lahko vrši skupno za otroke do 3 (pri večji oddaljenosti i. dr. tudi več) družin do največ 8 otrok; če jih je več, se razdele v razne skupine. Če doseže število istousmerjene dece 25, se pa lahko zaprosi za kraljevo dispenco za otvortev šole.

Ta režim svobode in financiranja je omogočil privatni iniciativi, da je dala staršem na razpolago zadostno število šol, ki so v skladu z njihovo vestjo in njihovimi verskimi in moralnimi načeli. Starši imajo svobodo in možnost, da izberejo za vzgojo svojih otrok javno ali zasebno šolo z enakimi pravicami — brez večjih izdatkov ali zgube kakršnihkoli prednosti.

Pod to širokogrudno zakonodajo se privatno osnovno šolstvo lepo razvija, spopolnjuje z modernimi pripomočki in uvaja tudi zanimive pedagoške poskuse. Holandsko osnovno šolstvo je tudi po številu šol in učencev sorazmerno dosti močnejše kot naše.

Pregled osnovnega šolstva.

Osnovna šola (Gewoon lager school) traja po novem obvezno 7 let od 6.—13. (ozir. 14.) leta, višja pa navadno 3 leta po 12. letu starosti (že od leta 1910). Nadaljevalno šolstvo (neobvezno od 14.—16. leta) kakor tudi otroški vrtci (tri četrtine kat.) še ni zakonsko urejeno. Lepo je razvit tudi pomožni pouk za defektne, slaboumne in zaostale otroke pa seveda ljudsko prosvetno delo z akademijami, ljudskimi vseučilišči, knjižnicami, radijem i. dr.

Oglejmo si še številčno sliko osnovnega šolstva^a.

Porast v circa 80 zadnjih letih je bil sledeči: Leta 1855 so bili katoličani še tako rekoč brez lastnih šol. Leta 1880 so jih imeli že 496 s 86.408 učenci, leta 1912 1260 šol s 184.907 učenci in leta 1933 že 2615 šol s 470.569 učenci. Posebno so se pomnožile torej po letu 1920. Leta 1927 jih je bilo 2073 s 345.731 učenci, in sicer škofijskih in cerkvenih 1332 s 215.935 učenci, župnijskih 185 s 34.407 učenci, kongregacijskih 451 s 75.162 učenci, svetnodruštvenih 105 s 20.227 učenci. Pri tem so bile katoliške dekliške šole skoraj povsod v rokah šolskih sester; koedukacija je v katoliških šolah izjema.

Učiteljev je bilo v katoliških šolah istega leta 10.075 (3455 redovnih, zlasti ženskih, in 6620 svetnih), razen tega voditeljev 1939 (948 redovnih in 991 svetnih).

^a Prim. »Het Schoolbestuur« (»Šolska uprava«) 3. marca 1934, str. 180 ss.

Učiteljišča in učitelji.

Isti zakon z 9. oktobra 1920 je določil pravtako finančno in pravno enakost javnih in zasebnih učiteljišč (Kwekscholen).

Javni zavodi (moški, ženski in mešani) so državni, ker jih vzdržuje in plačuje profesorje država; pokrajinskih ozir. občinskih učiteljišč ni, pač pa so tudi zasebna, h katerim štejejo še redka preostala mestna. Profesorji na učiteljiščih morajo imeti isto kvalifikacijo kot na popolnih srednjih šolah.

Zasebno učiteljišče katerekoli veroizpovedi ali filozofske usmerjenosti, ki ga upravlja juridična oseba, lahko dobi od države (in samo od nje): 1. plače direktorja in učnega osebja, 2. letni prispevek za postavitve šolskega poslopja in njege vzdrževanje, ki se ravna po številu učencev, 3. prispevek (tudi sorazmerno s številom učencev) za pokritje stroškov za nakup šolskih knjig in drugih v šoli običajnih predmetov, 4. poseben dodatek za notranje učence (zavodove gojence).

Razen tega je privatno učiteljišče, ki ustreza zakonskim zahtevam, pooblaščno, da izdaja polnoveljavne učiteljske diplome pod istimi pogoji kot javna učiteljišča. Tudi verska učiteljišča, ki po številu daleč prekašajo svetna, imajo polne pravice javnosti in vzgajajo svoje gojence v verskem (n. pr. katoliškem) duhu.

Drugače veljajo za privatna učiteljišča isti pogoji glede sprejema, predmetov, skušenj, šolnine, prispevkov i. dr. kakor za državna. Kar se tiče zidave, učnega osebja, urnika, računov, društva-lastnika i. sl., velja podobno kot sicer pri osnovnem šolstvu. Morajo pa imeti določeno število učencev (v 1. letu vsaj 20) ter doseči v dveh tretjinah povoljen uspeh pri zaključnih izpitih. Število absolventov (a šele po prvih 5 letih) ne sme pasti 5 let zapored izpod 50.

Za sprejem v učiteljišča se zahtevajo po 6 razredih osnovne šole še 3 razredi višje osnovne ali kake srednje šole ozir. uspešen sprejemni izpit. Če se ob koncu 1. ali 2. leta izkaže, da učenec nima daru za ta poklic, ga lahko odpuste. Študij traja 5 let (3 leta teorija, 2 leti praktične vaje). Za prva 3 leta je predpisana šolnina. Po 3. letu se dela pismen in usten izpit; oni, ki ga naredo, postanejo kandidati in dobivajo od države letni prispevek vsaj 500 gld., dokler obiskujejo zavod in se vežbajo v določenih šolah (vadnicah). Ob koncu študija se dela usposobljenostni izpit za osnovne šole. Razen tega se vrše vsako leto državne skušnje za druge prosilce, ki se hočejo posvetiti učiteljskemu poklicu. Morajo pa biti stari vsaj 20 let (dekleta 19) in imeti potrdilo, da so delovali vsaj že 2 leti pod nadzorstvom inspektorja na zato označenih osnovnih šolah. Na ženskih učiteljiščih pa je pouk 4 leta za tiste, ki si žele pridobiti le nižje spričevalo A (mnogo učiteljic poučuje le v prvih 2—3 razredih), za višje spričevalo B pa pet let.

Glede verouka velja slično kot pri osnovnih šolah, a honorar vero učiteljem plačuje država.

Zaradi pomanjkanja sredstev se ta reforma iz leta 1920 dolgo ni mogla docela izvesti. Po prejšnjem zakonu iz leta 1878 sta obstajali 2 diplomi: učiteljska in rektorska (»hulpakte« in »hoofdakte«). Za prvo so pripravljala 4 letna (kat.) učiteljišča (od 14. do 18. let starosti), za drugo pa je bil pri nekaterih seminarjih oddelek B (še 2 leti) in več drugih zadevnih tečajev, ki pa polagoma izginjajo.

V začetku leta 1927 so imeli katoličani 44 učiteljišč (vzdrževanih od države) s 4234 učenci (1270 moških in 2964 ženskih), 10 specialnih tečajev

za učitelje (z državno podporo) s 369 učenci (204 moških in 165 ženskih) in 23 višjih tečajev (nepodpiranih) z 969 učenci (427 moških in 442 ženskih), torej skupaj 5472 učencev (1901 moških in 3571 ženskih).

Vseh učiteljiščnikov je bilo l. 1932/33 14.134 (+ 908 še v tečajih), in sicer v državnih zavodih 3.386 (+ 59), v mestnih 1.117 (—), v privatnih pa v protestantskih 3.832 (+ 490), v katoliških 5.423 (+ 117) in v drugačnih 376 (+ 242). — Profesorjev na učiteljiščih je bilo 1.356 (na državnih 294, na mestnih 90, na prot. 316, na kat. 625 in na ostalih 57).

Učitelj, ki hoče biti nastavljen, mora predložiti npravstveno spričevalo in dokaze za svojo usposobljenost županu in občinskim svetovalcem, ki to sporoče nadzorniku: v primeru njih osporavanja se lahko pritožijo na pokrajinski svet. Kandidat za vodjo šole mora razen tega dokazati, da je vsaj 25 let star in da je služil že 3 leta v osnovni šoli kot definitiven učitelj (z diplomom B).

Tudi ureditev plač po letu 1920 še ni dosledno izvedena. Plače učiteljev so različne in se ravnaajo po kategoriji občin (glede na število prebivalcev), po stopnjah diplom, po službenih letih in po stanu (samski ali oženjeni). Z rektorsko diplomom znaša plača circa 1500 (ob nastopu) do 3200 gld. (po 22 letih), brez nje pa circa 1350—2700 gld. (hol. goldinar velja sedaj circa 30 Din). Ob posebnih spričevalih (za žive jezike i. dr.) se ta vsota nekoliko zviša. Pokojnina gre do največ dveh tretjin osnove za njo. Predvidena je tudi razpoložnina za učitelje, ki so brez lastne krivde za dalj časa ob službo.

Za učitelje specialnih šol so še posebne določbe; a tudi takšne privatne šole imajo pravico do povračila stroškov od države ali od občine ali pa od obeh. Če nakloni pokrajina temu posebnemu šolstvu za nenormalne kake podpore, se mora pri tem ozirati enakomerno na javne in zasebne zavode.

Učiteljev je bilo l. 1932/33 v navadnih osnovnih šolah skupno 35.547 (22.694 v zasebnih in 12.853 v javnih). Višje osnovne šole pa so imele 3.610 učnih moči, in sicer 2.130 privatnih in 1.480 javnih.)

Uprava in nadzor.

Holandsko šolstvo je, kot smo videli, zelo avtonomno, nele zasebno, ampak tudi javno. Država sama upravlja razmeroma malo šol: nekaj osnovnih (vadnice), javna učiteljišča in 'od srednjih šol nižje in višje meščanske šole (realke). Drugače so javne šole po veliki večini občinske ozir. mestne.

Prvo in neposredno besedo pri upravi šol imajo torej občine, ne le glede zidave šol in preskrbe sredstev, na kar se marsikje drugod njihova naloga omejuje, temveč tudi glede nastavljanja in odstavljanja učiteljstva, nadzorstva itd. V soglasju z nadzornikom odobravajo ozir. spreminjajo župan in svetovalci tudi šolski čas, razpored, seznam učnih knjig i. dr. Vsak občinski odbor imenuje poseben šolski svet, kateremu lahko dodeli tudi morda potrebne uradnike. Ta občinski šolski svet sestoji iz vsaj 5 članov. Po enega zastopnika vanj izvolijo starši otrok v javni in zasebni šoli (navadno župana in še enega svetovalca), po enega učiteljstvo obeh vrst šol, petega (često duhovnika) pa ostali polnoletni občinarji. Na ta način pridejo v polni meri do besede res neposredni interesenti pred strankarji ali odvisnimi uradniki. Njegova naloga je predvsem pospeševati dvig osnovnih šol v vsakem oziru in gledati, da se vrši pouk v redu in po

predpisih. Stik med šolo in domom vzdržuje pri vsaki šoli ali pri več šolah iste vrste v občini sosvet staršev. Tudi pri zasebnih šolah, ki jih upravlja sicer dotično društvo itd., so v navadi roditeljski sosveti ozir. večerni sestanki staršev.

Velika večina šolskih zadev, kolikor jih je treba reševati zaradi nejasnosti ali spornosti v višji instanci, spada pod odločitev pokrajinskih oblasti, le razmeroma malo stvari rešuje prosvetni minister ali celo kralj(ica).

Za dajanje strokovnih izvedeniških mnenj kraljici, ministru, pokrajinskim oblastem je bil ustanovljen leta 1918/19 (podobno kot prosvetno ministrstvo) poseben prosvetni svet (Onderwijsraad). Ima 4 sekcije (za višje, srednje, osnovno in strokovno šolstvo) ter sestoji iz vsaj 15 članov (sedaj 30), ki se na vsakih 5 let obnove za tretjino s kraljevim imenovanjem. Ta prosvetni svet je samo posvetovalen organ — le v spornih zadevah glede učnih načrtov odloča sam —; zato pridejo vanj le šolski strokovnjaki, ki ne posegajo v politiko, vendar se gleda pri imenovanjih na to, da so v njem sorazmerno zastopane razne politične smeri v deželi.

Kar se tiče nadzorstva, vrše krajevni nadzor župan in svetovalci ozir. občinski šolski svet brez poseganja v strokovno stran poučevanja. V državi pa vodi nadzorstvo nad osnovnim šolstvom prosvetni minister po višjih inspektorjih, inspektorjih in šolskih nadzornikih ter razdeli zato državo v nadzorstvena okrožja in okraje. Javni nadzorniki nadzirajo tudi zasebne šole, a učnih načrtov, če le na zunaj ustrezajo zakonskim predpisom, ne morejo odkloniti. (Pri katoliških imajo škofje še svoje posebne nadzornike.) Vsem tem organom morajo biti osnovne šole, učiteljišča in srednje šole, tako javne kot zasebne, vedno dostopne in jim dajati vsa zaželeno pojasnila ozir. podatke; imajo tudi dostop k sejam občinskih šolskih odborov, a le s posvetovalnim glasom.

SREDNJE IN STROKOVNE ŠOLE.

Zunanji pogoji za srednje šole.

Tudi za srednjo šolo so se vršili mnogi slični boji. Po osamosvojitvi od Francije (leta 1813) je novi kralj Viljem I. leta 1815 raztegnil načela iz leta 1806 tudi na srednje in višje šolstvo. Gimnazije so bile v rokah občin pod nadzorstvom države, a upravljali so jih odbori kuratorjev: občine in kuratorji so imenovali tudi profesorje. Pouk je bil nevtralen. Privatne srednje šole so bile le tolerirane, kesneje okoli leta 1825 so jih s semenišči vred celo zapirali.

Svoboda glede šole kot pri osnovni leta 1848 ozir. leta 1857 je bila razširjena leta 1863 na obrtno, kmetijsko in tehnično, z zakonom 28. aprila 1876 pa tudi na višje šolstvo.

Vsaka občina z nad 20.000 prebivalci je morala ustanoviti in vzdrževati — ob morebitni državni podpori — gimnazijo. Občinski svet je imenoval kolegij kuratorjev, ki mu je bila poverjena uprava ozir. vodstvo gimnazije pod kontrolo vladnega inspektorja; imel je tudi pravico imenovati odn. odstaviti učno osebje po predlogu kuratorija, ki je zaslišal tudi mišljenje šolskega inspektorja. Učni program (brez verouka) je predpisala država. A sprejemne pogoje, notranji šolski red in disciplinski pravilnik za učno osebje je določala občinska uprava. Matura v javni gimnaziji se je delala pred lastnimi profesorji, pod nadzorstvom enega ali več vladnih odposlancev.

Zasebnim gimnazijam in univerzam je dajal ta zakon popolno prostost. Vsakdo jih je lahko ustanavljal, treba je bilo le javiti občini in notranjemu ministru kraj šole, le-temu še pravila in pravilnike nove šole ter vsako leto predložiti letno poročilo. Od učnega osebja se niso zahtevala nikakoli spričevala. Zasebna gimnazija si je lahko sama izbirala profesorje, določala učni načrt in izvajala pouk po svoji mili volji. Ni pa imela nobenih pravic do podpor niti do javno priznane mature; le-to so morali delati dijaki, če so hoteli iti pozneje na univerzo, v javnem zavodu ali pred posebno osrednjo komisijo.

V gmotnem oziru so bile navezane le same nase in je bila pot do približne enakosti z javnimi še jako dolga. Boj, ki so ga bili Nizozemci za enakopravnost zasebnega šolstva z javnim, je končal slednjč z uspehom pri osnovnem šolstvu, t. j. za 90% šolske mladine. Manj pozornosti so mogli pri tem naravno posvečati ostalim 10%, t. j. oni v srednjih šolah. Zato tudi rezultati glede le-teh niso tako zadovoljivi: dosegli niso gmotnega zenačenja v celoti, temveč le deloma, čeprav je čisto logično, da zahtevajo starši za otroke, ki so dovršili n. pr. kat. osnovno šolo, možnost, da prav tako lahko nadaljuje študije v kat. srednji šoli.

Tudi tukaj so verni ljudje šli naprej z dobrim zgledom in ustanavljali z mnogimi žrtvami ustrežajoče srednje šole vseh vrst, ne samo na jugu, ampak tudi na severu, tako da imajo sedaj vsa večja mesta kat. klasične in moderne liceje.

Že l. 1901 je bila dosežena možnost, da dobe določene gimnazije pravico javnosti za svoje zaključne izpite, in l. 1905 (22. maja) je po prizadevanju min. predsednika Kuyperja izšel zakon, ki je poleg tega dovoljeval privatnim gimnazijam državne podpore po tedenskih urah za obvezne predmete. A neenakost je bila še vedno velika in katoličani niso nehali zahtevati, da se to popravi.

Zahtevam po primerni podpori se država tudi tu ni mogla trajno upirati in tako je nazadnje prišlo do zakona z dne 20. maja 1922. Po tem dobivajo zasebne srednje šole, katoliške ali drugačne (po l. 1921 ustanovljene le fakultativno), te-le podpore:

1. Država prispeva 80% k plačam in pokojninam učnega osebja, a te morajo biti iste kot v državnih šolah (po uradniškem zakonu). Edino v primeru daljše bolezni ali ukinitve šole oz. mest so možne razlike. Če daje država recimo 180—160 gld. na tedensko uro, znaša to letno ca. 28.000 gld.

2. Razen tega nosi država 75% ostalih stroškov šole ali kot zakon pravi: »država povrne vodstvu šole 75% stroškov za najemnino in dednino zemljišč, za najemnino, vzdrževanje, kurjavo, razsvetljava in snaženje poslopij, za porabo vode, za šolske potrebščine in vse druge izdatke, ki jih naredi šola« (mišljeni so s tem med drugim stroški za opremo profesorjskih in dijaških knjižnic, stroški za zavarovanje in upravo kakor tudi za preskrbo knjig revnim učencem).

3. Slednjč prispeva država za dobo 40 let k stroškom za ustanovitev šole, če ta vnaprej predloži ustrežajoče načrte in se ti odobré. K tem stroškom spadajo kupnina (za svet itd.), izdatki za zgradbo in predelavo pa za popravo, všteti opremo in šolske dajatve. Podpora znaša 75% oz. 90% letnega odplačila na obrestih investirane glavnice in nje amortizacije v 40 letih.

Kar še manjka, krijejo šole iz šolnine, ki je različna po stanju šole, a ne presega nikoli 300 gld. ter se pri večjem številu otrok v dru-

žini zniža ali pa pri ubožnih celo oprsti, dalje iz ev. podpor občinskih odborov, župnij, škofije, roditeljskih društev in daril prijateljev šole — ali pa se pri redovnih šolah osebje odreče delu svoje plače.

Če so subvencije iz teh virov in šolnine večje kot jih zahteva letno vzdrževanje zavoda, zniža država svojo podporo.

Šolnina ne sme biti večja kot v javnih zavodih in šola ne sme imeti pridobitnega namena.

Vse to je seveda zvezano s težavami, zato si mnogi prizadevajo, da bi se s prihodnjo reformo zasebno srednje šolstvo v gmotnem oziru povsem zenačilo z javnim, vsaj glede profesorskih plač, kar je največji redni izdatek.

Obveznosti, ki jih prevzamejo zavodi z državno podporo, so slične kot pri osnovnih šolah:

1. da je vodstvo šole neodvisno od učnega osebja;
2. da sta program in razdelitev ista kot v javnih zavodih, lahko pa pridejo zraven še drugi predmeti (vsled verouka je v privatnih šolah potem 2 uri več pouka, za kar pa so deležne šole posebne podpore);
3. da imajo vsi profesorji predpisane diplome z univerze, tehnike ali ali od srednješolskih strokovnoizpitnih odborov (lahko pa da prosvetni minister mesto njih specialna dovoljenja);
4. da je direktor usposobljen poučevati en predpisani predmet (tudi duhovnik ali redovnik);
5. da so direktor in profesorji imenovani z dekreti, ki predvidevajo med drugim določbe za primer daljše bolezni, ukinitve šole ali mesta, minimalno število ur i. sl.;
6. da se stalni profesor, če je odpuščen, lahko pritoži na posebno zadevno komisijo in da se šolsko vodstvo njeni razsodbi podvrže;
7. da se minimalno število učencev zavoda določi z zakonom (26 za nižje, 24 za višje razrede, a največ 30);
8. da mora biti zasebna šola v mestu, kjer ni javne srednje šole, dostopna učencem vseh verskih naziranj, razen če je urejena le internatsko. Tako posečajo kat. zavode na jugu često mladi protestanti, ki pa so oproščeni kat. verouka;
9. da je šola pod nadzorstvom države;
10. da se zaključni izpiti vrše pod kontrolo drž. odposlancev in v zakonitih oblikah.

Navzlic tem pogojem, ki gredo zlasti glede predmetov in urnika brez potrebe predaleč — manija šolske uprave, da mora biti vse enako urejeno —, zna kat. srednja šola obdržati svoj specifično kat. pečat in ohraniti svobodo pri pouku v krščanskem duhu. Verouk pa prosta izbira profesorjev, knjig in učnih metod to omogoča. Imajo za celo vrsto predmetov specialne učbenike in znajo dati z raznovrstnim čtivom, dijaškimi društvi in osebnim vodstvom učencev solidne smernice krščanske vzgoje za na pot v življenje.

Sistem podpor torej na Holandskem nikakor ne škoduje specifičnemu značaju kat. pouka: omogočil je razvoj kat. srednjega šolstva in je upati, da se bo to šolstvo razvilo še bolj, ko bodo podpore še pravičneje odmerjene. L. 1930 so znašale podpore za privatne gimnazije 1,331.900 gld., za realke 5,873.000 in za trgovske šole 821.100 gld.

Sedaj so ja v ne srednje šole ondi torej lahko državne — te vzdržuje v celoti država — ali občinske (gimnazije); le-te vzdržujejo in upravljajo zelo avtonomno, kot je zgoraj navedeno, občine s podporo države.

Privatne gimnazije so razen omenjenih formalnosti popolnoma svobodne. Lahko pa dobe dovoljenje, da smejo izdajati javnim enakovredna zrelostna spričevala. Takšna dovoljenja daje po zaslišanju državnega sveta kraljica vsakokrat za 6 let: izpiti se vrše prav tako kot v javnih zavodih.

Druge vrste zasebnih srednjih šol (realke, liceji i. dr.) dobivajo v danem primeru iste državne podpore kot gimnazije.

Notranje srednješolske uredbe.

Srednje šole splošnega značaja so raznovrstne: deška semenišča, gimnazije, višje meščanske šole (realke), liceji, dekliške šole. Vse to šolstvo je urejeno na znotraj še vedno z zakonom z dne 2. maja 1863 oz. z zakonom z dne 28. aprila 1876. Novi načrti — kljub več poskusom — še niso bili sprejeti.

Zasebna mala semenišča (Klein-Seminaries) oz. progimnazije, latinske šole i. sl. imajo poleg 5 škofij še številni kat. redovi in kongregacije (jezuiti, avguštinci, frančiškani, karmeličani i. dr.), ki so se zlasti pomnožile po pregnancih iz Francije in Nemčije. Ker se štejejo k tako zvanemu višjemu šolstvu, ki je tako glede vsega pouka kot nastavljanja učnih moči svobodno, nimajo drugih zakonitih dolžnosti do javnosti kot da javijo svoj obstoj in predložijo letna poročila, dasi dobivajo učitelji tudi male doklade iz državne blagajne, kar pa ne gre na račun rednih podpor za privatno šolstvo. — Značilno zanje je, da ostajajo dosledno pri tradicionalni klasični smeri, ker smatrajo stare jezike za najboljše sredstvo za odgoj fantazije, čuvstva in razuma. Vendar se ozirajo že tudi na eksaktne vede, še bolj pa na moderne jezike.

Nekateri zavodi na kat. južni, kjer je teh šol največ (posebno v Limburgu), imajo za profesorje svetne duhovnike ter pripravljajo tudi za svetne poklice; imajo zato pravico javnosti, dobivajo običajne podpore in se drže vseh določb, ki so s tem v zvezi.

Gimnazije (Gymnasia), v katere se sprejemajo učenci po 6 razredih osnovne šole (t. j. v 12.—13. l.), pripravljajo v 6 letnikih predvsem za študij v visokih šolah. Dasi imajo dostop v le-te tudi abiturienti drugih šol, n. pr. višjih meščanskih, vendar imajo tozadevno še vedno gimnazije nekako častno prednost.

Po 4. razredu se razdeli gimnazija v 2 oddelka: A in B. Po učnem načrtu iz l. 1919 ima A-oddelek poleg skupnih 4 oz. 3 ur v 5. in 6. r. še 4 oz. 6 ur latinščine in 3 oz. 4 ure grščine več, B-oddelek pa poleg obema skupnih 3 ur še 3—5 ur več matematike, kemije, fizike in prirodoписа. Tako polaga A-oddelek več važnosti na stare jezike, B-oddelek pa na realne vede. Število tedenskih ur po 50 minut je v kat. zavodih ca. 33—35 (z veroukom po 2 uri). Po l. 1922 morajo delati učenci B-oddelka maturo tudi iz omenjenih realnih predmetov — pač pod vplivom višjih meščanskih šol. Pojavlja se stremljenje, da se iz teh B-oddelkov grščina sploh odpravi in nadomesti ev. z močnejšim poukom živih jezikov. Tozadevno se poučuje nizozemščina, francoščina, nemščina in angleščina (zadnji dve od 2. ali 3. razreda dalje). — Abiturijenti A-oddelka gredo lahko na teološko, filozofsko in juridično fakulteto, oni B-oddelka pa na matematično-prirodoslovno, juridično in medicinsko.

Zanimivo je, da realno-gimnazijskega tipa na Holandskem ni — skoro edina izjema v Evropi.⁶

⁶ Gl. Bulletin International B. I. E. S. No. 31, Mars 1931, str. 27 s.

Višje meščanske šole (hoogere burgerscholen), nekake realke, so raztresene po vsej deželi in imajo celo več učencev kot gimnazije — znak, da so pomembne in priljubljene (ustanavljati jih je začel minister Thorbecke po letu 1863). Vzrok temu ni v krajšem trajanju študija (5 let, dasi jih je nekaj tudi s 6 letniki) niti v nižjih zahtevah — saj so morda še težje kot gimnazije —, temveč v tesni naslonitvi na duha časa in prilagodljivosti okoliščinam. Nekaj malega je tudi nižjih s 3 razredi.

Ta tip srednje šole ima namen, da nudi širokim vrstam meščanstva boljšo splošno izobrazbo — brez klasičnih jezikov in specialne strokovne priprave — zlasti v živih jezikih (4) ter prirodoslovnih in gospodarskih ozir. socialnih vedah — čeprav po mnenju mnogih na škodo globine intelektualne izobrazbe. Matematika, fizika, kemija so glavni predmeti, ekonomski in socialni pa stranski (še mehanika, orodjezanstvo, kozmografija, državoznanstvo, statistika, trgovske vede, risanje i. sl.), kot to ustreza razvoju prirodoslovnih ved in pozitivističnemu duhu časa. Spričo te praktične smeri sprva ta tip tudi ni pripravljala na visokošolski študij. Z letom 1917 pa je dozorel razvoj tako daleč, da je postal enakovreden B-oddelku gimnazij (razen za bodoče juriste).

V najnovejšem času se je izvršila evolucija še v tem zmislu, da se je začela po letu 1909 ozir. 1923 delitev v dva oddelka: matematično-fizičnega (B), ki odgovarja gimnazijskemu B-oddelku, in literarno-ekonomskega (A). Tedenskih ur z veroukom vred (à 2 uri) je v razredih 32—34. Poučujejo se v A-oddelku v večji meri živi jeziki in pa seveda trgovske vede. Po maturi je mogoč iz A-oddelka vstop v trgovsko visoko šolo v Rotterdamu ali v Tilburgu (kat.). — Poleg tega je še več samostojnih trgovskih srednjih šol (36 ur na teden všteti 1 uro verouka), tudi takih z le 3—4 letniki: poudarek je v njih na trgovski strani v raznih predmetih, kot dopisovanju, knjigovodstvu, blagoznanstvu, trg. pravu i. dr. Trgovsko šolstvo se je razvilo iz svojih potreb in nima še svojega zakona, pač pa posebno nadzorstvo. Podpirata ga ne le država in občina, ampak tudi pokrajine in trg. zbornice.

Za specialno gojitev moderne kulture, zlasti živih jezikov in zgodovine si žele nekateri še ustanoviti posebnega neohumanističnega tipa ob gimnazijah.

Liceji (Lycea) so novejšega datuma in se ločijo od ostalih vrst le v toliko, da imajo razen katoliških, ki se drže tudi tu latinščine, v prvih 2 razredih enotno podlago brez latinščine (kakor v višjih meščanskih šolah), v ostalih 4 razredih pa se dele na že omenjene tipe (gimnazijski, višje meščanski, včasih tudi trgovski); pri dekliških pa v splošen 3 letni dekliški tečaj in 4 letni višje meščanski tečaj B-tipa. Prednost teh šol je, da je izbira poznejše smeri odložena pri mladini za 2 leti in pa da so finančni izdatki zaradi skupne strehe lahko manjši. Tedenskih ur je pri katoliških z veroukom in latinščino v vseh razredih po 35.

Ženski mladini so vse imenovane šole prav tako dostopne kakor moškim in je v javnih šolah — pa tudi v nekaj priv. katoliških — koedukcija v navadi. Vendar je tudi nekaj javnih licejev le za dekleta — a z istim učnim načrtom. Ker pa kaže skušnjava, da je potreben pri deklicah drugačen tempo pouka, da se naj poučujejo isti predmeti drugače ozir. da naj bi se izbirali zanje celo predmeti po drugih vidikih, so se začele ustanavljati v zadnjih letih tudi posebne 5 letne dekliške srednje šole (mid-delbare meisjesscholen): katoličani jih imajo že kakih 10; skoro vse vodijo redovnice (Društvo »sv. Terezije«). Učni načrti niso enotni; imajo skupno

le stremljenje, da nudijo ženski mladini poleg za gospodinje in matere potrebnih navodil višjo duhovno vzgojo v verski, filozofski, estetski, jezikovni, zgodovinski, prirodopisni in socialni smeri (33—36 ur na teden), medtem ko ostaneta fizika in matematika bolj v ozadju. Kakor glede trgovskih, tudi glede teh šol zakonsko stvar še ni urejena; ker jih država ne podpira, so čisto svobodne in tudi sklepna spričevala niso vezana na nobene predpise ali pravice. Dočim so mnogi s tem čisto zadovoljni, se drugi, zlasti šole same trudijo za državno priznanje in podporo.

Glede prehoda iz osnovnih v srednje šole se čuti zahteva po enotni šoli (»école unique«), t. j. da naj imajo vse osnovne šole isti učni načrt in naj so dostopne vsem stanovom enako. Na drugi strani obstoje še pri privatnih in sedaj deloma pri javnih (občinskih) posebne pripravnice za srednjo šolo. Vrhu tega je bil leta 1928 vpeljan sprejemni izpit za vstop v višjo meščansko šolo (pismen in če treba tudi usnen), a gimnazije, trgovske šole in dekliške srednje šole (privatne kot javne) lahko urede to stvar kakor same hočejo, ker so to le občinske ali zasebne šole, ne pa državne. Izprašuje se nizozemščina, računstvo, zemljepis in zgodovina, za priv. šole lahko tudi verouk. Francoščina v (6 letnih) osnovnih šolah ni več na oficelnem programu, lahko pa se uči neobvezno.

Del učencev hodi v notranje šole (internate), vendar imajo večino zunanji učenci (eksternisti) ob šolah, ki so odprte za oboje.

Pregled srednjih šol (leta 1933).

a) Z a v o d i.

Tipi		Državni		Mestni		Prote- stantski		Kato- liški		Drugačni		Sku- paj
Gimna- zije	Vseh z drž. podporo brez drž. podp.	—	—	34		7		15		—	—	56
					28 6		7 —		14 1			
(Višje) realke	Vseh višje nižje z drž. podporo in ali mestno p. brez podpore	49		43		18		20		8		138
			49		36		16		18		8	
			—		7		2		2		—	
			—		17		6)		8)		1)	
	—		—		18)		2)		5)			
	—		26		—		—		—	3		
Liceji	Vseh z drž. podporo brez drž. podp. z drž. in mest. p. brez mestne p.	—	—	10		11		12		7		40
					5)		—		—		—	
					5)		—		—		—	
	—		—		—	11)		12)		5)		
	—		—		—	1)		7)		2)		
Trg. šole	Vseh samostojnih v zvezi z drug. s podporo brez podpore	—	—	19		—		16		10		45
					11		—		7		6	
					8		—		9		4	
					17		—		16		9	
	—		2		—		—		—	1.		
Skupaj . . .		49		106		36		63		25		279

b) Učenci.

Zavodi		Državni	Mestni	Prote- stantski	Kato- liški	Drugi	Sku- paj
Gimna- zije	Vseh	—	4552	1206	2075	—	7833
	dečkov deklic	—	2754 1798	971 235	1701 374	—	
(Višje) realke	Vseh	6608	8263	2568	2780	848	21067
	v nižjih (3 r.) v višjih (5 r.)	— 6608	1642 6621	107 2461	95 2685	— 848	
Liceji	Vseh	—	2552	2144	2191	1594	8481
	v spodnjih (3—4 razr.)	—	1077	1101	1072	661	
	v gimn. odd. (3—4 razr.)	—	395	452	479	386	
	v realčn. odd. v dekliških	—	801 228	591 —	640 —	547 —	
Trg. šole	Vseh	—	1585	—	533	889	3007
	v samostojnih	—	1334	—	332	754	
	v združenih	—	251	—	201	135	
Skupaj . . .		6608	16952	5918	7579	3331	40388

Število v državnih zavodih torej daleč zaostaja za onim v mestnih in onim v zasebnih (16.828). Kar se zavodov tiče, je največ zasebnih (124). Najmočnejši med privatnimi so katoliški. Dekleta so seveda zastopana povsod (ne le v gimnazijah, temveč zlasti še v realkah, manj v licejih): je jih dobra četrtina dijaštva. A več jih je v mešanih zavodih kot v posebnih ženskih zavodih. Od le-teh (37) je bilo l. 1927 24 javnih in 13 privatnih s 3660 učenkami; dekliških srednjih šol je bilo med njimi 20.

Število zavodov je neprimerno višje kakor pri nas.

Tudi na tem polju opažamo trajno naraščanje katoliških zavodov in učencev v zadnjem času (razen v trgovskih šolah). Od leta 1921—1930 je narastlo število od 3781 na 7428 učencev (razmeroma najbolj v licejih). Leta 1927 so imeli n. pr. katoličani 55 zavodov s 6433 dijaki (5262 moških in 1171 ženskih), in sicer 13 gimnazij s 1658 učenci, 19 višjih meščanskih šol (realk) z 2446 učenci, 11 licejev s 1840 učenci in 12 trgovskih šol (7 srednjih in 5 višjih); vse so bile zenačene z javnimi. Najbolj so se pomnožile v zadnjih 20 letih v južnih katoliških provincah.

Profesorji.

Profesorji morajo imeti ista usposobljenostna spričevala, naj so že v javnih ali zasebnih šolah. Ta diploma se lahko dobi na dva načina: z doktoratom ozir. z drž. izpitom (agregacijo) ali pa s srednješolskim strokovnim izpitom. Za latinščino in grščino je mogoč le prvi način. Drugi način je dostopen tudi osnovnošolskim učiteljem i. dr., ker ni navezan na redno posejanje predavanj niti na določene predhodne študije z maturo.

Večina profesorjev za kat. s r e d n j e šole se izobrazil v tako zvanih »kat. učnih tečajih« (R. K. Leergangen). To je čisto svojevrsten zavod (sedaj v Tilburgu) s circa 900 študenti. Ima 3 oddelke: za občne vede, trgovske vede in akademija za likovne in gradbene umetnosti. Posebnega pomena je še pridruženi pedagoškopsihološki institut, ki skrbi zlasti za odgoj pedagoških docentov na kat. učiteljskih. Svoje oddelke in tečaje za pedagogiko, zgodovino, moderne jezike i. dr. ima še v več krajih (Utrecht, Roermond).

Katoliški profesorji so združeni v cvetočem društvu Sv. Bonaventure, ki ima 17 podružnic, raztresenih po vsej deželi (leta 1930 je imelo 380 članov in lasten list »St. Bonaventura«). Odnosaji z drugimi učiteljskimi društvi so prijateljski in marsikatero akcijo se vodijo skupno.

Profesorske plače se ravnaajo po številu službenih let, številu učnih ur, po usposobljenosti, stanu (oženjeni ali samski), postranski zaposlitvi in draginjskem razredu občine službovanja. Samcem se plača zniža za 3% pod normalo, pri delni nesposobnosti gre znižanje lahko do 15%. V 1. draginjskem razredu dobivajo profesorji polno plačo (normalo), v 2. razredu za 4% in v 3. razredu za 8% manj. Za osebno pokojnino se jim odteguje 3%, za družinsko pa 5½% od pokojninske osnove, ki gre do 3000 gld. Oženjen profesor s 3 otroki in 10 leti službe v 1. draginjskem razredu prejme čistih 4522:50 gld., samski s 6 leti službe v 2. razredu pa 2626:96 gld.

Profesorjev v gimnazijah, višjih realkah in licejih je bilo l. 1932/33 skupno 4.417, in to 1.525 v privatnih pa 2.892 v javnih.

Strokovno šolstvo.

Strokovne šole, ki jih ureja zakon iz leta 1919 podobno kot srednje, so poleg že omenjenih trgovskih zlasti še 3-, 4- in 5 letne obrtne in poljedelske srednje šole pa 5 letne vojne ter mornarske šole. Dalje spadajo sem nižje nadaljevalne šole: 4 letne splošne, obrtne in industrijske pa trgovske šole, dalje 3 letne kmetijske in gospodinjke i. dr. pa razni pripravljalni tečaji.

Kar se tiče javnih podpor, povrne država privatnim trgovskim šolam navadno le polovico izdatkov, če izpolnijo od ministrstva predpisane pogoje, a drugo polovico plača lahko provinca ali občina ozir. trgovska zbornica.

Industrijske (obrtne) privatne šole, nižje ali srednje, dobivajo od države 70% in od občine 30% stroškov povrnjenih.

Privatnim kmetijskim in vrtnarskim šolam oskrbuje država stalne plače in potne stroške učnega osebja kakor tudi šolske potrebščine; tudi občine jih običajno podpirajo.

Katoličani so imeli leta 1927 197 industrijskih (obrtnih) šol z 19.796 učenci, 36 trgovskih tečajev z 2476 učenci pa 15 kmetijskih šol in 267 kmetijskih oz. vrtnarskih tečajev s 6216 učenci.

V celoti je bilo na Holandskem l. 1932/33 nižjih trgovskih šol oz. tečajev 124 s 13.902 učencema, in sicer 41 mestnih s 5.268 učenci, privatnih pa 2 protestantski s 246 učenci, 26 katoliških z 2.298 učenci in 55 drugačnih s 6.090 učenci.

Tudi sicer je strokovno šolstvo zelo razvito, kot je razvidno iz naslednjega pregleda:

Vrsta	Šole	Tečaji	Učenci
Dnevne obrtne oz. strokovne	106	37	24.055
Večerne obrtne (deške)	359	—	39.825
Obrtne šole za dekleta	175	1.142	47.961
Kmetijsko - gospodinske	9	345	7.688
Brodarsko - ribiške in strojne	40	21	5.533
Višje tehniške in obrtne	19	—	5.647
Pripravljalne višje tehniške in nadaljevalne obrtne	—	18	850
Skupaj	708	1.563	131.559

VISOKE ŠOLE.

Vzporedno s srednjo šolo se je razvijal položaj na visokih šolah. Tri univerze so že stare: Leiden iz leta 1575, Groningen 1614, Utrecht 1636 — in so postale leta 1815 državne pod vodstvom kuratorija pet oseb, ki jih je — kot profesorje — imenoval kralj. Leta 1848 so odpravili iz prot. teoloških fakultet dogmatiko, tako da so imele le še zgodovinski in zgolj filozofski, to je racionalističen značaj. Zakon iz leta 1876, ki je uredil srednje šolstvo, velja v glavnem prav tako za visoke šole: privatna univerza se lahko ustanovi na isti način brez kakega posebnega dovoljenja le z običajnim naznanilom; a akademske stopnje so ostale monopol države. Pravico javnosti je dobila leta 1877 ustanovljena občinska univerza v Amsterdamu.

Ker so bila ta vseučilišča v bistvu veri nasprotna, je ustanovil Kuyper l. 1888 privatno prot. (reform. oz. kalv.) univerzo v Amsterdamu s 3 fakultetami. Po dolgem boju je prišel l. 1900 zakon, ki je pod določenimi pogoji dovolil tudi privatnim univerzam izdajati veljavne diplome in jim omogočil državno podporo (največ 100.000 gld. v 25 letih za lokale); ustanavljati so smele tudi pri javnih univerzah privatne stolice. Še istega leta je holandski episkopat ustanovil društvo »St. Radbouds Stichting«, da zadosti potrebam katoličanov na vseučiliškem polju. Tako je nastala l. 1923 katoliška privatna univerza v Nijmegen (Nymwegen) s 3 fakultetami (bogoslavje, modroslovje in jezikoslovje, pravo) in ca. 400 slušatelji (l. 1931). Dotoka od drugod ni, ker je življenje na Holandskem razmeroma zelo drago.

Javne univerze vzdržuje torej v celoti država oz. občina (v Amsterdamu). Občinski svet v Amsterdamu imenuje sam z odobritvijo prosvetnega ministra profesorje na predlog kuratorija, ki ga sestavljajo župan, 2 občinska svetovalca in dva druga, od kralja imenovana člana. Teološke fakultete na teh univerzah so brez dogmatičnega značaja.

Če hoče privatna univerza izdajati veljavne diplome, mora dobiti kraljevsko dovoljenje: založiti mora med drugim 100.000 gld., imeti vsaj 3 fakultete (po 25 letih 4, po 50 letih 5), ki imajo vsaj po 3 redne profesorje in poučujejo vse obvezne predmete; imeti morajo kuratorij 3—5 članov, profesorsko službeno razmerje mora biti urejeno, izpiti in takse morajo biti taki kot na državni univerzi. Profesorji oz. docenti morajo imeti doktorat oz. specialno učno dovoljenje — razen profesorjev teologije, katerih pouka in diplom država ne kontrolira niti ne priznava (kot

izključno stvar cerkvá). Nadzorna komisija 5 članov kontrolira spolnjevanje zakonskih predpisov in sopolpisuje diplome.

Priznanje javnosti se lahko odtegne po zaslišanju državnega sveta vsak čas s kraljevim odlokom. Državna podpora je neznatna, pač pa dajejo občine na razpolago izdatne prispevke, n. pr. za katoliško v Nijmegeniu zemljišče in lokale, enkratno podporo milijon gld. in za 75 let letno podporo 100.000 gld. (država pa le 4000 gld. letno za 25 let). Tako enakost pri visokih šolah v resnici še ni dosežena.

Podobno so urejene privatne stolice na javnih vsučiliščih (dovoljenje, kuratorij, nadzor, dostop za vse i. sl.).

Protestanti imajo stolice za kalvinsko teologijo na vseh 3 drž. univerzah. Katoličani so ustanovili stolice v Utrechtu za logiko, metafiziko, psihologijo in etiko pa za primerjalno klas. jezikoslovje in zgodovino omike v stari krščanski dobi, v Leidenu pa stolico za tomistično filozofijo. Takšno stolico je ustanovil holandski episkopat tudi na občinski univerzi v Amsterdamu.

Slušateljv so imele l. 1932/33 državne univerze 6806, in sicer v Leidenu 2.733, v Utrechtu 2.954 in v Groningenu 1.119. Občinska univerza v Amsterdamu jih je štela 2.630, privatna prot. istotam 538, privatna kat. v Nijmegeniu pa 487. Kat. višji zavod za srednješolske profesorje v Tilburgu jih je imel 900.

Poleg univerz so na Nizozemskem še sledeče visoke šole: tehnika v Delftu s 1.929 slušatelji, poljedelska visoka šola v Wageningenu s 495 slušatelji, trgovska visoka šola v Rotterdamu s 446 slušatelji, in kat. trgovska visoka šola (ust. l. 1927) s 149 slušatelji (skupno 3.019).

Vseh akademikov je bilo tedaj 14.380.

* * *

Holandska je po stoletni žilavi borbi dobila torej ureditev šolstva, ki sloni na načelih svobode in pravičnosti ter ji dela čast. Dosegla je s to sporazumno rešitvijo tudi pomirjenje na šolskem polju, za kar gre zasluga tudi vodilnim liberalnim in socialističnim politikom, kot so bili Cort van der Linden, Domola Niewenhuys, Troelstra i. dr. Državni šolski monopol je odpravljen in pravice staršev upošteevane; država ne posega več v njihovo osnovno pravico in dolžnost, da izberejo za svoje otroke šolo, kot se jim zdi primerna. Dosledno temu jim država omogoča to izbiro brez večje obremenitve, s tem da zahteva od občin, da skrbje za privatne šole kot za lastne, in da sama plačuje učiteljstvo v obeh vrstah po istem ključu. Tako je v glavnem res dana svoboda in možnost razvoja za vse konfesije, narodnosti in duhovne smeri.

Ta dualni sistem, kot se je uveljavil po kompromisu v nekaj versko-mešanih državah (Angliji i. dr.), nima nič specifično katoliškega na sebi: boljša bi bila s tega stališča dosledno izvedena splošna verska šola z javnim značajem — kot se je temu idealu približala Irska, Nemčija i. dr.

Holandska šolska ureditev hoče enostavno le biti nasproti vsem enako pravična, v njej je le res do vseh posledic logično izpeljano liberalno načelo svobode vesti, iz katerega je izšla nevtralnost javne šole. Kdor se s to nevtralnostjo ne strinja, mu morajo biti po istem principu na razpolago izrazito pozitivno usmerjene šole, kar se je tu res zgodilo. Glede smeri same mora država prepuščati — in to tudi stori — odgovornost državljanom, da so le zadovoljeni neki zunanji pogoji za pospeševanje pouka. Takšna

rešitev torej nudi v močno liberaliziranih državah katoličanom edino možnost, da preskrbe vsaj svojemu naraščaju temelje verske resnice in prave vzgoje, ne odobravajo pa še s tem zmot na drugi strani (manjše zlo).

V danih posebnih razmerah ta način, kot se zdi, katoličanom nekako še najbolj ustreza, če vlada tudi sicer — kot tu — res široka demokratična svoboda oz. samouprava. Na Nizozemskem imajo res starši, občine, cerkve zajamčeno in dejansko dano prostost glede lastnega odločanja, uprave, nadzora itd. ter do malega enake pravice v gmotnem pogledu.

Holandske šole so lepe, moderno in dobro opremljene. Stroški za šolstvo so se od l. 1888—1922 dvanajstkrat povečali (v Franciji 33 krat) od 8 milijonov na 98 milijonov gld. Kljub krizi je holandski prosvetni proračun razmeroma višji kakor v drugih evropskih državah razen na Danskem in Švedskem. Uspehi so čedalje boljši; l. 1892 je bilo še 10% nepismenih, l. 1924 pa le še 0'08%. Tudi po vzgojni strani sami je boljše kot drugod; v trdih bojih se je koval značaj in je rastla zavednost ljudi, kar se pozna v vsem življenju — in do l. 1929 so imeli katoličani najmočnejšo stranko. Versko življenje katoličanov je zgledno, otroci hodijo dnevno k maši, nedelja se zelo spoštuje, izredno veliko se stori za misijonstvo, zlasti v do 1/10 kat. pokrajinah Limburg in Noord-Brabant na jugu, dočim se je na prot. severu dežele močno razširilo brezkonfesijstvo.⁷ Organizacije vseh vrst lepo prospevajo, prav tako prosvetno delo — med drugim ga podpira katoliški program za radio — in tudi časopisje; močno se goji znanost (in tudi pedagoška, za katero se zavzema na kat. strani 5 kat. časopisov). Najvažnejši kat. dnevnik, ki izhaja dvakrat na dan, je »De Maasbode«, drugi pa »De Tijd« (Čas). Obstoji pa tudi katoliški dopisni urad. Pomembno društvo je n. pr. »Geloof en Wetenschap« (Vera in veda), za organizacijo kat. šolstva pa se vneto zavzema »Kat. osrednji urad za pouk in vzgojo« (R. K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding) v 's-Gravenhagu.

Viri: Henry Asselin, *La Hollande dans le Monde (L'âme et la vie d'un peuple)*, Paris 1921.

Paul Verschave, *Le régime légal de l'enseignement en Hollande*, Paris 1910.

Dr. Th. Verhoeven, *Die Lösung des Schulproblems in Holland*, 's-Gravenhage 1927.

Dr. Cassianus Hentzen O. F. M., *Die Lösung des Schulproblems in Holland*, Düsseldorf 1928. Verl. der kath. Schulorganisation Deutschlands.

Jaarboek van het Onderwijs en de Opvoeding. — R. K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding, 's-Gravenhage 1933.

Dr. J. J. W. Beuns S. J., *R. K. middelbaar en voorbereidend-hooger onderwijs in Nederland (Enseignement catholique secondaire et préparatoire aux études universitaires dans les Pays-Bas)*. Uitgave van het R. K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding, 's-Gravenhage 1930 (cf. *Problèmes d'Education dans l'Enseignement secondaire*, Bruxelles 1931, T. II., 148—164).

M. C. van den Broeck, *La Liberté subventionnée en Hollande (Problèmes d'Education...)*, Bruxelles 1931, T. I., 332—341).

Jac. van Stapelen, *La Question scolaire en Hollande*. — »La Documentation catholique«, Paris No 579 (1931) in No 603 (1932).

K. Grimm D. J., *Najzanimljivije poglavlje iz holandske kulturne povjesti — 'Život' (Zagreb)* 1930, s. 11—23.

Giuseppe Monti, *La Libertà della scuola*, Milano 1928 i. dr.

Za nekaj teh virov in statističnih podatkov gre hvala g. dr. Th. Verhoevenu, direktorju »Het R. K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding«.

⁷ Cf. Jakob Overmans S. J., *Erkundungsfahrt ins katholische Holland — »Stimmen der Zeit«, marec 1935, s. 403—411.*

RAZVOJ IN STANJE SODOBNE PSIHIATRIJE¹.

Dr. Mihael Kamin, vršilec dolžnosti šefa oddelkov v umobolnici na Studencu.

Ne da bi smeli kakorkoli omalovaževati vse dotedanje delo, bodisi čisto zdravniško, bodisi tudi znanstveno, ki so ga opravljali psihiatri v zavodih za duševno bolne, je vendar nesporno, da je bil uspešnejši razvoj psihiatrije kot znanosti in predvsem kot prave medicinske discipline v prošlem stoletju mogoč stoprav, ko so psihiatrično znanstveno delo bolj in bolj prevzemale psihiatrične klinike. Po odločilnem vplivu Griesingerja, ki je za novejšo psihiatrijo najpomembnejši zdravnik, je nauk o duševnih boleznih tako postajal čistejša znanost, na mnogih področjih se je začel nepretrgan razvoj, področje raziskovanja se je izredno razširilo. Nekdanji zavodski zdravnik je živel v samoti s svojimi bolniki, njegova duhovna izobrazba je pač bila splošna, a brez prave globine, rad je sprejemal vase ideje in pojme takratnih filozofov in psihologov (Schelling, Herbart, materialistična in pozitivistična filozofija) ter jih večinoma v nejasni obliki uporabljal v psihiatriji. Nasprotno pa se psihiater poslej posveča laboratoriju, se bavi z možgansko anatomijo in organsko neurologijo¹ ter eksperimentalno psihopatologijo.²

Ob koncu stoletja je bila psihiatrija deloma znanost o možganih, deloma pa je poskušala pod vidikom bolezenske enote³ vkleniti neuro- in psihopatološka dejstva v en sistem. Orientacija je bila čisto somatična. Vodilna duhova sta bila tedaj Kraepelin in Wernicke. Nele da je Kraepelin z energičnim poudarkom po potrebi bolezenske enote napravil konec prejšnji razcepljenosti in nejasnosti je s tem tudi osnoval eno najplodnejših smeri v raziskovanju celotnega življenjskega poteka duševno bolnih ljudi. Njegov učinek se je raztezal na mnoga področja psihiatrije. Njegovo raziskovanje je dosledno klinično-etiološko. Dasi je bil v bistvu docela somatično usmerjen in so mu bili anatomske vidiki temelj vsega dela, je vendar po drugi strani vprav njegova zasluga, da je tedanja Wundtova eksperimentana psihologija našla pot v psihopatologijo. On je neprekosljiv orisovalec, s sredstvi vsakdanjega

¹ Pričujoča razprava je zamišljena kot informativna studija, ki naj v glavnih obrisih poda sliko dela in stremeljenj v psihiatrični znanosti. Pregled upošteva le psihiatrijo v Nemcih, ker si je avtor trdno svest vodilnega mesta in znanstvene globine ravno nemške psihiatrije, čije vpliv sega tako v slovansko kot romansko in anglosaško psihiatrično delo. — Pripomba uredništva: Objavljamo to razpravo, ki jo je avtor na našo željo napisal. Prepričani smo, da je potrebno posebno za vsakega vzgojitelja, da pozna različne duševne motnje in bolezni ter se nekoliko seznanj z razvojem te znanosti. Iz te objektivne razprave pa se vidi dalje, da se tudi psihiatrija trga od materialističnih temeljev.

² Predmet neurologije so bolezni in telesni bolezenski znaki, izraz materialnih okvar živčnega tkiva (možgan, hrbtne mozga in obkrajnih živcev); njeno področje je v bistvu le somatično.

³ Predmet psihopatologije je resnično, zavestno psihično dogajanje, toda abnormno, »patološko« dogajanje; njen cilj kot znanosti je spoznavati abnormno duševno življenje v njegovi svojski istinitosti, v njegovih pojavnih oblikah, njegovih zvezah in vzrokih. Psihologija in psihopatologija nista principiello ločeni.

⁴ V vseh medicinskih disciplinah srečujemo to stremenje po neki sistematiki, po bolezenskih enotah. O bolezenski enoti govorimo, če ima neka bolezen čisto svojski vzrok, pojavne znake, potek in izid (n. pr. pljučnica, tuberkuloza pljuč, črevesja ali kože, lues v svojih treh stadijih, progresivna paraliza, tabes itd.). Bolezenske enote so principiello med seboj ločene. Pojem bolezenske enote je predvsem važen tudi za prognozo (napoved bolezenskega izida).

občevalnega jezika podaja skoraj umetniško nad vse žive nazorne slike duševno bolnega človeka, ne da bi to podajanje pojmovno predelaval.

Njegov genialni sodobnik *Wernicke* nadaljuje tradicije *Meynert* - tove anatomsko-neurološke ali bolje rečeno možgansko-patološke⁴ smeri, je pa hkrati izvrsten analitik, le da se pri svojih psiholoških analizah ne more otresti raznih konstruktivnih teorij o nekaki zvezi med psihološkimi simptomi in materialnimi izpremembami možganskih tkanin; pač vpliv *Meynert*ove »možganske mitologije«.

Na početku našega stoletja sta tako klinična kot anatomsko smer verovali samo v bolenske enote. Enotna je bila etiologija,⁵ enotna anatomija, enotna pa sta morali biti predvsem tudi potek in izid bolezni. Takrat je *Nissl* proglasil celó histerijo⁶ za motnjo, čije podlago da moremo patološko-anatomsko prav tako dojeti kakor organsko bazo progresivne paralize;⁷ izjavil je, da so vsi poskusi, kako bi se histerični pojavi dali psihološko razlagati, neznanstveni ter da je pojem funkcionalnih duševnih bolezni vrelo osnovnih zmot.

⁴ Možganska patologija se kot področje neurologije bavi s proučevanjem in lokalizacijo pojavov, ki nastopijo, kadar kak grob bolezenski proces (krvavitev, mehčanje, ranitev, novotvorba itd.) poseže v zdravi možganski mehanizem ter ga razruši ali pa vsaj moti; posledica so razni telesni — »neurološki« — bolezenski znaki (n. pr. enostranska ohromitev okončin, izpremembe v refleksih itd.), predvsem pa težki nervozni izpadki: motnje v govorici (afazija), duševna slepota (agnozija), motnje v čitanju in pisanju (aleksija in agrafija), okvare zapomnivosti in spomina (amnezija) in druge motnje. V moderni možganski patologiji je močna psihološka struja (*Goldstein*, *Pötl* in drugi) poleg morfološko-fiziološke.

⁵ Vzrok bolezni. Vzroki duševnih bolezni so zelo mnogovrstni. Mimo 1. dedčnosti je kot etiološke faktorje naštetih 2. klicne okvare po strupih (alkohol, svinec, živo srebro, morfij, kokain in druga razna narkotika), infekcijah (lues, tuberkuloza, malarija) in občin izčrpavajočih boleznih (rak, diabetes, protin, razne krvne bolezni). 3. V življenju pridobljeni vzroki so: vsakovrstne okvare in bolezni možgan, razni strupi bodisi došli od zunaj, bodisi nastali v telesu samem, težka in dolgotrajna izčrpanost, motnje v notranji sekreciji (n. pr. psihoze v puberteti, ob porodih in v klimakteriju). 4. Psihični vzroki; treba pa je reči, da so vsakovrstni duševni in čustveni faktorji (konflikti, duševni napori, duševni pretresi itd.) izvečine le izzivni momenti, ki pri ustrežajoči konstituciji izzovejo to ali drugo psihozo.

⁶ Histerično imenujemo v psihiatriji marsikaj; telesne simptome (histerična stigmata), mimoidoča abnormna duševna stanja z izpremembami zavesti in histerični značaj. Histerična osebnost čuti potrebo, da bi se sebi in drugim zdela več, kakor je, da bi več doživela, kakor je po svojem ustroju doživeti zmožna. Značilna zanjo je zvečana sugestibilnost, neuravnovešenost in labilnost čustvenega življenja, bohotna fantazija, neresnicoljubnost, trma, egoizem.

⁷ Progresivna paraliza je tako rekoč prototip na določnih snovnih izpremembah možgan in celega organizma temelječe duševne bolezni, vzorec tako zvane organske psihoze. Vzrok je vedno in edino sifilitična infekcija, izbruhne pa 8—20 in več let po okuženju. Značilne za paralizo so tako telesne kakor duševne motnje. Od telesnih: otrplost zenic, artikulatorne okvare govora, posebne izpremembe v kemizmu in sestavi možganske tekočine, včasih božjastnim podobni napadi, proti koncu bolezni ogromna telesna oslabelelost in propad. Od duševnih: počen neurasteničen stadij s pozabljivostjo, raztresenostjo, utrudljivostjo, spremembami značaja ad peius. Potem bolj ali manj hitro napredujoča bebavost (demenca), ki je sploh glavna oznaka paralize. Oblike bolezenskega poteka so v glavnem: ekspanzivna ali manična z veličinskimi bebastimi blodnjami, s prešernostjo in nabodrenostjo, podjetnostjo in zapravljenostjo; dementa z napredujočim propadanjem spomina in sodbe, s čustvenim otopevanjem in ginevajočim hotenjem ter energijo; depresivna s hipohondričnimi, ukratitvenimi, zasledovalnimi in zagrešitvenimi blodnjami, grozavostjo, vzburljivostjo in suicidnimi zahotki, hkrati pa rastoča zapomnivostna oslabelelost. Možganska skorja prikazuje tipične mikroskopske izpremembe na žilah in možganski tkanini v zmyslu kroničnega vnetja in degeneracije.

Toda že ob tem času je svaril Weygandt, sedanji ordinarij za psihiatrijo v Hamburgu, pred materializmom, ki se je bolj in bolj in vedno navneje bohotil. Gaupp, nedavno emeritirani heidelberški ordinarij, je takrat prvič naglasil upravičenost in potrebo po subjektivni psihopatologiji. Posebno odločno pa je na take zahteve tako klinične kakor anatomsko-neurološke orientacije reagiral Hoche, predstojnik klinike v Freiburgu, ki je najprej zavrnil Nissla ter proglasil histerijo za čisto funkcionalno obolenje v tem zmislu, da niti nima patološko-anatomske podlage niti je nikdar ne bo imela. Kmalu potem je zopet Hoche v bolj splošni obliki napadel takratno dogmo o patološko-anatomskem temelju vseh psihoz. Seveda ni trdil, da bi take materialne baze ne imele duševne bolezni, ki običajno prehajajo v psihično defektuoznost;⁸ tudi ni dvomil o splošni povezanosti vsega psihičnega dogajanja z materialnimi možganskimi procesi. Odločno pa je nastopil proti naziranju, da bi vse duševne motnje temeljile na materialnih (snovnih) izpremembah mozgovne mase. Takisto je pa Hoche napadel tudi tedanji nazor o bolezenski enoti v psihiatriji, kakor ga je bil uveljavil Kraepelin. Na mesto okorne bolezenske enote naj stopi sindrom, pod čemer Hoche razumeva neke med seboj zvezane simptomne komplekse, ki so očitvidno v živčnem sistemu že preformirani in predpripravljeni ter jih more kakršenkoli povod spraviti na dan (postavimo epileptični napad). Kraepelinova stavba bolezenske enote se je v teku kratkih let še bolj zamajala. Močan udarec ji je zadal sedanji berlinski ordinarij Bonhoeffer s svojim pojmom eksogenih simptomnih kompleksov: grobe eksogene⁹ okvare najrazličnejših vrst povzročé bistveno soglašajoče akutne psihotične pojavné slike. Zato je menil Bonhoeffer, da bi bilo primerneje, če bi se tukaj govorilo o psihičnih reakcijskih oblikah, o eksogenih tipih duševnih okvar, kakor pa o pravih psihozah. Tako je pojem bolezenske enote podminirala eksogenna, organska psihoza, ki je vendar bila dotlej dozdevno čvrst branik tega pojma. Istočasno je Hochejev učenec Bumke, sedaj predstojnik

⁸ V psihično defektuoznost prehaja večina organskih psihoz (paraliza, epilepsija, dementia praecox, senilne psihoze).

⁹ Eksogene okvare so one, ki pridejo od zunaj v telo (n. pr. strupi, infekcije, ranitve) ter povzročé heteronome (Kleist) psihične simptome, torej take reakcije, ki v normalni psihi niso že preformirane in predpripravljene. Izraza eksogen in organski pomenjata isto.

Organske psihoze so one duševne bolezni, ki so jim podlaga bodisi grobe makroskopske, navadno pa le mikroskopsko vidne snovne izpremembe v možganih. K njim je prištevati prirojene in v zgodnji otroški dobi pridobljene duševne zaostalosti (idiotija, imbecilnost) ter v kesnejšem življenju pridobljene ali manifestirajoče se bolezni; k takim je prištevati psihoze, ki so posledica nekdanje sifilitične infekcije (progresivna paraliza, možganska lues), dalje epilepsija in dementia praecox ter razna starostna duševna obolenja (možganska arterioskleroza, starostna bebavost).

Nasprotje eksogenih (organskih) duševnih bolezni so endogene (funkcionalne) psihoze in motnje. Pri njih ne najdemo nobenih oblikovnih (morfoloških) izprememb v mikroskopski gradnji lobanjskega mozga. To so duševne motnje, ki so prav za prav samo različki normalnega duševnega ustroja, samo postopni odkloni od povprečnosti; nastanejo pa po dednostnih vplivih ali pa po neznatnih okvarah klicnega razvitka. Te (najsí tudi psihotične) reakcije so torej psihološko razumljive, ker je njih struktura sorodna normalni duševnosti, so po Kleistu homonomne. V to področje spadajo n. pr. vsakovrstne oblike psihopatičnosti (konstitucionalna nervoznost, histerične reakcije), psihoreaktivne (psihogene) motnje, kverulantstvo, paranoične psihoze in reakcije, psihoze v zaporu, v nosečnosti, neuroze po nezgodah, reaktivne depresije itd.

monakovske klinike, dokazoval, da tudi pri funkcionalnih psihozah naravnost govora ne more biti o bolezenskih enotah v smislu takratne Kraepelinove šole; vse te oblike funkcionalnih duševnih motenj, ki se pri dedovanju vedno na novo stvarjajo, se prelivajo druga v drugo, se v svojih pojavih prepletajo in ostanejo tudi z normalno psiho po gladkih prehodih v zvezi; ustrezajoče svojemu postanku so vse te oblike psihološko zmeraj umljive; zato pa ne morejo imeti patološke anatomije v zmislu progresivne paralize; spričo tega torej ni nobene nade, da bi se v področju funkcionalnih psihoz moglo odmejiti bolezní drugo napram drugi, tak postopek bi ne bil eksakten in nepobiten; ne preostaja torej nič drugega kakor to, da se postavijo samo bolezenski tipi in se tako v tem prelivajočem se naravnem dogajanju napravi neki sistematični red.

V praktičnem psihiatričnem poslu se je med tem čimdalje bolj pokazovalo, da je Kraepelinova klinična smer dosegla svoje naravne meje. V teku let je končno sam Kraepelin pristal na Hochejeve nazore. V svoji publikaciji iz leta 1920 ne priznava le Bonhoefferjevih eksogenih reakcijskih oblik, ampak razvija tudi hkrati misli, ki v mnogočem soglašajo z nazori Hochejevimi. Kot posebno važno označuje, da so številne izrazne oblike duševnih bolezni iz prej stvorjenih (preformiranih) uredb človeškega organizma za vedno določene in se tedaj odigravajo na isti način povsod, kjer so predpogoji za to podani. Izvor takih bolezenskih pojavov iz preformiranih uredb mora razodevati ravno okolnost, da niso utesnjeni na določen bolezenski proces, ampak jih morejo izzvati v isti obliki različni patološki vplivi. Tako smo prisiljeni, da kar se da utesnimo domnevo, kakor da je ta ali ona duševna motnja značilna za določen bolezenski potek. — To pa že ni pomenjalo nič drugega, kakor da se je tudi Kraepelin sam odvrnil od najelementarnejših premis dosedanje klinične smeri.

Vprav ta rastoča uvidevnost za slabosti čisto klinične metode in za negotovost pojma o bolezenski enoti je bila povzročila v psihiatrični znanosti neko prehodno stanje, nekako krizo, ko je skozi nekaj let čisto negativna kritika dušila vsak napredek. V zadnjih dveh decenijah pa se je ta stagnacija umaknila živahnemu delu v vseh mogočih smereh, potem ko so predvsem po zaslugi nekdanjega Kraepelinovega sodelavca in sedanjega heidelberškega filozofa J a s p e r s a psihiatričnemu raziskovanju spoznavnokritično določili meje in mu znova poiskali metodične temelje. V teku teh dveh stoletij in posebno še zadnjega so se potem v psihiatriji začele oblikovati nove smeri raziskovanja, namreč psihološka, filozofska, neurološka in konstitucionalna struja.

Ob začetku stoletja pomenja nastop Freudove psihoanalize prvo energično reakcijo proti vsemu antipsihološkemu duhu takratnega psihiatričnega dela. To je bila zopet psihologija, »ki pa jo je navlaka teoretičnih konstrukcij skoro pokopala« (Jaspers). Da je psihološka struja v moderni psihiatriji v tako močni poziciji, je nesporno posredna zasluga psihoanalize. To ji priznava celo tako neizprosen nasprotnik kakor je Bumke. »Po mojem mnenju bi se reklo dvomiti o logiki znanstvenih razvojov sploh, če bi ne marali tudi tega gibanja smatrati za zgodovinsko nujno. V resnici smo mogli šele z naukom o nezavednem, kakor ga zastopa Freud, uvesti v psihologijo in v psihopatologijo mehanizme, ki jih je sprva bilo mogoče povzeti samo pod to zastavo. Toda, kar je po mojem mnenju dosti bolj važno: moral je najbrž priti neznanski uspeh psihoanalitične šole, da sta se psihologija in patopsihologija zopet zavedli svojih pravih nalog.

Le ker je bila oficielna psihološka znanost svoj čas tako odtujena resničnosti in ker je o resničnih duševnih doživetjih dozdevno tako malo vedela, samo zato je bil ta uspeh sploh mogoč.

Psihološka struja v moderni psihiatriji se je skušala okoristiti z različnimi pridobitvami novih psiholoških smeri (miselska psihologija, psihologija likov, fenomenologija). V nasprotju z nekdanjo psihologijo »asociativnega mozaika«, »psihologijo brez jaza« (Kronfeld), ki je glede praktičnih dognanj le razočarala, stopa današnje dušeslovje na plan kot psihologija medsebojnih zvez, kot psihologija, ki hoče, osvobojena vsega balasta možganske mitologije in prejšnjega atomiziranja duše, kompleksna duševna dogajanja pri zdravih in bolnih najprej v njih kolikor mogoče čisti podobi spoznati, potem pa jih ne raztrgati, ampak jih kot celoto razumevati ter jih izvajati iz njih duševnih predpostavk; zato mora biti v ospredju njenega motrenja temperament in značaj, duševni naravnavek in reagibilnost, milje in doživetje.

Od posameznih psiholoških smeri, ki jih je psihiatrična klinika skušala pritegniti v pomoč, je glede svojega pomena najbolj na negotovem fenomenološka delovna smer. Pojem fenomenologije je zašel v psihologijo, ko je zmagala funkcionalna (subjektivna) metoda nad asociacijsko (objektivno) psihologijo, ko so se pokazali novi vodilni principi, predvsem nauki o središčnem položaju jaza, iz čigar psihičnih funkcij in aktivnih završetkov se duševni fenomeni šele oblikujejo in zadobe značaj doživljenega. V teh časih, ko se je psihologija tako bistveno izpreminjala, je psihiatrična klinika še vedno vztrajala pri svoji tendenci, da je namreč smatrala psihično dogajanje predvsem za navaden signal somatično-bioloških procesov v najširšem pomenu, ni se pa poglobljala v njegovo imanentno bistvo in njegove lastne zakone. Opisovanje psihopatičnih in psihotičnih pojavov je imelo za podlago čisto klinične vidike, posluževalo se je torej načinov, poskusov, urejevanj, mišljenj in zaključkov, ki so v navadi v kliniki somatičnih bolezni. To pa trajno ni moglo zadovoljevati. Ni čuda, da je mlajši psihiatrični rod začel uporabljati nove psihološke pridobitve tudi v svoji znanosti, ker se je zdelo, da ta subjektivna psihologija omogoča način resničnega dojetja tudi psihotičnega duševnega dogajanja, kakor ga doživlja bolnik.

Ta fenomenološki naravnavek, torej metodo neposrednega doživetja bolnikovega, kakršno se pojavi v njegovi zavesti, je v psihopatologijo prvi prenesel Jaspers. Fenomenološki način spoznaje mu je »razumevanje« in sicer genetično razumevanje, ker je to zadnja neposredna spoznaja v področju psihičnega, ki se ne more dalje razkrajati.

Jaspersova pobuda je našla mnogo posnemalcev; od prominentnejših so Birnbaum, Gruhle, Kretschmer, Kronfeld, Schilder, sama imena, ki imajo v današnji psihiatriji ne majhen ugled. Dosedanji uspehi fenomenologije na patopsihičnem področju pa so v splošnem še dosti majhni, kar priznava celo tako izrazit njen pobornik kakor je Kronfeld, ki pa je navzlic temu prepričan, da so ugotovitki fenomenološkega dela edini, ki bazirajo »na eminentno varni, tako stvarni kakor metodični podlagi — v nasprotju vsej konstruktivni teoretiki 'dogmatičnih' psiholoških razlag bodisi klinično-simptomatološkega bodisi kakršnegakoli drugega izvora.«

Naravnost odklonili pa so fenomenološko smer mnogi vodilni ali vsaj prav pomembni psihiatri, ki drugače ne odklanjajo psiholoških tendenc v psihiatriji, češ da je psihiatrični kliniki zbog načelnih nasprotij nemogoče, da bi se v dosego svojih ciljev posluževala te »filozofske« ali »spekulativne« metode (n. pr. B u m k e, S t r a n s k y). Po I s s e r l i n o v e m prepričanju ima »razumevajoča psihologija« nedvomno to zaslugo, da je pomaknila v ospredje e n o t n o s t o s e b n o s t i, toda e v i d e n č n i č u t, ki ga J a s p e r s smatra kot podlago za dojetje tujega duševnega življenja, ne more biti uporabljen kriterij za psihološko spoznavo tuje osebnosti. Razumevajoča psihologija že zato ni uporabna za dojetje abnormne duševnosti, ker je abnormno po svojem bistvu nerazumljivo. Razumemo pač duševne predpostavke abnormnega duševnega življenja, ne pa patološkega efekta samega. Vse razumevanje vodi slednjič le v preddvorje znanstvene spoznaje. Psihiatrična spoznaja je z vsem duhovnoznanstvenim razumevanjem vprav zbog tega v nasprotju, ker ni naloga psihopatologije, da bi dojela osebnost v njeni posebnosti, kakor hoče to na primer zgodovina, ampak je predmet njenega zanimanja vprav in edino to, kar je abnormno in bolešno v osebnosti. Zato ne sme biti kriterij njenega raziskovanja nedoločljiva evidenca, ki je zmeraj čuvstveno in vrednostno naglašena, ampak pojem dejstva, brezčuvstveno opisovanje. Gotovo ta naravnavek na o b j e k t ne z a j a m e resničnega življenja v njegovi prvotnosti, tega sploh nobena znanost ne zmore. Toda on lahko zadošča zahtevam psihiatrične znanosti. Zagotovo bo vodil k e m p i r i č n o - p s i h o l o š k i metodi ter zopet uveljavil pojem bolezni, ki ga je miselska psihologija čisto zavrgla. Isserlin, ki kot učenec Kraepelinov stoji na čisto klinicističnih tleh, priznava psihologiji razumljivih zvez v nekih mejah praktičen p r e d z n a n s t v e n p o m e n za psihiatrijo kakor ji tudi šteje v dobro njeno pobudo za znanstveno delo. Toda v psihiatriji je najvažnejše, da se zagotovi metodičen n a r a v n a v e k, psihopatologija mora temeljiti na empirični psihologiji. Psihološki p o s k u s je najvarnejši temelj. Šele to zadobi psihiatrija značaj m e d i c i n s k e discipline.

K l e i s t, ki pa je sicer orientiran čisto somatično, oziroma točneje povedano neurološko, misli o struji razumevajoče psihologije v psihiatriji, da se niso vedno zadosti cenile vse napake te metode, posebno pa pristaši te struje pozabljajo na to, da velja subjektivno doživetje bolnikovo vedno le za p o s a m i č e n primer ter da nas razumevanje nekega bolešnega dogajanja prav nič ne pouči o njegovi s p l o š n i z a k o n i t o s t i.

Podobno kakor dunajski psihiater S t r a n s k y pledira tudi W e y g a n d t predvsem za eksperimentalno psihologijo, ne zametuje pa tudi ne psihologije opazovanja z včutenjem; pri analizi posameznega bolezenskega primera naj se obe metodi vzajemno izpoplunjeta. J a c o b i ne mara v psihiatriji pogrešati niti eksperimentalne niti intuitivne psihologije. Prva raziskuje, kar je abstraktno splošnega in prirodno nujnega, druga like, prva je usmerjena k racionalnemu, druga k iracionalnemu. Obe metodi sta v psihiatriji upravičeni: prva predvsem v »simptomatični psihiatriji«, kjer je v ospredju iskanje običih zakonitosti pri duševnih motnjah, zadnja pa pri psihoneurozah, kjer nas mika predvsem to, kar je individualnega.

Z a E w a l d a so težave duhovnoznanstveno usmerjene »razumevajoče« psihologije v teh momentih: neprozornost motivov pri osebi, ki naj jo razumevamo, različnost njene strukture od strukture raziskovalca in vmešavanje čuvstveno naglašanih stališč pri raziskovalcu. Priznava pa potrebo po

razumevajoči psihologiji, ki je njena naloga, da dojame medsebojne odnose pomenov. Pojasnjujoča psihologija ima v bistvu opravka s tem, da pojasni zgradbo osebnosti iz njenih elementov. Osebnost je rezišče, v katerem se stikajo tri ravnine raziskav duševnega življenja, namreč duhovnoznanstvena, pojasnjujoča in fiziološka. Nad temelji fiziološke psihologije se dviga zgradba pojasnjujoče filozofije, a čez to se boči kraljestvo zmiselnih zvez. V praktični psihiatriji morata obe metodi sodelovati.

(Dalje prih.)

VREDNOTE IN ŽIVLJENJE.

(Po Vebrovi filozofiji.)

Emil Hrovat.

Za današnje dobo je značilno, da ji manjka notranje enotnosti. Različni so smotri, ki dajejo poedincem ali celim skupinam smer udejstvovanja, različna življenjska naziranja si stoje sovražno nasproti in vsako izmed njih izključuje upravičenost drugega.

Enim je glavno na tem svetu prijetnost, drugim lepota, tretjim resnica, četrtem človek itd. Prijetnost, lepota, resnica itd. so tiste vzmeti, ki ženejo človeka ali človeške skupine k takemu ali drugačnemu udejstvovanju. Prijetnost, lepota, resnica itd. pa so tudi bistvenosti, ki v njih luči človek motri življenje in se mu prikazuje to življenje kot vredno ali nevredno, smiselno ali brez vsakega smisla.

Prijetnost, lepoto, resnico, dobroto itd. imenujemo z eno besedo *v r e d n o t e* in jih iz stvarnih razlogov ločimo od golih reči in od dejstev. Na kratko lahko rečemo, da so vrednote vzmeti človeškega dejanja in da vrednote dajejo poedinemu dejanju ali celokupnemu življenju smisel.

Že navedeni primeri pa nam kažejo, da moramo ločiti različne vrednote. S tem je dana možnost različnih dejanj in različnih smislov življenja. Kdor bi priznal to ugotovitev, bi pač lahko trdil, da je človeško življenje sila pestro, a ne notranje neenotno in zamotano. Da pa velja tudi druga ugotovitev o življenju, pove najprej dejstvo, da so med posameznimi vrednotami različne zavisnosti. Posebna dušeslovna zakonitost pa nas sili, da zremo na misel življenja vedno samo z vidika neke določene vrednote, pa naj si bo kakršnakoli.

Smisel življenja je v zelo ozki zvezi s tem, kar imenujemo življenjsko naziranje. Za smisel življenja kakor tudi za življenjsko naziranje bi bil namreč slep, kdor bi bil slep za svet vrednot. Imeti tako ali drugačno življenjsko naziranje, ne pomeni nič drugega, kakor gledati celotno življenje z vidika te ali one vrednote, ki jo hočem imenovati *g o s p o d u j o č o v r e d n o t o*. Človek z lepotnim življenjskim naziranjem (estetski tip) vidi v lepoti končni smisel vsega življenja. Lepota je takemu človeku gospodujoča vrednota. Vse ostale vrednote, kot prijetnost, resnica, svoboda so človeku z lepotnim življenjskim naziranjem ali brezpomembne, ali pa pomenijo le toliko, kolikor so v zvezi z lepoto. Tako življenjsko naziranje najdemo navadno pri umetniških naravah.

Ce se ozremo na kulturno zgodovinski razvoj, vidimo, da so bile posamezne kulturne dobe, ki je v njih gospodovala predvsem ena vrednota. Take dobe so imele tudi dobe enotnega življenjskega naziranja. N. pr. v helenski dobi je bila gospodujoča estetska vrednota, v srednjem veku svetostna, v dobi racionalizma razumska resnica itd.

V današnji dobi pa take enotnosti nimamo in težko je reči, katera vrednota je za današnjo dobo značilna. Prav radi tega se prikazuje današnja doba notranje tako raztrgana in zamotana. Različna življenjska naziranja si stoje nasproti; različne vrednote pri posameznikih gospodujejo. Prav radi teh nasprotij med posameznimi življenjskimi naziranjmi pa se človeku upravičeno poraja vprašanje, ali gre vsem naziranjem z ozirom na njih pravilnost in notranjo vrednost enaka upravičenost ali ne. Pritrjevalno bo odgovoril na to vprašanje, komur so vse vrednote enako pomembne. Zakaj njemu mora biti vseeno, katera vrednota nastopa sedaj kot »gospodujoča«, katera kot odvisna. Zato so mu tudi enakovredna vsa življenjska naziranja, ki se ločijo po njegovem mnenju le po tem, katera vrednota pri njih nastopa kot gospodujoča.

Kdor pa je po teoretičnem razmišljanju ali vsaj po nekem zdravem čutu prepričan, da so vrednote po stopnjah razvrščene, in da je po tej razvrstitvi resnica po svojem mestu višja od prijetnosti, dobrota višja od lepote, tisti bo seveda takoj priznal, da je življenjsko naziranje, ki v njem »gospoduje« resnica, višje in pravilnejše od zgolj prijetnostnega življenjskega naziranja.

Radi večje jasnosti in da se izognem morebitnim ugovorom, pa moram osvetliti še vprašanje tako imenovanega svetovnega nazora in odgovoriti, ali je svetovni in življenjski nazor stvarno eno in isto. Utegnil bi mi namreč kdo ugovarjati, da za današnjo ali katerokoli drugo zgodovinsko dobo ni odločilno življenjsko naziranje, pač pa svetovno. Današnja doba da ni notranje razklana radi nasprotij med življenjskimi, temveč med svetovnimi naziranjmi. Ker pa svetovni nazor ni z vrednostnim svetom v nobeni notranji zvezi, zato bi tudi vrednostni sestav ne mogel osvetliti današnje dobe, tudi bi od njega ne mogli pričakovati nikakih smernic za kulturno orijentacijo v oblikah današnjega življenja.

Preden odbijem ta ugovor, naj pokažem na razliko med svetovnim in življenjskim nazorom. O življenjskem nazoru velja, da je gledanje celokupnega sveta in življenja z vidika te ali one vrednote, ki smo jo imenovali »gospodujoča« vrednota. O svetovnem nazoru tudi velja, da je gledanje celokupnega sveta in življenja, to pa ne z vidika vrednot, temveč z vidika tega ali onega *umsk e g a n a č e l a*, splošne zakonitosti itd. Za primer vzemimo materializem. Pod materializmom lahko razumemo svetovni ali življenjski nazor. O tistem, ki gleda življenje v smislu materialističnega življenjskega nazora, pravimo, da mu je glavno na svetu uživanje, prijetnost, udobnost itd. Njemu je prijetnostna vrednota gospodujoča vrednota in v njeni luči gleda svet in življenje. Materializem kot svetovni nazor pa pomeni gledanje sveta in življenja z vidika »znanstvenega« materializma, čigar glavna načela so v tem, da zanikuje duševnosti lastno, od snovi razlikujočo se bitnost. Zato smatra materializem, da poteka vse dogajanje (tudi življenjsko in osebno) izključno po fizikalno-kemičnih zakonih.

Vsak uvidi, da gre pri življenjskem nazoru za vrednočenje sveta in življenja, pri svetovnem nazoru (v najizrazitejši obliki) pa za razlaganje. Isto nam spričuje teistični (bogozorni) nazor, ki je zopet lahko življenjski ali svetovni. V prvi obliki znači gledanje sveta in življenja z vidika nabožne vrednosti (svetosti) kot vrhovnega smisla človekovega prizadevanja. Vse ostale vrednote so tu le toliko pomembne, kolikor so v pravem razmerju z vrhovno (svetostno) vrednostjo. V drugi obliki pa pomeni ta nazor razlaganje vesoljstva po zakonih, ki imajo svoj izvor in končni razlog v Bogu.

Vidik svetovnega nazora je umski (načelo, zakoni, vzročnost), vidik življenjskega nazora pa nagonski (vrednote).¹

Razumljivo pa je, da je zgolj umsko motrenje redko obistinjeno v življenju. Navadno prihaja človek na podlagi določenega umskega motrenja življenja tudi do pristojnega nagonskega, ali pa je njegovo nagonsko gledanje na svet in življenje pogoj in razlog za pripadajoče umsko motrenje. Kdor n. pr. bogozorno (v smislu življenj. nazora) gleda na svet, ta si navadno svet tudi po Bogu razlaga. Ni pa to nujno. Lahko ima namreč kdo materialistični svetovni nazor, a gospodujoča vrednota v življenju mu je dobrota.

Zgolj umsko (razlaganje) ali zgolj nagonsko (vrednočenje) motrenje sveta in življenja je redko obistinjeno. Običajno je gledanje na svet in življenje umskega in nagonskega značaja. Pri ljudeh teoretičnega tipa je poudarek na umski strani, pri praktičnih tipih pa na nagonski.

Težko bi se dala zagovarjati misel, da dandanes zgolj teoretični vidiki ločijo poedince in cele skupine na toliko nasprotujočih si taborov. Proletarec in kapitalist si stojita nasproti, ker je slednjemu zasebna korist glavna vodnica življenja in celo delavca motri le z vidika koristi. Proletarec pa zahteva pravičnost, ki ji gre višje mesto pred zasebno koristjo. Individualistu je lastna oseba najvišja vrednota na svetu, kolektivist pa vrednoti v prvi vrsti kolektiv. Pravičnost, korist, osebna vrednost, kolektivna vrednost pa so bistvenosti, ki jih z eno besedo nazivamo vrednote odnosno vrednosti.

Taki primeri nam kažejo, da so nasprotja in medsebojna trenja, ki so za našo dobo tako značilna, posledica dejstva, da imajo posamezniki in cele skupine različne lestvice vrednot. Te lestvice niso različne toliko po vrednotah, ki jih tvorijo, kolikor po mestu, ki ga v njih posamezne imajo.

Prej smo videli, da je pojem vrednosti bistvenega pomena za vsak življenjski nazor, navedeni primeri pa nam kažejo, kako odločilen je vrednostni moment tudi v borbah in nasprotjih vsakdanjega življenja.

Pokazal pa bi rad še na neko področje kulturnega življenja, kjer gre vrednotam posebno pomembno mesto. Mislim namreč na vse to, kar pojmuje pod vzgojo in izobrazbo. Smoter vzgojnega prizadevanja je vsikdar človek, toda ne »človek po sebi«, temveč človek, ki ga označuje neko posebno stališče do lepote, resnice, dobrote, skratka do vrednot. Kakor pri življenjskih nazorih, tako imamo tudi pri različnih pedagoških strujah poudarek na eni ali drugi vrednoti. Estetska vzgoja poudarja predvsem lepoto in njen vzgojni ideal je človek, ki bi ga predvsem označeval smisel za lepoto in stremljenje po njej. Pri znanstveni vzgoji se poudarja resnica, pri etični dobrota itd.

Tudi te struje si nasprotujejo med seboj in človeku se s silo poraja vprašanje, katera izmed njih ima prav, kateri gre višja vrednost.

Vidimo, da trčimo tudi pri pedagogiki na isto vprašanje, kot smo nanj trčili že na točki praktičnega življenjskega udejstvovanja in na točki življenjskega nazora: je to vprašanje sestava vrednot, ki bi nam odgovoril na vprašanje, katero življenjsko naziranje je pravilno, kateremu gre upravičenost v nasprotjih življenjskega udejstvovanja itd.

¹ Besede umski in nagonski rabim v pomenu Vebrove filozofije: umski vidik = dojemanje z umom; nagonski = čuvstveno in težavno dojemanje.

Omeniti pa je treba še posebno razliko, ki bi se utegnila zamenjavati, namreč razliko med s o s t a v o m vrednosti in med zgolj po bistvu razvrščeno vrednostno skupino.

Ko govorimo o vrednostni skupini imamo v mislih skupino kvalitativno različnih vrednot, ki so razvrščene tako, da se njihovo mesto (mestovna pomembnost) postopoma zvišuje. Vrednoti, ki v tem smislu prednjači po svojem mestu pred drugimi, gre značaj najvišje (gospodujoče) vrednote. Značilno za vrednostno skupino je, da ima vrednota zgolj relativno mesto med drugimi. (Temu je lepota gospodujoča vrednota, drugemu prijetnost; danes je v ospredju prostost, jutri resnica itd.) Mesto vrednote se v vrednostni skupini spreminja. Število vrednot, ki jih obsega ta ali ona vrednostna skupina, je poljubno.

Ko pa govorimo o sestavu vrednosti, govorimo o zakoniti razvrstitvi v s e h vrednot, ne zgolj nekaterih. Vrednota ima tu absolutno mesto, ker ji to mesto gre po njenem notranjem b i s t v u, ne po zunanjih okoliščinah. Vrednote motrimo tudi po medsebojnih zavisnostih. Govorimo o temeljni vrednosti, ki se na njej druge vsaj izkustveno grade (n. pr. osebna vrednost na stvarni). Upoštevajoč vse vrednosti in njihove medsebojne zavisnosti lahko govorimo o zaključnosti sestava vrednosti.

S temi mislimi sem hotel poudariti prvič pomen, ki gre vrednotam v življenju (vrednote so vzmeti človekovega udejstvovanja), drugič pokazati nekatere točke, kjer stopa vrednostni moment posebno v ospredje (življenjski nazor, vzgojstvo) in tretjič izluščiti nekatere svojstvene pojave vrednostnega sveta.

Če gre vrednotam tako važno mesto v človeškem življenju, potem je razumljivo, da so postale tudi predmet znanstvenega razmišljanja.¹

OBZORNIK.

PAPEŽ PIJ XI. O VOJSKI IN MIRU.

(Iz nagovora v tajnem konzistoriju 1. aprila 1935.)

... »Če to, kar smo na kratko omenili, z veseljem napolnjuje duha, Nas pa navdaja globoka žalost, ko gledamo malone po vsem svetu strašno razdejaje — gospodarsko, politično, zlasti pa npravno — in še strašnejše, ki grozi. Ni še bilo mogoče popraviti škode, ki jo je napravila pred malo leti končana evropska vojska, že se na novo temno oblači nebo, bliski švigajo in strahotno trgajo temò, in človeštvo v trepetu čaka, kaj bo. Nehote nam

¹ Odkritje vrednot kot posebnih predmetov pripisuje zgodovina filozofije F. Brentanu, ki je tudi prvi skušal podati lestvico vrednot. Med ostalimi, ki so se ukvarjali z vrednotami ali zakonitostmi, ki so med njimi, je omeniti predvsem M. Schelerja, H. Schwarzja, Th. Lessinga in Meinongovo šolo, ki je iz nje izšel F. Veber. (Pripomnja uredn. J. F.: Teža »odkritja« ni umevati dobesedno. O vrednotah so razmišljali že stari misleci, le pod drugim imenom, namreč »bonum« in »bona«. Saj je Brentano sam izšel iz skolastične šole. Moderni skušajo probleme le natančneje znanstveno obdelati; problemi: ali psihologizem ali objektivizem in realizem; o bistvu vrednot; o hierarhiji vrednot; o zavisnosti vrednot; o pomembnosti vrednot itd. Prim. za starejšo zgodovino temeljno delo: R i n t e l e n, Das philosophische Wertproblem. I. Wertgedanke in der Geschichte der Philosophie. 1931.)

silijo v spomin besede Gospodove: »Slišali boste o vojskah in uporih... kužne bolezni in lakota bodo po mnogih krajih; grozote bodo in velika znamenja na nebu... Ljudje bodo koprnili od strahu in pričakovanja tega, kar pride nad svet« (Lk 21, 9 sl.). Ne čudimo se, da se ljudje v »toliki stiski in zmedi med narodi« (pravtam) od vsepovsod obračajo na skupnega očeta po luč, tolažbo in upanje. Temu pričakovanju sinov moramo, kolikor moremo, ugoditi in jim odkriti svoje očetovsko srce, ki sicer trepeče, a se zaupno zanaša na pomoč usmiljenega Boga. Če človeštvo vedno potrebuje krščanskega upanja, se ga mora v tej dobi tem željevo okleniti, dobro vedoč, da ljudi in vse, kar je njihovega, vodi božja previdnost. V krščanskem upanju naj se torej duhovi umire, z njim naj se pa združi goreča molitev k Očetu vsega usmiljenja, da bi že prišli človeškemu rodu boljši časi. Kakor so apostoli, ko so jih metali valovi in so se skoraj utapljali, proseče klicali h Kristusu, tako tudi mi vsi ponavljajmo njih prošnjo: »Gospod, reši nas, utapljamo se!« (Mt 8, 25), da bo tudi za nas nastala »velika tišina«. Ker se pa povsod širijo glasovi o vojski in zlasti to vse razburja in plaši, se nam zdi, da je prav in v zmislu Naše apostolske službe, če tudi glede tega nekaj dostavimo. Da bi se narodi med seboj zopet klali, da bi se zopet prelivala bratovska kri, da bi se zopet na suhem in na morju in z zraka širila pomor in razdejanje, tak grozen zločin in taka strašna blaznost se nam zdita nemogoča po tistem izreku: kar je proti pravu, to ni niti verjetno! Ne moremo si namreč misliti, da bi tisti, ki jim je izročena skrb za blagor in srečo narodov, ne le svoj narod, temveč domala vse človeštvo gnali v zator, v razdejanje in pokončanje. A če bi kdo — kar naj Bog odvrne in kar upamo, da se ne bo nikoli zgodilo — vendarle mislil na tak strašen zločin in ga nameraval izvršiti, tedaj si ne moremo kaj, da ne bi ponovili tiste prošnje¹ in z žalostnim srcem prosili vsemogočnega Boga: »Dissipa gentes, quae bella volunt! — Razprši narode, ki hočejo vojske!« (Ps 67, 31). To naj bo povedano o nravni nemožnosti katerekoli nove vojske. A Nam in mnogim se zdi takšna vojska v teh težkih časih tudi fizično očitno nemogoča.

Da bi v teh žalostnih časih — ki nas poleg tega strašijo še s hujšimi — dobrotljivi Bog razsvetlil s svetlobo od zgoraj zlasti nje, ki je v njih rokah usoda in sreča narodov, smo, kakor veste, že meseca januarja razglasili, da se bo vršila v Lurdu tridnevna z javnimi molitvami, ki naj se z njimi združijo molitve vseh vernikov po vseh, tudi po najbolj oddaljenih krajih. Pri tej slovesnosti hočemo biti tudi Mi po Svojem odposlancu nekako navzoči... Zdi se Nam namreč, da ni mogoče lepše zaključiti svetega spominskega leta božjega odrešenja, kakor če se bo ob čudežni lurški votlini zdržema tri dni in tri noči z največjo pobožnostjo darovala evharistična daritev...

Upamo, da bo po priprošnji Brezmadežne Device trpečemu človeškemu rodu že zasijala mavrica miru!

(Latinski izvornik in italijanski prevod je objavil L'Osservatore Romano, 1.—2. aprila 1935, št. 77.)

¹ Papež misli na božični nagovor, ki je v njem izrekel prav ta psalmistov izrek. (Prim. La Civiltà Cattolica, 5. januarja 1935, str. 86.)

MASARYKOVE MISLI O NARODNOSTI¹.

Narodnost je postala šele v novejši dobi mogočna socialna in politična sila, saj se je le-ta začela razvijati kot posebno socialno in politično združbeno načelo šele v novem veku. Prav zavestno pa se je začela javljati komaj ob koncu predpreteklega stoletja.

Prve kali narodnostne ideje je podkrepila že reformacija. V tem času so se namreč v nasprotju z vesoljnim katoličanstvom začele ustanavljati posebne narodne in državne cerkve. Narodni jezik je zdaj tudi postal bogoslužni jezik. Razen reformacije pa je veliko pripomogel k priznanju ljudskega jezika za kulturno sredstvo celo modroslovni in leposlovni preporod. Latinski in aristokratski, diplomatski francoski jezik sta se morala vedno bolj umikati v ozadje, med tem ko so ljudski jeziki vedno bolj dobivali svetovni značaj. Tako je svet zdaj prejel celo glede na jezike zavoljo narodnostnega prebujenja docela drugačno obeležje. Tudi jezikovna zavest je zdaj postala nova socialna in kulturna zadevnost, saj dozdej še ni nihče nič vedel o posebnih jezikovnih pravicah. Klic po le-teh je vstal šele s prikaznijo narodnostnega prebujenja in nastajanja narodne zavesti.

Razen tega so se pojavile tudi težnje po národnem modroslovju in národní politiki. V Nemčiji je bil temu gibanju na čelu Fichte s svojo idejo narodne vzgoje in za njim Hegel s svojo težnjo po ustvaritvi germansko-nemške kulture in germansko-nemškega duha. Pozneje so to gibanje tu zastopali predvsem R. Wagner, Nietzsche, Jentsch i. dr. V Franciji pa je zastopal to težnjo po narodnem modroslovju med drugimi Michelet, pri Slovanih pa na Ruskem slovanofili, na Poljskem messianisti in na Češkem humanisti.

Te težnje po narodnem modroslovju, ki so bile v začetku le bolj romantičnega in utopističnega značaja, so se polagoma pretemeljile na pozivistične, realistične in naturalistične temelje, h čemer sta posebej pripomogla darvinizem in socialni evolucionizem. Namen teh teženj pa je bil v dojetju pomena in smisla narodnega razvoja na eni strani in v določitvi smotra in postopka celokupni narodni politiki.

Toda narodnega razvoja ne more prav pojasniti zgodovinski materializem, saj le-ta, kakor sta to v teoriji dosledno storila Marx in Engels, podreja narodnost gospodarskim prilikam. Iz gospodarskih prilik pa se narodno čuvstvovanje in narodna miselnost ne dasta pojasniti. Marx in Engels istovetita narodnost z državo, ki po njenem naziranju ni nič drugega kakor poseben višji egoizem. Narod pojmujeta v zgolj političnem smislu. V bistvo naroda in narodnosti pa ni nobeden od njiju prodr. Vprav zato, ker sta bila nasprotnika države, sta bila obenem, kar iz njunega nazora nujno sledi, tudi proti narodnostnemu načelu. Vprašanje narodnosti je izmed zastopnikov te struje resneje načel šele Kautsky, ki se je dokopal do relativne neodvisnosti narodnostnega načela in do zahteve po narodnostnem federalizmu v državah, ki jih sestavlja več narodov.

Tudi Sombart pravilno trdi, da je prejel socializem svoj pravi značaj le po narodih. Socialna združbena moč je namreč vprav v čutu narodne skupnosti. Druga posebnost narodnosti pa je v tem, da država ne sme biti narodnostno mnogolična, kakor je to bilo uresničeno v avstroogrski monarhiji. Tudi tega Marx in Engels nista mogla doumeti, ker sta istovetila narodnost z državo.

¹ Masaryk, Otázka sociální. Základy Marxismu sociologické a filosofické. V Praze 1898.

To novo narodnostno gibanje je bilo politično in socialno gledano demokratičnega značaja. Prineslo je demokracijo. To spričuje tudi dejstvo, da so narodnost smatrali — kakor n. pr. Palacky — za novo in višjo socialno in kulturno silo v nasprotju z državnim absolutizmom in centralizmom.

Seveda se je narodnostna ideja razvijala s pomočjo humanitetne ideje. V smislu tega novega duha kajpada — človeštva ne smejo sestavljati, kakor pravi Herder, umetni organizmi, kakor so n. pr. države itd., marveč naravni narodni organizmi, t. j. narodi. Humanitetna ideja pa pri tem ni imela samo gole ekstenzivne marveč tudi intenzivno vlogo. Kajti privedla je do preučevanja narodne in ljudske duševnosti ter narodnih in ljudskih pravic, med katerimi zavzemajo prvo in najvažnejše mesto vprav jezikovne pravice, saj je vendar jezik glavna označba vsakega naroda, kakor trdi med drugimi tudi Havliček². Tako so se zdaj začele jezikovne pravice državno-pravno presojevati kakor vse ostale človeške pravice kot prirodne človeške pravice. Vprav v tem dejstvu je dobila narodnostna ideja tudi svojo etično pravno podlago.

Razen tega, da je narodnost v tako ozki zvezi z jezikovnimi pravicami, je le-ta tudi v zvezi — dasi bolj zrahljani — z vsemi ostalimi kulturnimi zadevnostmi, kakor je n. pr. pravo in pravost, umetnost in leposlovje, modroslovje in religija.

Narodnost kajpada tudi ne izključuje mednarodnosti. Pomniti pa je tu treba, da lahko pojmuje narodnost v okviru mednarodnosti ali kot pozitivno ali kot negativno zadevnost.³ V prvem primeru mednarodnost ni nasprotna narodnosti, saj jo priznava, in je sama toliko kot narodni in jezikovni federalizem in avtonomizem. V drugem primeru pa je mednarodnost nasprotna narodnosti, ki jo odklanja, in zato v dejanskem življenju ni nič drugega kakor jezikovni absolutizem. Nasprotje med narodi pa bo seveda obstajalo vse dotlej, dokler bo narodnost pojmovana absolutno, t. j. kot negativna zadevnost, in dokler se bo vsak narod štel za edino izvoljenega. Vprav zavoljo tega absolutnega pojmovanja narodnosti narodi niso mogli drugače ljubiti svojih ljudstev, kakor da so obenem zanižali tuje narode, medtem ko danes ne težimo samo za tem, da tuje narode trpimo, marveč da jih tudi priznavamo.

Te Masarykove misli o narodnosti pač jasno spričujejo, da je narodnost doživela dvojni razvoj, prvi je v njenem nastanku, drugi pa v njenem prehodu iz njenega negativnega v njeno pozitivno obeležje.

Lojze Potočnik.

OCENE.

Dr. Josip Jeraj, *Cerkvena zgodovina*. Maribor (Samozaložba) 1935. 8°, 288 strani.

Da bi bila naša cerkvenozgodovinska literatura tako v pogledu na specialne študije kakor tudi na celotne orise čim bolj bogata, si moremo samo želeči. Zanimanje za zgodovino Cerkve, ki je preživela že toliko političnih in kulturnih prevratov v Evropi in ki se tudi danes ponosno in veličastno

² Masaryk, Karel Havliček. *Snahy a tužby politického probuzení.*

³ Pod narodnostjo pojmuje Masaryk vseskozi »pozitivno«³ zadevnost, t. j. narodnost v »pravem«³ smislu besede.

dviga kot rešilna gora iz razburkanega valovja preteklosti in sedanosti, se zdi, da vedno bolj raste. Mnogo je k temu pripomoglo današnje objektivnejše presojanje njenih vrednot tudi pri onih, ki stojijo izven nje.

Dejstvo, da je dr. Jeraj, ki je sicer profesor moralnega bogoslovja, sociološki in pedagoški pisatelj, izdal Cerkevno zgodovino, priča, da tudi on želi na svoj način pospeševati zanimanje za zgodovino Cerkve. Morda je prav zato dobro, če dobimo več orisov cerkvene zgodovine, da potem njihove posebnosti lahko stopijo še bolj jasno na dan. Vendar se mi zdi potrebno, da tiste, ki mislijo, da se to delo lahko opravi kar tako mimogrede, opozorim na izkušnje sodobnih cerkvenozgodovinskih strokovnjakov, ki so prepričani, da danes noben poedinec ne more več podati celotne cerkvene zgodovine v njenem polnem obsegu, v vsej njeni nazornosti, zadosti precizno in kritično, vse to zaradi ogromne obilice virov in strokovne literature, ki izhaja dan za dnem. Kakor drugod, so si tudi tu začeli učenjaki delo deliti po dobah, za katere morejo res veljati kot pravi specialisti.

Poleg popolnih obširnih orisov so kajpada kot uvodi v cerkevno zgodovino ali kot nekakšni končni pregledi o njej potrebni za pouk in izobrazbo krajši orisi. Te nam lahko najboljše in najhitreje podajo avtorji popolnih obširnih orisov na osnovi temeljitega, strokovno osredotočenega študija ne le obširnih orisov, temveč tudi virov in izbrane znanstvene literature. Vsekakor mora svoje pojmovanje, izražanje in prikazovanje tembolj kritično kontrolirati, čimbolj se v njem kaže samostojnega. S kakšnim drugačnim ravnanjem ne more služiti znanosti in resnici, ker bi v tem primeru podajal zgodovinske resnice le per accidens, zmote pa per se.

Kaj je dr. J. hotel doseči s svojo Cerkevno zgodovino, nam pove v pripombi na koncu uvoda v občno zgodovino (str. 7). Metodično pravilno bi bil moral to storiti v predgovoru. Pisatelj pravi, da je spisal občno cerkevno zgodovino na poljudno-znanstven način z domorodnega vidika, da bi s tem predvsem uresničil eno točko programa, ki ga je razvil v knjigi »Naša vas«. Po tem načrtu naj bi se za vse panoge vaške vede sestavili primerni učbeniki. Knjigo naj bi rabili naši kateheti.

Kot posebnost svoje knjige smatra pisatelj, da je pisana z domorodnega in idejnozgodovinskega vidika in da je postavil slovensko cerkevno zgodovino v ospredje. Vso snov je obdelal v 135 paragrafi, od katerih odpadejo trije na uvod o pojmu, virih in razdelitev cerkvene zgodovine ter o cerkvenih zgodovinarjih. Razdeli jo na stari, srednji in novi vek po naslednjih periodah: od ustanovitve Cerkve do milanskega edikta 313, od tu do l. 500, od 5. stol. do 11. stol. (zgodnji), od 11. do 13. stol. (visoki), od 14. do 16. stol. (pozni srednji vek), od 16. do 18. stol. in od 18. stol. do danes. Pri vsaki teh dob skuša označiti njeno posebnost in pozorišče. Nato razpravlja o vseh področjih cerkvenega življenja. Domorodni vidik je hotel izraziti s tem, da na koncu starega veka razpravlja v dveh paragrafi o naši domovini v starokrščanski dobi (str. 65—67), v zgodnjem srednjem veku o pokristjanjenju Slovanov (str. 75—90) za pokristjanjenjem Germanov. v visokem srednjem veku na koncu o jugoslovanskih katoličanih in posebej o katoličanstvu in slovanskem pravoslavju (str. 132—143); podobno v pozno srednjem veku (str. 154—161). V novem veku razpravlja za protestantizmom v drugih deželah o protestantizmu med Slovenci in Hrvati (str. 181—186), potem za katoliško reformo drugod o protireformaciji v Jugoslaviji (str. 193 do 197) in o pravoslavju za časa katol. reforme (str. 209—210); v zadnji periodi pa govori za podatki o občni cerkveni zgodovini najprej o »najno-

vejšem položaju katoličanov v Jugoslaviji« (str. 235—236), potem pa posebej o »jugoslovanskih katoličanih v novem veku« in o pravoslavju (str. 253—269). Knjižo zaključuje seznam uporabljene literature (str. 271), imensko kazalo, seznam papežev in jugoslov. kat. škofij.

Knjiga napravi po svoji zunanosti dober vtis. Po dvojnem tisku in nadaljnji delitvi paragrafov v odstavke, označene s številkami, črkami in s posebnimi naslovi njihove vsebine, dobi človek prvi trenutek vtis lepe preglednosti. Priznati je treba, da vsebuje knjiga mnogo lepih stavkov in odstavkov, zlasti tam, kjer se je pisatelj zvesto držal zanesljivih zgodovinarjev-strokovnjakov.

Celotna zgradba orisa, za katero pač ni imel vzora zlasti pri posebnem oziru na slovansko cerkv. zgodovino, pa nas ne more zadovoljiti. Knjiga nikakor ni pisana poljudno-znanstveno, ker rabi le preveč tujih in pa nepojasnjenih teoloških izrazov. Hvalevredno je, da se je pisatelj oziral na slovansko cerkveno zgodovino. A pisatelj je domorodne vidike zamenjal z dodatki. Če bi bili podatki v slovanski cerkv. zgodovini res vidiki in če bi bili v ospredju, kot niso po razporeditvi snovi in ne po vsebini, bi nam občno cerkveno zgodovino pokazali v novi luči, ne pa zgolj v zunanji zvezi s posebnimi dodatki iz domače zgodovine. Izraz o idejno-zgodovinskem vidiku je pisatelj prevzel od Lortza, kot da bi pomenil nekaj novega, a je samo nova fraza; saj je dosedanja znanstvena zgodovinska metoda tudi motrila in ocenjevala dogodke in posamezne dele vedno v okviru celotnega zunanjšega in notranjšega razvoja in pri tem vpoštevala vse zgodovinske faktorje. Pisatelj sicer skuša predočiti snov pod nekimi vodilnimi vidiki, a jim manjka vendarle popolne enotnosti in jasnosti. Stari kršč. vek pojmuje pod vidikom boja in zmage Cerkev v stari poganski družbi, srednji in novi vek pa pod vidikom vesoljstvenosti, odpada od te vesoljstvenosti in začetka nove vesoljstvene dobe Cerkev. Premalo točno označi, kaj si misli pod vesoljstvenostjo, saj lahko človek dobi vtis, kakor da Cerkev v starem veku po svojem značaju ni bila vesoljstvena. Potem pa ti vidiki vendarle bolj ali manj tonejo v množici konkretnih podatkov, ki niso povsem nanizani po notranji celotni razvojni zvezi dogodkov in položajev. Tako razpravlja o slovanski cerkv. zgodovini v posebnih paragrafi, navaja pa tovrstne podatke dodatno tudi v drugih paragrafi. Poznejše dogodke slovanske cerkv. zgodovine obravnava deloma tudi pred starejšimi.

Glavna metodična napaka J.-eve knjige pa je, da je pisatelj črpal svoje podatke iz nekritične literature in ne samo iz kritičnih del (omenim, da mojih skriptov, ki niso javna last, ne bi smel navajati) in da se ni držal metodičnih navodil, ki veljajo za zgodovinsko resnično in točno izražanje in prikazovanje. Zato je zagrešil toliko tako velikih napak, da jih vrline knjige ne morejo odtehtati. Jerajeva Cerkevna zgodovina ni kritična. Nam je žal za to.

Če se ne oziramo na filološko, temveč le na historično stran izražanja, vzbuja pisatelj napačne zgodovinske predstave s tem, kar imenuje Bernheim »eine falsche Plastik, welche durch bildliche Ausdrücke und Wendungen die mangelnde echte Anschaulichkeit ersetzen zu können und der Darstellung einen künstlerischen Anstrich zu verleihen meint«. Zlasti veliko previdnost zahteva zgodovinska metodika za rabo pridevnikov in prilastkov, ki so naravnost merilo za zrelost zgodovinarjevih sodb.

Nekaj primerov. J. piše: »Ko so v Aleksandriji prevedli judovsko sveto pismo v grški jezik, so prebili monoteistični judovski nauki ozke meje Palestine. Prosto so zavalovili med širši svet. Tudi poganom so zasvetili kot velikanski žaromet (!) in jih vedli v vzhajajoče krščanstvo« (str. 12). »Najgloblji (!) duhovi poganke družbe so se sicer povzpeli do spoznanja, da smo vsi ljudje enotna človeška družina« (str. 12). Filon da je v Aleksandriji »judovske verske nauke strnil z nauki grškega modroslovja, jih medsebojno oplodil in izpopolnil v veličasten (!) verski sostav« (str. 12). Sv. Duh »je boječe apostole preustvaril v neustrašene leve, da so z evangelijem preorali razdalje sveta« (str. 15). O prvih kristjanih v Jeruzalemu piše: »Z ognjenim žarom svojih komaj od Kristusa prerorenih duš so nestrpno (!) čakali zopetnega Kristusovega prihoda« (str. 15). Tako pretvori Lortzev stavek: »Mit starkem Verlangen warteten sie auf die Wiederkunft des Herrn«. Prepri v Antiohiji o obveznosti Mozesove postave da »je odločilno usmerjal ves nadaljnji razvoj Kristusove Cerkev« (str. 18). Pavel in Barnaba da sta v Jeruzalemu »z močnimi dokazi zagovarjala svobodo otrok božjih« (str. 18), dočim čitamo v Apd,

da' sta »pripovedovala, koliko znamenj in čudežev je Bog storil po njih med pogani«. Boj krščanstva s poganstvom da je »pretresel temelje (!) mogočne rimske države« (str. 20). »Poganstvo je v marsičem dozorevalo za krščanstvo« (str. 20). Kam vodi tako pretiravanje, kaže ta-le primer: v začetku 4. stol. da je imelo krščanstvo skoro premoč nad staro vero (str. 24). Kako neki, če je bilo kristjanov, kot pravi, 3 do 4 milijone, rimskih državljanov pa 50 milijonov.

V drugem razdobju starega veka pravi, da »vzcvetijo škofije«, kakor da jih prej ni bilo. »Mrzlično (!) so pogani iskali novih kultov« (str. 10). »Splošno (!) so (pogani) pričakovali svetovni obrat, prerod človeštva in zgodovinskega Odrešenika in velikega voditelja duš« (str. 11). Rimska država da je politično zajela ves (!) svet (11). Narodi vsega (!) sveta da so se začeli duševno in družabno združevati (11). »Enotnost v upravi (rimske države) je željno čakala (!) na duhovno enotnost tudi v verski resnici« (11).

Vseh ostalih stvarnih napak, kakršnih bi danes poučen zgodovinar nikdar ne zagrešil, tu ne moremo naštet. Naj navedemo nekaj takih, ki jasno prikazujejo za nekritičnost J.-eve knjige. O kronologiji Kristusovega življenja se je zadnji čas veliko pisalo. J. pa kar apodiktično trdi, da se je Kristus rodil 3 leta pred našim štetjem let in da je umrl 7. aprila l. 30 (str. 13). — Kristus da je prečistil p o j e m (!) verovanja (14.). — Kar piše o bistvu verovanja, bi lahko podpisal vsak protestant (str. 15). — Tudi v pogledu na poganstvo je novost krščanstva pomanjkljivo označena (str. 11). Da človek svojega prepričanja ne sme žrtvovati za nobeno dobrino; so učili tudi nekateri poganski filozofi. — »Prvi kristjani so bili družba svetnikov« (str. 39). Ali ni bilo med njimi nič graje vrednega? — V Antiohiji so zvali vernike po Kristusu kristjane najprej pogani, ne pa kristjani (str. 16). — Ni izvestno dokazano, da sta sv. Peter in Pavel umrli vprav 29. junija 67. leta (str. 17, 19). — V hudo zmoto zavaja trditev, da je bila Evropa poklicana, da v njenem naročju zraste krščanstvo v svetovno vero (str. 19). — Ali da je Konstantin Vel. »ustvaril vnanjo podlago za razvoj v svetovno Cerkev« (str. 44). — Usodna je zmota, da sv. Janez »navezuje krščansko razodetje na helenistično pojmovanje (!) logosa, mu posreduje najboljše misli grške vere in helenističnega modroslovja« (str. 20). Prevzel je v resnici le besedo, ki je bila Grkom dobro znana, a jo je napolnil z novo vsebino! — Zmota je, da pri preganjanju kristjanov do l. 249 oblast še ni sodelovala in da so se do tedaj preganjali le posamezni kristjani (str. 21). — Da je sv. Ignacij Antihijski umrl vprav leta 109, ni nikjer ugotovljeno (str. 22). — Ni resnična apodiktična trditev, da je sv. Justin umrl vprav l. 166 (str. 22). — Ni res, kar trdi avtor, da so »za Marka Avrelija prvih nastopili krščanski apologeti« (str. 22). — Pisec trdi, da je sv. Irenej, lyonski škof, umrl kot mučenec l. 202 (str. 22). Toda šele iz 5. stol. imamo poročilo, da je umrl mučeniške smrti. Ali pa je tradicija utemeljena, se ne da dokazati. Tudi leto smrti se ne da natančno določiti. — Pisec trdi, da je papež Štefan I. umrl kot mučenec (str. 24). Toda akti o njegovem mučeništvu so čisto legendarni. — Mučenca in spoznavalca pisec zamenjuje (str. 25). — Kaj naj pomeni, »da je razumsko spoznanje vere samo prva stopnja verovanja« (str. 34)? — O privilegijih, ki jih je Konstantin priznal Cerkvi, govori v takšni zvezi, kot da bi bili vsebina milanskega edikta (str. 43). — Arijanizem da je tajil božanstvo Kristusovo (str. 46), kot da bi bilo to bistvo arijanizma. Božanstvo Kristusovo je tajil tudi nestorijanizem! V čem je torej razlika? Arijanizem je tajil božanstvo logosa, nestorijanizem pa ne, temveč le božanstvo Kristusovo. — Pisec trdi, da je »Marija rodila človeško naravo Kristusovo« (str. 48). Pravilno: rodila je K r i s t u s a po človeški naravi. — Petra Lombarda prišteva visokim skolastikom (str. 121), kar ni pravilno. — Angela Merici da je ustanovila uršulinški red l. 1537 (str. 202). A letos praznujejo uršulinke 400 letnico svojega reda. — V husitskih vojnah da je Češka doživljala heroično (!) dobo (str. 150). — Ni res, da je bil Ockham učenec Duns Scota, potem profesor v Parizu in l. 1326 poklican na odgovor v Avignon (str. 152). — Napačno so navedeni motivi Luthrovega vstopa v samostan (str. 172). — Krivo trdi, da je Luther že v pogovoru s Kajetanom zanikal oblast papeža in vesoljnih zborov (173). — Luther ni izdal spisa »Krščanskemu plemstvu rimske (!) nacije«, temveč »nemške nacije«. — Napačno trdi pisec, da je Gregor VII. »prvi v srednjeveški zgodovini jasno ločil duhovsko oblast od svetne« (str. 107). — Tudi slovanska cerkvena zgodovina ni orisana brez velikih napak. Andronik, učenec sv. Pavla, je piscu prvi sremski škof (str. 26). — Sv. Mohor in Fortunat sta mu izpričana sremska svetnika (str. 27). — Bavarski vojvoda Tasilo da je l. 772 drugič (!) prišel krščanskim Slovencem na pomoč (str. 77). — Pri Trubarju je kronološki red bistveno zmešan (str. 183). Avtor ni čisto nič upošteval Kidričevih študij. — V poglavju o pokristjanjenju Hrvatov je polno napak. Janez iz

Ravne da je prišel v Dalmacijo v drugi polovici 7. stol., a l. 750 prestavi nadškofjski sedež iz Salone v Split (str. 83). — Prvi po imenu znani ninski škof je Teodozij, ne Teodorik (str. 83). — Sv. Sava da je umrl l. 1236 (str. 84, 141). A Srbi praznujejo letos 700 letnico njegove smrti! — Bolgarski knez Boris da se je pokristjanil okoli l. 867 (str. 84). — Hospic (domus hospitalis) sv. Hieronima v Rimu označi na enem mestu pravilno kot gostišče za romarje (str. 153), a drugod (str. 196) za »narodno bolnico«.

Iz teh napak, ki smo jih navedli samo za zgled, se vidi, da knjiga, ki jo je pisatelj izdal, ni zadosti zgodovinsko kritična. J. Turk.

Josip Vidmar: Oton Župančič, Kritična portretna študija. Založba Hram. Ljubljana, 1934. Str. 146.

Potreba slovenske monografije o Ž. je spričo dejstva, da sta mu jih doslej posvetila že dva romanska naroda, da ne govorimo o drugih, izven vsakega dvoma. Domača literarna zgodovina in kritika sta doslej razpravljali o poetu le mimogrede v obliki večjih ali manjših člankov, nista se pa še povzpeli do samostojne knjižne monografije. To je sedaj opravil z gori omenjeno knjigo J. Vidmar, ki je s tem pospravil zase precej točk v domačem slovstvu o Župančiču in naj je vsebinsko spis tak ali drugačen.

Za Vidmarjevo gledanje na poeta je značilno to, da se ne strinja skoro z nobenim dosedanjim spisom o Žup., ker smatra, da gredo vsi mimo poeta in njegove resnične umetnosti. V uvodnih vrstah (str. 9) polemizira (molče) zlasti z Uvodom v Antologijo moderne slovenske lirike, ki da je pojmoval poeta preveč kot izraz časa in ne toliko kot osebnost in človeka, njegovo delo preveč kot produkt stila in ne kot spomenik tvorčeve usode. Za V. je stil »predvsem človek in šele v drugi vrsti doba« (str. 9). S tega vidika hoče njegova monografija v zvezi s pesnikovo usodo iskati in opisovati njegovo osebnost in njen izpovedani osnovni značaj (str. 11), podati tedaj portretno podobo Župančiča, kakor ta v resnici je. Za tako delo, pravi Vidmar, skoraj ni splošne metode, glede virov pa, da se bo držal zgolj pesnikovega dela in nobenih drugih podatkov. V glavnem se V. pri tem poslužuje kronološkega nastanka del, to je zapovrstnosti zbirke. Po celotnem dojmu, ki ga spis napravlja na človeka in po vseh navedenih okoliščinah ga lahko prištevamo med literarnozgodovinske karakterne študije — Vidmarjeva interpretacija je tipična literarna karakterologija. V duhovno gibki prostor literarne vede prinaša ta spis namestu obravnavanja umetniško-kulturnih vrednot in problemov karakterne-kulturne vrednote in vprašanja, s temi je pa tako, da človek ob njih ali dobi tek za uživanje predmeta ali ga pa izgubi.

V ospredje svoje študije je V. pomaknil ono zbirko Ž. pesmi, ki jo poet sam najbolj kritično motri, Čašo opojnosti. V pesmih Č. o. je avtor našel dokaze za trditev, da je Ž. v tej dobi doživel neko ljubezen, ki je bila najsilnejše doživetje poeta, obenem pa tudi najhujša bolečina, ker se je za poeta nesrečno končala. Zbirka Č. o. je po V. v prvi vrsti erotična zbirka in to pod vplivom prvega napoja ljubezni, ki je bil za Ž. tudi najhujše razočaranje. Podrobnejših dokazov za to trditev Vidmar ni doprinesel, vendar ker je on najboljši slovenski kritik, najbrž smemo verjeti njegovim besedam na raznih mestih, na pr.: »Prvi napoj iz te čaše ga je (namreč Ž.) otroka izpremenil v moža, je dal njegovi poeziji pristno življenjsko resničnost in tragičnost...« Ali: »Iz stihov in pesmi te knjige je videti, da je ljubavna bolečina pesnika zadela, preden je njegova oblikovna moč dozorela za izpoved takega pretresa in tolikšnega razočaranja...« (15). Ali pa: »Tako je tega ponosnega, vase zaprtega, življenju odmaknjene mladeniča zadelo ljubezensko razočaranje« (26). In končno: »Toda lju-

bezen ni dovršila v poetu te naloge. Poslej se prične erotika v njegovi poeziji umikati v ozadje, kajti usoda poetove najsilnejše ljubezni je končana in prepušča svoj osrednji položaj izpovedim poeta kot poeta. Vendar še živi poleg njih« (26). Iz vseh teh navedb izvira eno dejstvo zelo jasno, da je Ž. v rani ljubezni imel nesrečno roko, da se je nekako zagrenil in potem v zmislu zadnjega citata popolnoma predal svojemu umetništvu kot nekaki rešitvi, ki ga je pa kesneje vedno bolj odtujevala življenju. Kajti »silno zamaknjeno v sanjski svet umetništva« je po V. vse Žup. bitje (24).

Vendar pa po V. sledovi »prve žalostne ljubezni« (27) še žive i v zbirki »Čez plan« i v »Samogovorih«, še več, Žup. sploh ni nobene druge več doživel. Njim je posvečen ves drugi odstavek prvega poglavja. Zanimalo bo marsikoga V. tolmačenje »Vizije«, ki ima kot pesem odpora »svojo najglobljo korenino v prvi prevari, po kateri se je to čustvo (namreč odpora) kmalu hotelo izraziti v pesmi »Vrt mojih sanj« (37)«, Višek »Vizije« tvorijo stih: »In njo sem videl, ki sem dal ji dušo ... V nje grob mi šel je pogled: spodaj je ležala objeta ž njim« itd. do »In bil je krik in vriski in cviljenje ...« Nadalje se sledovi prve prevare indirektno kažejo še v dobi Župančičevega rodbinskega življenja, za kar navaja V. pesem »Vihar« iz zbirke »V zarje Vidove«. Stih: »O jagnje, jagnje — me boš odrešilo?« interpretira avtor kot nekako reakcijo na zavest in situacijo osamljenosti v življenju ter zaprtosti v ozkem visokem stolpu, kamor ga je svoječasni beg pred ljubeznijo k umetništvu pahnil (41). Tedaj še v dobi navidez srečnega zakona Ž. ni prišel do duševnega miru radi prve katastrofe, ki jo je bil doživel kot mlad poet in še tu kot zrel mož tako rekoč prosi nevidno jagnje, da bi ga rešilo jarma umetništva in težke samote, ki je njegova spremljevalka. Naj bo stvar kakorkoli hoče biti, na vsak način je V. razlaga nad vse zanimiva, važna in kar je glavno — nova je. Ta Župančič doslej ni bil znan nobenemu našemu literarnemu kritiku, ki je kdaj pisal o poetu, hočem reči niti samemu Vidmarju, kolikor uvažujem njegov spis o Ž. v jubilejnem zborniku iz l. 1928. Zato je vredno obžalovanja, da V. za svojo novo in pri moji veri važno teorijo ni doprinesel drugih dokazov kot citate iz pesmi, ko bi bil vendar moral storiti ono, kar ni sicer preveč prijetno, dasi je nujno, namreč dobiti pri Ž. avtentičnih podatkov v zadevi njegove(ih) ljubice ter jih v monografiji navesti. Deloma se je to (namreč poizvedba avtentičnih podatkov) verjetno zgodilo že v tej knjigi, kajti kar iz trte zvite V. trditve tudi niso in verjetno je, da mu je dal podatke na razpolago sam Župančič. Če je to res, je zagrešil V. znanstveno netočnost, ker teh za interpretacijo poeta važnih novosti ni podprl z biografičnimi navedbami poeta odnosno iz svojega poznanja in se je zadovoljil zgolj s pesmimi kot viri. Ta stvar jemlje knjigi vso literarno-znanstveno vrednost in dela iz nje povest, zgodbo, ki o njej ni znano, ali je samo neobvezna fantazija avtorjevih možganov, ali pa resnica.

V drugem poglavju, nazvanem »Sredi vsega«, obravnava V. Župančiča poeta in to v zmislu gori navedenega stavka, da se je erotika po dobi »Čaše opojnosti« umaknila izpovedim poeta kot poeta. V dolgovernih poglavjih razpreda V. svojo teorijo, ki nam spet podaja novo podobo Župančiča, a zdaj spet od druge strani in radi tega, ker moramo po njegovem v vsem Ž. delu videti le izpovedi umetnika o umetnosti, o umetniškem snovanju in podobnem. Ako smem kot popolen ignorant (po V. kritiki uvoda v antologijo res ni človeku mogoče biti kaj drugega) v slovenskem slovstvu ob tej stvari izreči kako mnenje, moram samo dati duška svojemu presene-

čenju odnosno razočaranju, ki sem ga radi Vidmarjeve teze občutil nad vsem Župančičevim delom, na katero sem doslej vendarle gledal z nekoliko ugodnejšimi očmi in v lepši luči. Dejanski je V. Župančičevo delo zóžil na minimum, na tak minimum, da v naslednjem trenutku ne utegne ostati od njega nič več sledov. Reči moram, da je Vidmarjev Župančič po tem zóženju in evakuiranju celih provinc zame popolnoma nov. Pa naj govori sam avtor. Na pr.: »... Nočna melodija... nosi v sebi prvi zametek neke predstave, ki je morda osrednja predstava Župančičeve po umetništvu kot takem inspirirane poezije« (48/9). Potem: »Kajti tu je poet (ciklus Murnu) prvič našel izraza tistim pretežno umetniškim doživetjem, ki so silila na površje že v njegovi zgodnji duhovni liriki« (51). Potem: »Tu se vprašuje (namreč Ž.) po zmyslu svoje poezije v svetu...« (54). Samogovori po pojmovanju J. V. nimajo drugega predmeta kot umetništvo, te pesmi »govore o specifično umetniških doživetjih« (59) na pr. Nočni psalem, Prebujenje itd. Ob pesmi »Na razpotju« (V zarje Vidove), piše V., se pokaže »globoka brezupnost umetnosti, ki ima za predmet umetništvo samo« (65). Izraz »sredi vsega« pomeni »silnejšo zamaknjenost v umetništvo kakor v katerikoli človeški element v njegovi duši« (66) in ob »Težki uri« se pisec sprašuje: »Kateri čisto človeški njegovi stihji so rojeni iz tako bujnega in burnega navdiha, kot ti umetniški?« (67). Na str. 72 reasumira V.: — sredi vsega je razvidno, da je osrednji navdih tega duhovno elementarnega pesnika pesništvo samo, ali bolje rečeno pesniška inspiracija... »Življenje in človek nista njegov svet«, kajti str. 75 citirana verza pesmi »Gledam« pravita: »Gledam deklé, ženó, možá, kam drvi to, kam se pehá?« Zato je Župančič tudi »težko in kasno prišel do človeka v sebi« (76). Ali kakor pravi pisec končno v zelo markantnem stavku: »To umetništvo je kakor demonski prisad prepreglo vse staničje njegovega notranjega organizma, pije iz njega življenjsko moč, mu ne da človeške polnosti in ker najrajši upodablja samo sebe, namestu človeka v sebi, ne pride poet do zadnje veličine in do svoje prave človeške podobe« (80). Mislim, da ni nikogar, ki bi odrekal tem V. izvajanjem zanimivost in važnost, a tudi nikogar, ki bi mogel te in take trditve sprejemati brez pridržka.

Spričo navedenih dožnanj so zgodbe, ki jih Vidmar zbira v tretjem poglavju pod naslovom »Domovina«, dolgčas sam na sebi. Političnega zgodovinarja bo pač zanimalo izvedeti, v kakih okolnostih je nastala ta in ona pesem iz zarij Vidovih, kakor bo literarni psiholog pretresen radi važne umetnostne ugotovitve, da Balkanska vojna pesniku ni dala prave pobude (97/8). Ampak v celoti je to poglavje vendar manj interesantno od predidóh in od sledečega, ki se nazivlje »Stvarstvo«. Tu obravnava V. one predmete, ki jih Župančič ljubi pri svojem pesnikovanju, to se pravi, navaja kateri deli kosmosa mu ustrezajo. V ospredju stoji lúč, razne vrste luči, dalje pollúči, zarje, refleksi, nato pridejo šumi, veter, kriljenje. Že te stvari so nekak atribut odličnosti, še bolj pa razodevajo Župančičevo k odličnosti in prazničnosti nagnjeno naravo, njegov izbrani bestiarij (Vidmar ugotavlja, da ljubi Ž. same gizdave živali), herbarij, anorganični svet, kjer Ž. ljubi vse, »kar morda bolj učinkuje šamó po sebi, s svojo odlično ali lepo pojavnostjo kot z nazorno sorodnostjo čuvstvu ali življenju, kateremu ga pesnik prispodablja« (137/8). Na ta način očituje Ž. klavijatura mnogo vrzeli, ker življenje ni praznik in Vidmar mu le z redkimi izmed njih prizanese. Potem ko ne veš, kaj je poetu štel v dobro in kaj v slabo, ali umetnost ali človeka, še enkrat povzamé svoje misli, ki so te-le: »Človek

je med nami.« Videl boš človeško srce, ki je kakor malokatero žejno ljubezni. Doživelo je razočaranje... Gledal boš tragično usodo človeškega bitja, ki se brezupno bori s silnim in neizprosnim demonom... za kratko srečo ljubezni« (143). »Druga Župančičeva ljubezen je domovina« (144). »Za obema tema čuvstvoma živi tretje, odnos do samega sebe, čuvstvo za samega sebe« (144). »Odnos do samega sebe je pri Žup. v najtesnejši zvezi s čuvstvom za poklic...« (145), ali tri strani prej: »Pesniški poklic mu je vse... (142).

Bilo bi napačno, če bi prva slovenska monografija o Župančiču ostala v naši javnosti, se pravi pred forumom naše literarne vede brez odmeva, s tem, da bi jo ta v tisku molče prešla. Zavedati se sicer moramo, da je baš ta forum oni, ki nanj Vidmar najmanj da, mrzeč sleherno znanstveno metodo in ljubeč le tako gledanje, ki nima splošne metode. Toda avtoritativnost, s katero odriva pisec vstran vse druge načine znanstvene študije, nas opravičuje k tej želji po kritičnem merilu. To je potrebno tudi z drugih vidikov. Zavedati se moramo, da bo za nekaj časa v naši javnosti prevladovala o poetu ona podoba, ki jo je tu podal Vidmar, bodisi da je pravilna ali ne. O njej moramo reči, da je vsaj v pogledu 1. in 2. poglavja popolnoma nova in nepoznana in da se opira brž ko ne na Župančičeve lastne izjave o tragediji v dobi »Čaše opojnosti«. Vidmar je ravno v tem važnem poglavju opravil le polovično delo, ki nima nobene dokumentarne vrednosti, ker je omalovaževal vire oz. dejstva in se je oslonil na same pesmi, ki smejo biti v takem primeru spremljava, ne pa vir. Kritika, kontrola na tem mestu je prvenstveno važna. Od tozadevnih Vidmarjevih izvajanj zavisi usoda razmerja, ki ga ima naš bralec do Župančičevega dela in če nanj ne bo imelo nobenega vpliva to, da je dosedanjšega »Župančiča — carja« vrgel s prestola novi zagrenjeni Župančič, ki se tako rekoč bori za »kratko srečo ljubezni«, kakor se to čita v nekih romanih, na katere preobširni Vidmarjev tekst prenekje spominja, bo zelo lepo. Kajti premisliti moramo, da je iz dosedanje zračne in neotipljive eksistence, ki gre do polovice na račun neobdelanosti, Župančič z Vidmarjevo monografijo stopil v zelo tesno, skoro pretesno ulico ljubezenske ujetosti in poklicnih spon, ki tako spominja na Prešerna, da se radi tega že nastavek problema Ž. v literarni analizi utegne pokazati v napačni obliki. In pred drugimi interpretacijami gre Vidmarjevi prednost zategadelj, ker je pisana zanimivo, poljudno, ker je polna zvončkanja o nesrečni ljubezni in bo torej našla pot k ljudstvu, dočim se je za »akademsko« ali učenjaško misleče ljudi seveda prav radi tega sama deloma črtala iz seznama porabnih spisov.

R. Ložar.

Edvard Kocbek: *Zemlja*. Nova založba. 1934.

Kocbek je doslej tiho zorel v revijah katoliške smeri, z »Zemljo« pa se je na mah uvrstil med največje slovenske lirike. Zbirka je zgrajena iz sedmih organsko zaokroženih ciklov, ki vsak od svoje strani odstirajo pogled v njegovo človečnost. V primeri z ostalimi je vsekakor najmanj svojsko doživet prvi ciklus, kjer Kocbek svojih doživetij ni oblikoval z adekvatnim izrazom, marveč jih je razblinil v brezkrvne simbole, v katerih takoj začutiš utripe od drugod. V tem ciklu, ki je bolj kot objektivna umetniška dognanost le priča Kocbekove osebnostne rasti in dokument časa, ko se je naša lirika iz bohotnega povojnega verbalizma debijala v nov svet in izraz, se mi zdi najmočnejša pesem o lovečem Bogu, ki je zanimiva tudi radi predelav in inačic, ki pričajo, kako je Kocbek iz pre-

subjektivnih sanjskih prividov iskal poti v resničnost zemlje. Svojsko oseben pa postane šele v pesmih naslednjih ciklov, v katerih je docela premagal romantičen dualizem, boleštni subjektivizem in pretirano bogoskateljstvo, katere je v slovensko liriko zanesel povojni ekspresionizem, in v nekem intimnem, iskreno človeškem razmerju, kot ga poznamo le še pri Murnu, polnokrvno zaživel z zemljo in stvarmi okrog sebe.

Tako se je Kocbek vrnil k osnovam, iz katerih je rasel impresionizem, in se ves razprostrl v domači zemlji, katero doživlja zdaj moško in zrelo, zdaj otroško preprosto z vsemi svojimi čuti in v vsej njeni razsežnosti; vendar pa se je duhovno daleč odmaknil od čistega Murnovega impresionizma. Murn se zamika v lepoto pokrajine, srka njeno zdravje in se idilično spaja ob njenem razkošju; Kocbek pa jo z duhom objema v globinah njene bitnosti, zori ob njeni zdravi mirnosti v težke slutnje socialno-religiozne usodnosti in pada v ekstaze, kot so jih doživljali zlasti ruski mistiki.

... moje telo razganja svetla smrt, oči
mi ne vidijo več, ušesa ne slišijo več,
srce mi lije na nočno travo, potegujoči
veter me trga, sladko razpadam,
zemlja še ni dokončana. O strašni
Sin živega Boga, nemo te kličem, pomagaj
mi v moji ljubezni (str. 57).

To je najgloblje Kocbekovo doživetje, ki spremlja kot podton celotno zbirko in prehaja že kar v mistiko kakega sv. Pavla, kjer tudi vse stvarstvo trpi porodne bridkosti, pričakuječ razodetja božjih sinov. Vsa zunanja stvarna resničnost prehaja v višjo religiozno resničnost, vsled česar razodeva »Zemlja« kljub velikanski vsebinski razsežnosti čudovito duhovno enotnost brez vsakega eklekticizma. To je duhovni svet, kot ga je izoblikovalo mladinstvo in se je v Kocbekovi pesmi strnil z realno slovensko zemljo v eno celoto; zato ima ta knjiga še drug, nadoseben pomen kot dokument povojnega mladinskega soda, ki je rasel ob Kocbekovem in Šolarjevem »Križu« in je torej »Zemlja« nekaka njegova »Čaša opojnosti« kot prva nemeščanska slovenska pesniška zbirka po vojni, ki raste brez vsake sentimentalnosti v tibulsko zdravo prirodnost, v trubadursko nežno erotiko, v avguštinsko zanosno religioznost in dobiva tupatam že kar kolektivno ljudsko obliko. Pogreša pa Kocbek zaenkrat še večje konkretne nazornosti, ki je lastna velikim pesnikom. Ž.

Dr. Valter Bohinc, **Geografija sodobne Evrope.**

Slovenska šolska Matica je obogatila letos naš književni trg z nekaj prav dobrimi deli, osobito pa z zanimivo Geografijo sodobne Evrope. Knjigo je napisal naš odlični geograf dr. Valter Bohinc, čigar ime nam jamči za vrednost dela.

Knjiga je prav posrečena in važna že radi svoje edinstvenosti po svetovni vojni pri nas — in morda še kje drugje. Razen šolskih knjig sličnih priročnikov slovenska geografska znanost ni imela. In kar je bilo še pri nas temu podobno, je bilo večinoma samo odsev tujih del, večkrat tudi neobjektivnih. Svoj kontinent smo bili vajeni gledati največ skozi tuja očala; seveda največ nemška, ki se nota bene mnoga še niso niti sprijaznila s povojnim stanjem. V tem pogledu bo ta občutna vrzel z Bohinčevo knjigo vsaj deloma, če že ne popolnoma zamašena. Težnja njegove Geografije sodobne Evrope je torej pokazati našemu izobraženemu čitatelju — posebno pa šolniku zemljepis sedanje Evrope.

Bohinčevo obširno delo bo izhajalo v okviru Slovenske šolske Matice v več snopičih in prvi del, ki leži sedaj pred nami, obravnava splošno zemljepisni del Evrope; torej splošni, kulturno zgodovinski in gospodarski razvoj našega kontinenta. Drugi del prvega snopiča pa se bavi z opisom pokrajinske enote, nam najbližje, to je Balkanskega polotoka. In tu začne avtor seveda z našo državo. Zaenkrat je obdelal samo fizikalno geografski opis, antropogeografski in regionalni del bo sledil šele v naslednjem snopiču.

Čitanje Bohinčevega zemljepisa je prijetno in vedno poučljivo. V lahnem, toda znanstvenem tonu nam odkriva pisatelj geografske probleme ter činitelje kontinenta in naše države. Silo svoje geografije pa nam Bohinc še posebno odkriva v antropogeografskem in kulturnem delu knjige. Mnogo posrečeno izbranih ilustracij in skic, poučnih kartogramov in diagramov samo dviga vrednost knjige. Uporaba tuje klasifikacije za strani neba (N, S, E, W) namestu naše (S, J, V, Z), ki se je v slovenski, kakor srbsko-hrvatski geografski književnosti že udomačila, ter nekaj manjših nedostatkov, so le malenkosten minus v celotni vrednosti knjige.

Bohinčeva Geografija sodobne Evrope je zanimivo in sveže zemljepisno čtivo in bo našo geografsko literaturo obogatila za dobro delo. Namenjena je predvsem našim pedagogom in s tega vidika je v glavnem tudi pisana; zanimala pa bo gotovo tudi širši krog čitateljev. Utegne pa tudi postati knjiga dobre, regionalne geografije po zgledu francoske »Géographie universelle«. Želeti je, da bi zemljepisu našega kontinenta sledili poglagoma tudi ostali.

Z. M.

ZAPISKI.

KAM PLOVE NEMŠKA ŠOLA?

Da se bo hotel val Hitlerjevega narodnega socializma uveljaviti tudi v šolstvu, je bilo od vsega početka jasno. Saj smo opazovali isti razvoj v Ljeningovi Rusiji in Mussolinijevi Italiji. Niso to bile le kake slučajne, malopomembne spremembe vladavine, temveč pokreti, podobni hudo-urnikom, ki so z elementarno silo odri-vali vse zapreke na svoji čedalje širši poplavi. Kljub njihovi totalitarni usmerjenosti pa se na šolskem polju niso iz-živele še vse enako. Dočim je boljševizem zavrgel vse stare vrednote, je fašizem ostal pri prejšnjih temeljih in si zagotovil s konkordatom sodelovanje Cerkev; tudi novi režim v Nemčiji je na isti način sprva priznal dotedanje stanje in smer šolstva. A v Italiji izgleda rešitev trajna, dokončna, v Nemčiji pa začasna, zasilna.

Začetni mir je razločljiv iz vse obilice osnovnih reform, ki so bile prvi čas bolj nujne. In že nekatere izmed teh bodo imele v svojih posledicah naravno usoden pomen za nadaljnji razvoj.

Vse stranke, razen vladajoče, so na tleh. Mesto strank, zbornice itd., odloča danes prav za prav o vsem in edino »Führer« s svojimi oprodami. Široko ljudsko mnenje, v kolikor ni podleglo vla-

dajočim, je v osnovnih vprašanih brez večjega pomena, obsojeno v molk, ko ni več državljanskih svoboščin, dočim je prej povsod sorazmerno svoji razširjenosti lahko prišlo do veljave. A najdalekosežnejše je dejstvo, da so stare državne, oz. deželne avtonomije zgubile svojo samostojnost, odkar odločajo v njih po navodilih iz Berlina Hitlerjevi državni namestniki. Spričo teh dalekosežnih sprememb položaja doseganji relativni mir v šolstvu ni mogel še dati nobenega zaupanja v bodočnost.

V zadnjem času se začenja udejevstvo-vati novi duh tudi v osnovni usmerjenosti šole. Hitler hoče vdihniti mladini novega duha narodne skupnosti nele v raznih organizacijah, ampak tudi v šoli. Razmere so v Nemčiji toliko težje kot v Italiji, ker ni versko enotna. Premostiti razliko med protestanti in katoličani z novo nemško cerkvijo, kot kaže hud odpor tudi na prot. strani, ne bo šlo tako lahko. In tu naj priskoči na pomoč šola!

Kot znano, so obstajale dozdej v Nemčiji enakopravno javne verske (konfesi-jonalne) šole, ki so bile v veliki večini in v katerih je bila vsa vzgoja enotno verska (knjižge, učitelji itd.), laične šole, v kate-rih je veljala ista svoboda za razne svo-

bodomiselne nazore (laična morala), in vmes simultanske (skupne) šole, v katerih je bil predmetni pouk nevtralen na rahli krščanski osnovi, verouk pa se je obvezno poučeval ločeno po veroizpovedih. Zadoščevalo je, da so se izrekli starši 25 otrok za šolo ene teh vrst, pa jo je morala občina ustanoviti. Katoličane so ščitili tu v verskem pogledu še konkordati: bavarski z dne 29. marca 1924, pruski z dne 14. junija 1929, badenski z dne 12. oktobra 1932 (prim. »Stimmen der Zeit, April 1935, s. 55 ss.) in končno državni (gl. »Slovenec« 25. jul. 1933).

Narodni socializem ne nastopa proti veri kot taki: nasprotno, je celo proti razkrojnemu vplivu židovstva in liberalizma na rasno čistost in narodno trdnost, ter se zavzema za neko vernost, čeprav bolj prvotno germansko. Tako je zadel prvi udarec laične šole. Hitler jih je razpustil, češ, da so ognjišča socialistične, oz. komunistične agitacije — brez odpora, saj jih je bilo malo; posečali so jih bolj otroci liberalcev kot socialistov, ki so se držali večinoma verske šole. Potem so prišla na vrsto zasebna učiteljska, ki jih je z odlokom odpravil prosvetni minister Schlemm, dasi so bila katoličanom s konkordatom dovoljena. Kot nasprotniku ločene verske in pristašu skupne šole mu je na tem, da se učitelji ne vzgajajo v konfesionalnem duhu, ampak zgolj v enotnem narodnosocialističnem (po vzoru Rosenbergove knjige »Mythus der XX. Jahrhunderts«).

Kam meri nova politika, je pokazal primer v deželi Hessen. Tu in na Badenskem so bile simultanske šole edino res v praksi prodrle. In v Hessenu je sledil naprej naskok na versko šolo, kot poroča dr. Paul Wasthoff v »Stimmen der Zeit«, januar 1935, str. 239 ss. (Entwicklungslinien im Schulwesen). O Veliki noči 1934 so bile ondi še obstoječe konfesionalne šole nenadoma razpuščene na korist skupnim šolam. Res da so po l. 1921 tu te šole od 139 evangelijskih in 43 katoliških padle do l. 1931-32 na 26 evangelijskih in 26 katoliških s 5119 evangelijskimi in 5467 katoliškimi učenci nasproti 158.146 v simultanskih šolah — radi neugodnih določb ondotnega osnovnošolskega zakona, vendar je to katoličane zelo neprijetno zadelo. Res je tudi, da se je to zgodilo z glasovanjem po občinah, pri čemer so zmagali z veliko večino narodnosocialistični pristaši simultanske šole (Einheitschule), vendar je to dovolj značilno za ves pravec in kaže jasno, da tudi konkordatske določbe niso predvidele vseh ev. možnosti za obvarovanje verske šole.

Če se je tukaj pokazal narodni sociali-

zem z negativne strani, je pa v drugi deželi s simultansko šolo, na Baden-skem, pokazal v pozitivni smeri, kaj res hoče. Tu je izšel 29. jan. 1934 osnovnošolski zakon, ki pomeni prvi poskus ureditve tega šolstva v novi smeri. Prejšnja zakonodaja iz leta 1910 je tu v bistvu ostala, tako da ostane poleg versko ne-ločene šole prepuščena oskrba in nadzor verouka cerkvenim občestvom. Po tem zakonu ima osnovna in višja ljudska šola nalogo, da vzgaja mladostnika na osnovi krvi, tal, ljudske skupnosti in vernosti v značajnega nemškega človeka in ga izobrazuje za odgovornozavednega nemškega državljana, ki bo vdano izpolnjeval dolžnosti v službi nemške ljudske skupnosti. Za učitelja sme biti nastavljen samo, kdor nudi poleg predpisane predizobrazbe jamstvo, da se bo vsak čas zavzel brez oklevanja za nemško ljudsko občestvo in za narodnosocialistično državo. Če je prej ves učni načrt za verouk določila vrhovna duhovna oblast, ki je tudi lahko nadzirala izvrševanje in izpite iz verouka, določi sedaj učne načrte, učno snov in izbiro knjig za verouk v sporazumu z najvišjo cerkveno oblastjo državnega prosvetnega uprava. Pomembno je tudi, da so posebne določbe iz prejšnjega zakona, ki se ozirajo na versko pripadnost učiteljev, da naj bodo namreč učitelji po možnosti iste vere kot učenci, v novem izpuščene. Če ne prinese izvršna uredba zadevnih dopolnitve, se torej pri zasledbi učiteljskih mest na Badenskem ni začelo ne bo treba več ozirati, čeprav je nekako tretjina badenskih osnovnih šol po učencih versko enotna.

Sploh je vprašanje učiteljske izobrazbe v tej zvezi eno osnovnih vprašanj. Sicer jamči državni konkordat za dobro vzgojo učiteljev za kat. verske šole, vendar je tudi tu razlaga potrebna posebnih določil.

Na Pruskem obstojita kat. visoki šoli za učiteljstvo v Bonnu in Beuthenu še nadalje in sta za sedaj še zadostni. Na ostalih je vzgoja brez konfesionalnega značaja. Na Bavarskem je v novem učnem redu za učiteljska z dne 13. aprila 1934 med močnejše poudarjenimi predmeti za nemško нравno in biološko socialno vzgojo ohranjen verouk. Glavno je seveda nacionalnopolitična zavest in rasnoljudski svetovni nazor v smislu nove Nemčije. Ker pa se je število ur skrčilo za 9—10, odpade v vseh razredih med drugim tudi ena ura za verouk, zato pa se zviša pouk telovadbe od 3 na 6 ur. Dasi je to za l. 1934 bilo uvedeno samo kot poskus, na podlagi katerega se bo stvar pozneje definitivno uredila, kaže vseeno, kam merijo glavna prizadevanja.

Kar se tiče verouka, se je že večkrat pisalo, da bo to urejeno z državnim zakonom v pozitivnem smislu (zlasti leta 1933 in za Saško posebej l. 1934). Vendar do tega ni prišlo, podobno kot glede uvedbe verouka v poklicnih in nadaljevalnih šolah. Zato se neredko dogaja, da zaradi krize občine dosedanje kredite za le-te črtajo, čeprav je prav tu verouk posebno potreben in se mnogi uvidetni pedagogi zavzemajo zanj.

V zvezi z uvedbo državnega mladinskega dneva (Staatsjugendtag) se je tudi zgodilo, da so v več krajih skrajšali verouk za eno uro. Pri novovpeljanem enoletnem zaposlenju na deželi (Landjahr), h kateremu se lahko vpokličejo po pruskem zakonu z dne 29. marca 1934 vsi iz šole odpušteni otroci, pa verouk sploh ni predviden, češ, da to ni več šola in se ta stvar itak načelno izvaja, medversko pa bi bilo tudi težko v pretežno prot. delih države poskrbeti za kat. verouk. Na Saški em posebej pa se je stališče verouka in verskih vaj v zadnjem poldrugem letu vidno zboljšalo.

Tudi stališče privatnih šol, ki jih v Nemčiji ni veliko, ker so javne zadovoljevale bitnim potrebam, je čedalje težje. Po novi davčni reformi med drugim tudi privatni vzgojni zavodi niso več oproščeni prometnega davka. Pogoji za državne podpore pa so dokaj teži in tudi občine zelo odtegujejo svojo pripomoč.

Vprašanje je, kako se bo napovedana šolska reforma ozirala na posebne želje in interese kat. dela prebivalstva. Sedaj obiskuje 60.26% vseh kat. učenk v državi zasebne kat. šole, evangelijske pa le 9.5%. Javni višji zavodi, ki štejejo le dobro tretjino kat. učnih višjih zavodov, dajejo več od polovice kat. abiturientk. Kako bo z dekliskim tipom šol, kako z gimnazijami, ki so pri katoličanih posebno priljubljene? In kaj bo s koedukacijo, ki jo kat. starši odklanjajo? Ali se bo »celotnost« države v dovoljni meri ozirala na druge vzgojne činitelje, ko je pa združila v sebi vsa oblast v deželah in centrali?

Najnovejši dogodki dajejo malo upanja v zadovoljivo rešitev. Saj je celo na Bavarskem 13. febr. t. l. uspelo narodnim socialistom, da so indirektno, z glasovanjem staršev, ki so seveda bili pod vplivom njihove agitacije za skupno šolo, spremenili 15 kat. in 10 prot. šol iz verskih v skupne, kot poroča dr. Kurt Turner v »La Croix« (gl. tudi »Slovenec« 26. marca in 5. aprila t. l.). Pri tem se le-te čedalje bolj spreminjajo v dosledne narodnosocialistične ustanove, ki so v načelnem nasprotju s kat. vero in moralno. V teh vidi novi režim svoj ideal in skoraj

ni dvoma, da jih bo skušal kljub protestom škofov in vernikov na vse načine posplošiti. Vsaka javna tudi le načelna kritika pa se bo skušala onemogočiti s policijo in z velikimi globami, kot kaže zadnji primer v Posaarju. Dr. L. S.

DARWIN IN BOSSUET V ŠOLI.

V naših srednjih šolah se uporablja kot učbenik knjiga »Osnovi etnologije«, ki jo je napisal dr. J. Erdeljanovič. Na strani 13 čitamo: A u četrtom periodu razvika zemljine kore, koji se naziva tercijer, razvila se najsavršenija vrsta životinja, sisari. Među sisarima se izdvojila grupa životinja, koja je podpuno dostigla najvišji stupanj razvitka, t. zv. primati, u koje spadaju i razne vrste majmuna. A jedan rod primata je otišao najdalje u svom razvitku, tako da se i iz njega postupno, posle dužog usavršavanja, razvio čovjek, odnosno čovječji rod.

Čovjek se odvojio od ostalih primata na prvom mestu, što mu se jako povećao mozak i uslijed toga i lubanja, i što je dabio uspravan hod.

U vezi s ovim razvitkom, kojim se čovjek jako udaljio od ostalih srodnih životinja, nastale su i neke druge znatne promjene. Jedna je od njih u tom što je dio čovječje glave koji čini lice jako smanjen u poređenju s tim dijelom glave kod majmuna i kod drugih sisara.

Na lanskem profesorskem kongresu v Banjaluki je nekdo zahteval, da se verouk odpravi iz srednjih šol, tudi s krilatico, da »Darvin i Bosje ne mogu biti zajedno na katedri« (glej »Čas« 1934/35 str. 146). V tej knjigi imamo konkretni zgled za nasprotje med vero in znanostjo, samo da razlog tega nasprotja ni v veri in ne v znanosti ampak v laži-znanosti. Erdeljanovičeva knjiga res hoče podajati srednješolcem znanstveno popolnoma nedokazano hipotezo o razvoju človeka (torej celotnega bitja) iz živali. Če naj se takih evolucionističnih teorij dijaki učijo kot znanstvenih rezultatov, potem res mora nastati v notranjosti učenca konflikt, razdvojenost. Krščanstvo (katoliška in pravoslavna cerkev) uči kot versko resnico, da je človek vsaj po duhovni plati neposredno ustvarjen od Boga. S kakšno pravico si torej upa pisatelj postaviti v šolski učbenik megleno, neznanstveno hipotezo kot dejstvo znanosti in izzivati na ta način duševne konflikte. Upamo, da šolska uprava ne bo trpela takih učbenikov, dokler se ne popravi. Saj znanost ni tako borna, da bi je brez teh hipotez zmanjkalo za izobrazbo in vzgojo naše krščanske mladine.

Dr. L. S.

Slika škofa Friderika Barage.

Uprava »Katoliških misijonov« v Grobljah je založila lepo veliko sliko škofa Barage, izdelano po originalu M. Langusa. Želeti je, da bi bil svetniški lik te velike slovenske osebnosti domač po vseh slovenskih hišah, posebno odkar imamo življenjepisa tega moža od Mohorjeve družbe. Zato priporočamo, naj si po možnosti to sliko nabavijo vse naše slovenske katoliške družine, saj Baraga spada v galerijo velikih slovenskih mož. Slika stane le 10 Din. — Opozarjamo pa upravo, naj za razpošiljanje uporablja močnejše zavitke, da ne bodo naročniki dobili slike zlomljene.

Mosk.

H. K. A. Domagoj in Zbor Duhovne Mladeži v Zagrebu sta osnovala lansko leto založbo Moderna socialna kronika (Mosk) z namenom, da izdajo vsaki mesec po eno brošuro. S temi knjižicami Mosk »želi upozoriti hrvatsku javnost na opasnosti, koje našemu narodu prijete od pogubnih ideja kapitalista, masonerije i marksista svih struja.«

Dosedaj je izšlo že 15 zvezkov te knjižnice. Že iz naslovov moremo spoznati, da obravnavajo zelo sodobne predmete. Zvezek 1/2 Za obnovu socijalnog poretka (3. izdaja je pošla); 2. Dr. A. Matijević, Zašto u Njemačkoj progone Židove? (razprodano); 4. Dr. B. Perović, Kapitalizam

(2. izdaja razprodana); 5. Što je masonerija? (2. izdaja razprodana); 6. Masonerija u Hrvatskoj; 7. Rys, Kominterni; 8. Dr. B. Perović, Marksizam; 9. Lyszenko, Ukrajina u pandžama zvijeri; 10. Bielawskich, Novi rat Rusije i Japana; 11. I. S. Nilov, Selo u Rusiji; 12. Rys, Tko vlada u Rusiji? Židovi; 13. Židovska masonerija; 14. Jin Jinar, U Meksiku; 15. Kako piše gospodin M. Krleža.

Posamezne knjižice obsegajo po 32 strani in stanejo le po 3 Din. Mogoče pa se je za 25 Din naročiti tudi na vsoto letno zbirko (Mosk, Trenkova ulica 1/II, Zagreb).

Priporočamo.

Publikacije Leonove družbe:

V založbi in prodaji imamo te-le knjige in brošure:

- Slovinci v desetletju 1918—1928.** Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 225 Din, vez. 250 Din.
- Dr. Fr. Kos,** Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, II. knj. broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knj. broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knj. broš. 200 Din, vez. 220 Din; V. knj. broš. 250 Din, vez. 270 Din.
Knjige I. Gradiva imamo le še par izvodov à 100 Din, oziroma 120 Din.
- Dr. Jos. Gruden:** Slovenski župani, broš. à 8 Din.
- Dr. Jos. Gruden:** Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljublj. škofije, à 25 Din.
- Dr. M. Opeka:** Rimski verzi, broš. à 10 Din.
- Paul Bourget-Kopitar:** Zmisel smrti, roman, broš. à 20 Din.
- Baar-Hybášek:** Zadnja pravda, povest, broš. à 20 Din.
- Bazin-Iz. Cankar:** Gruda umira, roman, broš. à 30 Din.
- P. St. Škrabca** Jezikovni spisi. Zv. I. snopiči 1—4 à 10 Din, zv. II. snop. 1. tudi à 10 Din.
- Dr. P. Blaznik:** Kolonizacija selške doline, broš. à 30 Din.
- Dr. A. Gosar:** Kriza moderne demokracije à 5 Din.
- Dr. A. Gosar:** Poljedelska statistika à 5 Din.
- Dr. A. Breclj:** Seksualni problem à 5 Din.
- Dr. Kolarič:** Miklošič à 5 Din.
- Fr. Zwitter:** Starejša kranjska mesta in meščanstvo à 30 Din.
- E. Bojc, Slomšek,** naš duhovni vrtnar, à 12 Din. V komisiji Nove založbe v Ljubljani.
- »Čas«, znanstvena revija Leonove družbe: dobe se vse številke vseh letnikov (1907—1931) razen št. 1. letnika 1907 ter št. 1 in 2 letnika 1910. Okrožnici »Casti connubii« in »Quadragesimo anno« à 10 Din (broš.). Oddajamo tudi posamezne številke à 8 Din.
- Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 5.